HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA

hrvatska
književna
revija

MARULIĆ

6/2011.

MARULIĆ

časopis za književnost i kulturu

BROJ 6 Zagreb, studeni-prosinac 2011. GODINA XLIV.

ISSN 0350-4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Marijan Majstorović

Glavni urednik: Đuro Vidmarović

Copyright: HKD sv. Jeronima, Zagreb

Revija izlazi šest puta godišnje
(veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopise ne vraćamo

Uredništvo i uprava: Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 4829 375; tel./fax:4922 300
E-pošta: hkd.marulic@zg.t-com.hr
Internetske stranice: www.hkd-sv-jeronima.hr

Stranke primamo svakoga dana osim subote, od 11 do 13 sati

Godišnja pretplata 210 kuna

Žiro-račun kod Zagrebačke banke **2360000-1101396418**
Cijena ovoga broja: **35** kuna
Godišnja pretplata za inozemstvo: 100 USA dolara (500 kuna)
Europa 65 eura (420 kuna)
Uplate šaljite na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:
2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb, Marina Getaldića 1
tel.: (01) 2361 777 • e-pošta: denona@denona.hr
www.denona.hr

ČITATELJIMA I SURADNICIMA
ČESTITAMO BOŽIĆ
I ŽELIMO SRETNU NOVU 2012. GODINU

ⰔⰓⰅⰕⰀⰐ ⰁⰑⰆⰋⰛ Ⰻ ⰐⰑⰂⰀ ⰃⰑⰄⰋⰐⰀ.
СРЕТАН БОЖИЋ И НОВА ГОДИНА.

Ivo LENDIĆ

Pismo doma za Božić

Kao da vas vidim, dragi moji,
u božićno jutro,
kad vam listonoša uruči ovo pismo.
Mati će ga čitati, a otac slušati.
Ne znam, da li će biti sunca, da li će biti bure
nad Janjinom dragom,
ali znam, da će biti prostrt stol i poredane čaše
za božićni objed,
i da će zvoniti, zvoniti zvona
s crkve tik kuće naše.

I ove godine bit će prazno moje mjesto
i mjesta moje braće za vašim božićnim stolom,
ali nemojte biti stoga tužni,
neka vaši zalogaji bar zbog mene
ne budu začinjeni danas
tugom i bolom.

I kad se vratite s božićne svete Mise,
neka ne plače mati,
a otac neka ne bude smrknut i neka ne gleda kroz prozor,
kako posljednje lišće pred crkvom
kružeći traži konačno smirenje svoje.
Sjednite smireno za stol naš skromni,
gdje dugo me, dugo već čeka
i mjesto prazno moje.

I znam, da će vam suze navrijet na oči,
kad sjetite se mene, toliko dugo

u bolnici bolna i sama,
a ja vam veselo čestitam Božić
i molim Vas, ne tugujte,
ja sam u duhu s vama.

Danas se uvijek osjećaju daljine,
danas će biti prazno pred našom crkvom,
jer svatko se požurio doma,
danas će i kuća naša izgledati prazna,
ali duša priprosta vaša
neka ne bude prazna.

Imam u sobi bolničkoj svojoj
stol bijeli i malen. Tu ću vaše poredati slike;
zamišljat ću eto u duhu,
da niste daleko za morem, za gorom, za dolom,
nego da ste sa mnom tu
za ovim malim stolom.
I kao što je duh moj danas s vama,
neka i vaš bude sa mnom,
i s dušom mojom.

I bit će mi ko da vas čujem,
gdje brige mi kažete svoje
o ljetini, o kući, a najviše one o meni.
Pitat ćete, kako mi je,
kako se osjećam ovdje,
a ja ću vam pokazat kroz prozor pučinu divnu i sjajnu,
pričat ću vam o Bogu siromaha, koji se rodio danas,
i otkriti vam tako
radosti svoje tajnu.

Još jednom na koncu želim vam radostan Božić,
mislite na me, ali bez boli,
božićnih zvona slušajući glas.
A ja ću držati u ruci vaše slike
i dugo, dugo pun sreće
misliti na vas.

***

Vinicije B. LUPIS

VOLUMEN LEGIS

Ceciliji Gallerani

Pitam se o Gospo,
Što ste tada htjeli?
Zašto el tranzado,
Kosu Vam spleli?
Zrna crna jantara grlom labuđim se klize,
Haljina alla spagnuola con i nodi vinciani.

Ah, ti nježni prsti Gospo,
Što ih ljubljaše Lodovico Moro,
Prebiru po vratu hermelina,
Nalik snena ljubovnika.
Leonardo što je mnio,
Kad Vas pengat je htio.
Lodovico Soranno zaljubljeno,
Gospo, dušu Vam darovao.

O, Gospo plemenita,
O, u Krakowu,
Kraj Svetoflorijanske brame,
Gdje gledaš?
Nema...
Nema Lombardije,
Lodovica,
Nema ljubovnika!

Pietà Rondanini

Slomljena uda, opuštena i nevidljiva,
Izranjaju iz kamene mase mraka.

Glave, sasušne ruke i usahle oči,
Halje kruto i hrapavo klize niz grudi.

Sve je sapeto.
Samo On, sin Njezin,
Pobjeđuje, a Maštar gubi,
Gubi mladost!

Postigao je sve – a što sad?
Umjetnost je mrtva.
On pobjeđuje!

Gospi Jakova Kotoranina u Milanu

Gospo smeđih očiju,

Zračiš sjećanjem na Boku.
Nema više nitko da ti se moli,
U tvrđavi Sforza sjetna si i sama...

Sama poput Boke, danas.
Vide više nema da opjeva ljepotu tvoju.
Nema Florija, Martinovića, Bizantija...

Umire Boka!
U daždevima bokeškim Ona nestaje,
U tuđem svijetu sjetna si i sama.

Anđeli

Stražarini,
Čuvari blagi,
Nedohvatljivi,

Lete zlaćanih krila,
Ponad nebosklona.
U tišini rajskih vrtova,
Visoko iznad ljudskih grijeha.

Nebeski legionari,
Sjajnih naprsnika,
Verižnjača kovnih,
Pogleda blagih.

Ponekad slete na oltare,
Te divne naše mramorne arke,
Ponad Božije Majke,
Pjevajući Gospodu pjesmu novu,
Lauda Deum!

Oni nas smireno vole,
Prate poput majke,
Samo oni to rade!

Anđeli ponad postelja,
Djetinjstva vedrog vječni čuvari,
Pakla zatornici... Anđeli... Anđeli...
Na našim grobljima,
Podsjećaju da postoje ljudskih duša čuvari.

*

Wawelske grobnice

Samotnost smrti,
Jageli, Vase, Barhory i mi.
Leže u dubini wawelskoj.
Tmina!
Karneval smrti odijevaju.
Mramor sarkofaga,
Pozlate, olovo i srebro.

Sve je to samo, samo jedno.

Smrt je za sve ista.
Kralja i sužnja,
Ali, ne i za Krista!

Prah si bio i opet ćeš biti.
Prah prolaznosti, ples mrtvaca.
Tijelo je samo gore,
Mučenika jednog kralja,
U srebru jest prah svetog Stanisława.

Daleka domovina

Toliko si daleko,
Ovdje negdašnji dome,
Kluka, Lobela, Hrvata,
Braće i sestara!

Mislim na toplinu juga.
Sunce, sol i more.
Samo polja žitna,
Zlatnih ledina more.
Kiše malopoljske ljeto hlade,
Cvrčaka nema,

Borova šuma,
Tisuće anđela s oltara,
Lamataju krilima i milozvučne orgulje,
Zovu slavu Regine Polonie,
Poput tamne noći dalek si dome.

Les Galicije

Glib frontova,
Zaliven krvlju domobrana,
Sjeća se bitaka,
Sjeća se Krležinih strana,
Bistrica Lesnih i pokornih javljanja,
Prhki les Kazimira, Sandomira,
Onkraj Wisle istim biva,
Plodnih njiva.

Kralj

Pitamo se tko je bio naš Kralj?
U zbrci povjesnice nema slovo.
Tko je naš Kralj?
Sa freske nas jedan s Mihajla motri.
Samodopno drži hram!
Sv. Juraj, sveci brojni,
A tko je naš Kralj?
Pitanja su mnoga,
Odgovora sto!
Naš Kralj je jedan i Davidov je izdanak.
Sudit nam treba skoro.
Njegova je slava vječita.
Sjaj neoskvrnut,
Kraljuje vjekovima,
I on je naš Kralj!

Sjeta trenutka

Javlja se u sutonu,
Kada propali gradovi nestaju,
Barokni anđeli lepršaju,
Mostrance im prave društvo.
Utihnuo je svijet procesija,
Nestalo je bratima i karnevala,
Svibanjsko stablo,
Kokot na provi,
Boljuni,
Sve, baš sve je nestalo.
A, ON sgora prati,
Propucanih uda Raspeti sam!
Unio vincit,
Ruke su nestale.
Sjetno nas gleda ON.
Jedina utjeha i nada.

Smirna

Pera bila,
Kambrok, svita,
Jur je tamo,
Bila Smirna.
Polikarp sveti,
On je štiti.
Tamo su moji,
Antun, Marko i brigantini,
Tamo su moji,
Grebi su im skriti.

Danče

Zašto se topite?
On je tamo.
Iskrca se u Domus Christi,
Iskrca se na seku,
San snije na Dančama
Dide Pavo,
Nakovana je daleko,
Gornje Selo...

Barok po naški

Ma che rittrati,
Prsteni na ruci,
Lettere di altra parte,
Na portretima naših antenata,
Pomorskih aristokrata,
Njihovo ordenje bijaše pobjeda!
Onkraj Kefalonije, Para,
Hios, Smirna, Kandija odredišta
Odesa i Mariopul odmorišta

Venoge

Ej moj Stipe Kerša
Hrabar si znaj,
Gusara si strah.
Treptaj srca grškog Hajrudina kola Kandije,
Slava peliškog moreplovca.
Tko da ti bude par.
Miseca đenara godišta 1828.
Slavodobiće je znak,
Stipe, napustila te sreća,

Nisi doni puno zlata ovog primalića,
Prid Gospu od Karmena,
Ej, moj Stipe!

Kvadar

Kvadar jedrenjaka visi,
Poviše burala u tinelu stoji.
Lučida se more,
Ivankovićev bark plovi,
U daljini je Miramar.
Trieštinska riva se gubi.
Adam još navega.
Polagano se gubi u sumraku večeri.
Nestaje među porculanom Kitaja.
Gubi se...
Lazurni sjaj...
Lustre pozlate se truse...
On plovi.

Naški barok

Naški barok brez otvora,
Nema ni balkonada,
Korte se ruše s pitarima,
Troskot i goščica među fugama,
Volute na fasadama,
Lastri alla veneziana ni,
Štuko i marmorino na pavimentima,
Kvadri svetaca, pretilih putta,
Mletački se smiše, genoveški uzdišu,
A napoltanski se klanjaju.
Srebrne mostrance, kaleži, relikvijari,
Raspršeni su na mramoru cararskih oltara,
Gospa snježnog obraza, pognuta pogleda,

Peliški je to barok, šparenjoz i na miru,
Nema u njemu karnevala,
Ima samo portreta kapetana.
S njih prsten lućida,
Lettera sa imenom patruna,
Kvadri ex voto pridani su Gospi,
Pričajući zemni udes,
Tope se torčuni u kandilirima,
Pozlata polagano propada.

Što bi bilo, da je bilo?

Što bi bilo da je Roko doma htio?
Ili možda Belatin se iz Perua vratio.
E, da Mimbelli Ruskinju nije ljubio,
Možda da se Šunj pazio,
Da je bilo,
Sve bi drugačije bilo.

Libri

Metastasio, Grazia Deleda,
Dante ili koji roman fini.
Sve je to bilo alla triestino.
Skladno i fino.
Uveče posli rabote,
Uz petrojaču, kandelu,
Legalo se Kačića i Vučistarha,
Slagali se versi po naški,
Rugalo se u dvi lingve,
Rime otrovne i tranquile,
Pisma je poput kuge mela,
Bez treska uz mnogo veseja.

Muškadur

Sira ni,
Biša ga ji,
Nell angolo je,
S paratopom sopra,
Mriža izdrta,
Škarambež i tarantela,
Brez proviste visi,
Čekajuć da ga se dupera.

Orđinali

Vlaho zeleni,
Jero prokleti,
Što na bilu konju, zelenih oči jizdi,
Bičuje na kuluku,
Framasun, Antikrist,
Vrag – i to je naš!
Lukrecija lipa,
Odbila brojne kapetane,
Tažila srcu jade,
Fatalna Lukrecija,
Amoroza, ali samotna,
Ostala je s ofinčicama,
Krališima,
Ponosna i u samoći.

Na palubi

Gledamo preko bande,
Obale tajnovite,
Afrika doziva,

Majmuna i baobaba.
Plovi se uokolo Capa,
Tik uz Zanzibar.
Traversajemo u carstvo zaborava.
Bogatstvo Bodura,
Koriandola i muskata,
Moluci, pa Kanton,
Plavičasti porculan,
Čaj!
Kurenat vodi u Nippon,
Noritaki kupujemo,
Da se majke sjeti,
Skute šuštave svile.
Poput Visina niz Havaje,
Isle de Pasqua,
Goleme kipove i rongo – rongo,
Kontikija potomci,
Niz Atacamu,
Mrzlim kurentom nošeni
Terra del Fuego,
Pampe i La Plata.
Pažljivo niz banak Rozario.
Srebrnom rijekom plovimo.
Krcamo blago Gran Chaca.
Vraćamo se u ocean,
Željezno drvo i kava.
Otoci zmija,
Konjske širine,
Eno ih! – Heraklovi stupovi.
La Valetta i Ivanovci.
Doma smo uz čipku i kanarine false,
Otvara se Otranto i Albanija,
Eno, ga – sivilo/Peles!
Vidimo ga u daljini.
Na padini se bili Luncijata.
Bila golubica peliška.
Leti.

Čeka dolazak još jednog barka.
Natovarena Kinom porculana,
Svilom Istoka i sjetom doma.
Sam na palubi peliškog barka.

Plovimo

Krik albatrosa,
Pučina daleka,
Plovimo..
Na palubi bisera,
Preko obzora,
Daleko...
Sami na sjaju jantara,
Plutamo...
Sjećamo se davnih dana,
Gubimo...
Sve što smo imali,
Ostaje...
Ponešto od života,
Pasat se diže,
Među palmamam nestaje.

Na palubi

Na palubi sred struje,
Što nosi jedrenjak uz lagune.
Sedef i biseri kao da plove,
Sve je san, nije java.
Proljetni vjetar nosi jedra,
Na pramcu od koralja,
Plove pomorci peliškog kraja,

Jedreći uz škoje oceana,
Arabija kamenitom obalom priziva,
Zagrljajem morskih otrovnica,
Obalama rasjeda Djibutija,
Poput Odiseja brodovi plove,
Uz stijene drugog svijeta.

Maškov koš

Iz maškova koša,
Svit je drkčiji.
Vema je šire.
A judi, kano formike,
Svudi laze.
Od baštuna do timuna.
Odizgara gleda se na škoje.
Nekada na atole oli flote.
Afrikom smiraja,
Indijom čaranja,
Kaldejom daljine,
Kano udaljene zemje,
Austarliju kanočalom,
U zagrljaju krajice mora,
Zelenih laguna,
Oštrih sprudova,
Opasnost neba i uz grebena Westa,
Nemir južnih mora.
Gori – gori Južni Križ,
Titravo svitli, pa'no jače.
Oganj u mraku.
Iznad maškova krtola,
Sve do Ekvatora
Svitli plankton,
Goleme oči vire,
Kit se prene.

Daleko

Daleko u struji oceana,
Jedrenjak plovi,
Otok u struji samotan u sjeni plovi.
Svjež vjetar kroz granje donosi zov pučine.
U namreškanoj laguni bisernica,
Bjelilo pijeska...

Na pučini

Jedno jutro na pučini,
Tik bliščći na kuverti,
Škote pivaju uokolo jarbola,
Penuni, lantine, sizi,
Čapaje se vitar,
Madagaskar se pasaje.
Umideca, barometar trieštino kažije.
Monsun će!
Gvardija lino čini pozicijun.
Bumbajska vrata će se otvorit.
Svilu i rizi krcat.
Gou ćemo vidit,
Sao Brasa pozdravit.
Monsun dohodi!
Vrašćine indiane,
U dimu sandalovine.
Prizivju družinu.
Zamantraju nas vonji India.
Pezanti tamjan iz Sabe,
Opijum iz nargile.
Vonja...
Madagaskar se pasaje.
Prašuma se čuje.
Mozambik – Afrika sekreta.

U zemlji faraona

Tamni Nil i pustinja ,
Ostatci hramova,
Luxora i Tebe.
Vršci obeliska,
Redovi stupova.
Pustinjski vjetar tiho puše,
Lađe kataraktama plove.
Kemeth još Kopti čuvaju.
U sjeni piramida,
Iskupljenje vremena se čeka.
Piramide iz bilježnice Pellegrina Brocarda,
Tajnika Lorenza Beccadellija.
Možda je tajnovitija i skrita tajna,
Jedino od Krista iz citadele Kaira.
Što je svaka kršćanska duša,
Jedan ili u tri osobe,
Dogma ili politike,
Rezultat su pada u zagrljaj islama.
Koji nepoznaje djevice Egipta,
Mudru Katarinu,
Aleksandriju.

Sis

Da li su tamo bili naši?
Trgovali u Ciliciji,
Kraljevini Male Armenije,
Snažnoga Levona,
Potomka Tigrana,
Nasljednika Baktrida,
Okružen s tisuću crkava,
Golemim zidinama,
Bezbrojnim kodeksima.
1375. umire povijest.

Kršćanska zvonjava zamrla je.
Daleki kršćanski grad i zemlja,
Nestali su pod kopitom neprijatelja.
Filadelfija i Magnezija...
Redali su se tako i konačno,
Čarobni grad – Carigrad,
U smiraju krvavog svibnja,
Posljednoj noći ekumena.
Čekalo se arkanđela!
Čekalo se čudo!
Polis! Polis!
Jedini polis skršen je poput,
Ikone Nikopije i Hodegitrije,
U treščicama zlatnih listova.
Rasulo se u kriku umora civilizacije.
Iverje razbacano u Hori,
Kraj Hipodroma i Halkeporta.
Sve je zakrilo zelenilo jutra.
Maroniti, Melkiti, Asur, Kaldejci,
Kopti, Armenci, Jakobiti i Grci,
Zaklonjeni za zavjesom,
Odmaknuti od vremena,
Nestaju ili čekaju?

U kraljevstvu Svetoga Ivana

Iza katarakta
Kroz propalu Nubiju.
Tamo je kraljevstvo jednoga Ivana.
U Aksumu je crkva i tabot.
Samo njegov moćnik.
Mistika kralja.
Etiopija mirisa,
Pregršt zlata.
Sve to ima jedan kralj.
Stariji od spomena,

Škrtiji od škrtosti.
Ima jedan kralj,
Čarobna postanja.
Sv. Toma ga je znao,
Sv. Lilibela čuvao.
Jednog kralja – Lava od Ahmare,
Sina Salamona i čarobne kraljice od Sabe.
Koptski je to kralj,
Patrijarh – baba,
Sv. Menas,
Monasi Natrona,
Svjetovali su njega.
Kraj Tane srest ćete na Ivanje njega.
Visoka kruna,
Bezbroj dragulja.
Ruke sjaje arabijom ulja,
Mirom obavijen lik,
Sjena mitskog Ivana kralja.

Naplavine

Zemlja Kopta,
Znalaca demotskih pismena,
Monofozita, a ne melkita!
Vadi Natron, Crveni i Bijeli stan monaha.
Tentacijon sv. Antona,
Smrt Katarine,
Svijetlo Farosa,
Lepršavost Elafantina,
Magija Ozirisovih svećenika,
Još se osjeća,
Uokolo Memnonovih stupova i Hatšepsuta.
Kršćanski Egipat,
Baba i sv. Marka,

Svetaca i isposnika,
Raspuštenih felaha.
Drevna zemlja osvajača,
Hetita i Naroda s mora, Hiksa,
Aleksandra, Rima i islama.
Kebath je u sjaju piramida.
Seth u sv. Kristoforu živi,
Psećom glavom Kopte kuša.

Asirija

Zar je ta zemlja živa?
Niniva, Babilon, sv. Toma i Sargon.
Semiramida uz ankawskog sv. Jurja,
Nestorijanci,
Odcijepljeni i daleki.
U crkvama bez ikona, ali golema križa,
Tajnovito mole,
Aramejski poput Krista.
Kaldejci, Akad i Asirci,
Još priznaju Nestorija.
Gaženi stoljećima i bez stida,
Ispovjedaju Njega,
U dolini Rajskih rijeka,
Ispod armenskog Ararata,
Noina korablja,
Opustošena Asirija Mar Šimona.

Sveti Mratine moli

Sa rabu tvoiu Marusu.
Moli Mratine,
Kano i Kristofore na miru crkvenom.
Gotički svetac u crvenom pluvijalu,

Gleda me i pita se.
Gdje je Maruša, Tripo i Ozana?
Zašto je ostala prazna sv. Ana?
Gotička freska, ulomak žića jednog naroda.
Praznih očiju gleda u sumraku bokeškom.
Pitajući se poput mnogih svetaca,
A, ne trebajuć legat libro od mnozijeh razloga.
Marušu nadomjestio je Raspeti,
Paćenički nadomjestio mnoštvo,
Nestale građane razasute po morima,
Potonule gradove nestalih ideala.

Šambek

Vidim ga,
Plovi uzdignute prove,
Laškanih škota,
Hita šambek!
Sartige cvile,
Novi pljen, gazete i kolonati.
Lav se na stijegu beči.
Purpur urešen zlatom.
Iznad peraški križ,
Desnica i ljevica složna,
Drže jedinstvo kazate,
Šambek plovi sa Zantea,
Noseći ulje Zakinta, blago Mila.
Plovi satarisan,
Šambek peraški,
Blaga mnoga nosi.

Četiri kotorske lode III.

Kada me ljudi pitaju,
Koji je najsamotniji grad?

Odgovor je jedan – Kotor!
Grad u kojem živi sv. Tripun i Blažena Ozana.
Sjeća se na dva Marina i Adama,
Kao i braće svetih Petilovrijenaca.
Svi ostali su sjene njeme prošlosti.
Vriska karnevala,
Uztreptalo bilo porta, dolaska peraških galija,
Providura i Samovlade,
Zveket kotorskih groša, gdje je?
Klapanja sa Karampane,
Dovikivanja sa Škaljarske place.
Lasso mi passar.
Crljeni pločnici grada Kotora,
Najsamotniji su znaj.
Šjore molto curiose,
Xe buon!
Sve je odnio nepovrat.
Novi ljudi, torkul vremena.
Sve odnosi i dalmatinski grad.
Kotor ispunjen sjećanjem na nešto bolje.
Sjeća se Sredozemlja i Europe.
Grad je to onkraj međe.
Izgubljen u cambiamentu.

Četiri kotorske lode IV.

Kada bi birao zavičaj,
Izabrao bih Boku.
Surovu i lijepu.
Mrtvu i ujedno živu.
Trulež raspadajućih palacuna,
Naroda i vjere na zalazu.
Novih ljudi i običaja.
Perast osunčanih pustih vrtova,
Prepun baroka i ex vota.
Prčanj u sjeni,

Gnjezdo moreplovaca,
Razvučena Dobrota golemih kazada.
Kotor preljep u samoći.
Grad na rubu civilizacije,
A opet tako europski.
Pločnici rumena mesa,
Vodili bi me do Šuranja,
Vidio bih križ Bernardina,
Pogledao Gurdić i sv. Frana.
Škurdu bih tada posjetio,
Kavu u Dojmia ispio.
Ogledala alla veneziana
Ugođaj trieštinskog caffe dei specchi,
Mletačkih prokurativa.
To bi moj grad bio.
Sveti Tripun bi moj parac bio.
Umjesto sv. Vlaha bi snio,
Najljepši san Mediterana,
Kišnih dana zagledanih u Vrmac.
Zagledao se u Tre Sorele.
A potom u Perast.
Zvonjava bi bila najljepša,
Zvukova iz ljevaonice De Polli,
To bi moj zavičaj bio.
Zavičaj srušenih palaceta i mramornih oltara.
Bez sjaja neona,
Samotan bi to bio moj zavičaj,
Najtužniji i melankolični san bi tada snio.

Četiri kotorske lode I.

Sivi grad u tišini mahovine,
Pljesniv u titravu svjetlu,
Stoljetni muk!
Sv. Bernardin u društvu Njemu,
Stranče, vjerno te čeka!

Njem u stuboku mjena,
Žalosne bezvremenosti,
Muklo breca zvono Rabljanina,
Zvono sv. Klare nosi te u vjetar,
Ponad Škurde, Šuranja, mjedeni zvuk.
Blažena Ozana stanovnica oltara.
Zagovara te usnula,
Gore kod Njega, veliča Ga pastirica.
Skutima ruža veliča Te Tripune.
Bojovniče mladi,
Grade ljubavi moja.
Nestaješ u maglama.,
Civilizacija jedna tone.
Vrmac te odjeva,
Dugim sjenama, najljepšim koprenama,
Kruni te biserjem sv. Ivana.
Dalek mi u sjećanju ostaješ.
Jedini moj grade.
Izgubljen u daljinama,
Ali, ne u lagunama,
Miljama od Stona i Hvara...
Turobni uresu Dalmacije,
Ostaj mi zbogom,
Nekada hrvatski jugu,
Samujući u ornamentima mramora i sjeni raspela,
Sunce tone,
Moj umirući grade.

*

Četiri kotorske lode II.

More se mreška uz zidine tvoje,
Zagasito sivo u tami,
Bez sjaja i zlokobno.
Gore te pritišću i guše.
Oplakuju te rijeke,
Kotore samotni.
Umivan kišama čestim.
Skutrio si se i okitio crkvama.
Sv. Tripun, sv. Marija ad Flumine,
Nella tua solitudine,
Chepecim Grubonje i Beskuča,
Vrachieni, Sorento ili De Gosti.
Bi pučanina ni plemstva,
Poneki još se sjeća tvoje slave.
Nestali su građani tvoji.
Neki novi ljudi koračaju ulicama dvobojnim,
Sivim poput neba,
Crevenim poput sna,
Najljepšim ulicama,
I brojnim trgovima,
Odjekuju koraci u tišini,
Grade Tripuna i Ozane.

Slavna Glava

Posred Cabianchina kovčega,
Među rakom i raspelom,
Zlatni dragulj slave,
Gotički emajl krune.
Kampsada okrunjena,
Tripuna svetog ratnika mladog.
Tijelo se rasulo od Mletaka do Kotora.
Andreaci sagradi prvi dom.
Vettore Pisani otimač,

Bogohulno odnese moći,
Nella Santa Maria degli Gigli,
Ljiljanski čuva crevljicu sveca.
Sve je u njoj.
Slava, moć i samovlada.
Sve to krije jedna glava.
Zlatni zalog vremena,
Srebra mjeseca, bizantskog oblika,
Gotikom i barokom tirkiza,
Slavna glava snije.
Čeka lode i svoj dnev,
Prošetati se do Koleđate, kroz kalete,
Sve do doma svoga.
Tamjanom zakade se tirkizi,
Poput magle u bokeška jutra,
Kada si napuštala Carigrad,
Hitrom dromonom uz prncipion,
Dradanelama skrila si se od mjena vremena.
Iz Latinskog Carstva došla si u grad,
Romaničkih trgova i palacuna.
Opat ti je sv. Srđa, sv. Mihovila,
Biskupi lješki, svački, risanski, kotorski Malon,
Poželio sretan ostanak,
Tvoje pozlaćeno tjeme,
Ima danas veliko breme,
Da dočeka bolje vrijeme.

***

PJESME

Na grobu nepoznatoga pjesnika

Na pjesnikovu grobu uvele bijele ruže. Dotrajali spomenik obavijen ledenim zagrljajem sive magle. Utrnuta svjetla... Sumračja. Samo još miris kadulje podsjeća... da tu nepoznati čovjek leži. Bez zora. Bez vjetra. Bez modrih djelova neba... U travnatoj zemlji: nema ni imena, ni datuma rođenja, ni jedne okrugle crno-bijele fotografije... ćute vječna jutra ogoljena pustom samoćom. Na grobu nepoznatoga pjesnika... nema odličja, tek pokoji mjesečev suzni dragulj na smrznutoj mahovini... Na pjesnikovu grobu.. moleći se... podigoh pjesnikov uveli cvijet. Uzeh bijele ruže, obrisavši jesen sa posivjela neba. Za još jedan dan, za još jedno svitanje srebrenih zora na grobu nepoznatog pjesnika...

Mali trenuci

Iz daljine, lijep prizor.
Prasak slavljeničkoga vatrometa.
Noć.
Obasjano nebo iskrama,
kao rijetka lica,
dragih prijatelja koje nismo godinama susreli.
Nedjeljna druženja uz badminton,
večernji trenuci odmora.
Izmiču ljetni dani,
k'o karavane, duge prikolice luna parka.
Nešto će umrijeti, kao u jecaju.
Iz sjenila jedne noći, rodit će se
sjaj novoga dana.
Preliveni dahom jeseni zeleni listovi:

umrljani u žutu, crvenu
boju...
To su, mali trenuci...
male radosti.

17. svibnja 2009., Zagreb

Jednoga dana

Jednoga dana –
rasprodati ću sve svoje knjige.
Godinama skupljane. Čuvane.
Od toga dana
nijedna knjiga više neće biti moja.
Ni one koje sam nekada pisao.
Ni onu koje sada pišem.
Iza jednoga običnog čovjeka,
ostat će prašnjavi obrisi:
staroga zvonika,
na ulasku u mali grad,
pokoji lijepi stih od dragog pjesnika.
Poznatoga... nepoznatoga...
Svejedno je. Sasvim svejedno...
Ionako, ostalo će dani potjerati
starošću
češćim trenucima zaborava...
i samotnim sjajem plamena
ljudske duše u tišini.

18. lipnja 2009., Zagreb

*

... još od starih vremena

U nježnosti nebesa, zarumenjeni obrazi djevojčica... kose zlatokosih dječaka na površinama nijemih voda. Povečerja. Opustjeli jesenski vrtovi. Bezimene prikaze teturaju dugim kišnim danima. Ponestaje petroleja... svijeće zamiru kao zadnji dašci drijemajućega sunca... Premrli... polako polijevamo vodu po licu. Vidamo ljekovitim lišćem žuljeve po dlanovima. Otaremo znoj, okačimo srpove o stare hrastove grede... Podrana u pokrpanim galošama, krenemo u svoja bregovita polja, prenemo mirnu tišinu opustjelih dolina. Tako se noći i dani izmjenjuju naraštajima – još od davnih vremena. Gluhih, uzavrelih, pogrbljenih... sparnih... naših... vremena...

Mudar je El Shaddai...

... Mudar je El Shaddai. Tamom pronosi svjetlost... razumije riječi srca... blago mekti kao mlado janje njenim milosnim očima, njenim popeljenim krhkim bićem.

Kod Crkve kao zvonik je zagrli... sve u njoj. Čitav njen život.

Grli je davno, prije mnogo jutara. Nije ni znala. Da molitve mogu grliti.

Mudar je El Shaddai…

Znam. Tiho ću ti reći: Ti, mudri Bože, što se tako slatko smiješ. Ta žena bi me čekala... jedva bi me čuo da ne znaš da govorim dubinama svoga srca (zamjerila bi mi ona petrogradska duša Simonov – on nikada nije znao... Hoće li ga čekati: "... svojim čekanjem dugim..."). Hoće li ga spasiti...

... Stigli smo predvečerjem kao mladi režiseri, producenti, anonimni pjesnici... neobrijani, nepočešljani... umorni... u debelom minusu na bankovnim računima...

Al', čekala je... mlado janje... je čekalo… da je neko godinama pomiluje: bez boli... bez patnje... bez sućuti!

Budi me… u neku drugu… još novu… mladost...

Kazah joj – da ću je jednom odvesti na Kalnik... sjesti kraj Nje na strmim stijenama... Da ću je nazvati. Napisati malo pisamce... najmanje na svijetu...

Al', dragi El Shaddai ... strah me ljubiti... zvati… pisati pismo...

Za – mračujem svjetlost... nemarno danima gledam kroz prozor – sudaram s gorostasnim neboderima koji se bezvoljno otimaju magli...

Noću se molim ljubljenom Duhu. Isprebijanim težačkim tijelom, izbrazdanim titanskim rukama... Uz kutiju smušenog Larga pijem pogubne čaše slatkasta vina... u uobičajenim neurozama bez posla, namjerom oborenih srebrnih snova...

Kako se opet pokrpati? Dvije-tri konzerve kojima je još prošli mjesec istekao rok trajanja, bez smisla na kuhinjskoj polici poredani prazni galoni, bezlične hrpe razbacanih knjiga, zastajanje daha, kazaljka ručnoga sata nepomično mjesecima ukipljena stoji... kako stići jednim životom... ne dade se pošteno ispiti ni jedna šalica kave... a knjige... knjige se ne daju jesti – slova su puna olova... teškog sivoga olova...

Žurbe... sms-om, elektroničkom poštom nebrojeni značajni dogovori... urbane legende... jezivi gradski mitovi iz grafitima obojenih hodnika, izrezbareni stari socijalistički šankovi, šestomjesečno služenje vojske 45. klase....

Što da joj kažem... da čeznem za njom kao za majčinim mlijekom kad sam bio novorođeno dijete.

Ne mogu joj ništa obećati... Toliko se bojim da joj ne mogu ni – ti jednu riječ lagati...

kazati istinu o Sebi...

U licu zore... uzdišem... vapim... da me barem tišine zakriju... ušute...

Da slučajno ne su – sretnem njene Oči... Ne priznam njene boli... njene nade... ne... ništa... ama – baš ništa što ima neke veze s njome.

... Al' raskrivena ljubav svjedoči –
da je mogu i ovako raspet bez treptaja straha
sanjati ...

Ostakljeni pogledi pariškog salona

U susjednome stanu živi nevjenčani mladi par –
zaručnici.
On je već neko vrijeme bez posla, ona studentica treće-
-četvrte godine medicine. Nisam siguran...
Nekad zaljubljeni,

danas ljubavnici pakla. Prepirke... Zanemareni nježni trenuci,
posvećene riječi u molitvenom hramu ljubavi.
Drveni simboli. Monogram INRI. Razapeti čovjek na križu.
Svaki trenutak prispjela stanarina...
njena torbica tjednima zjapi prazna: bez pudera, ruža, svilenih
svežnjeva poderanih dokoljenica!
... žurno istrčava svako jutro iz stana nepočešljane kose. Zabrinuta... s
podočnjacima.
Napolju parkirani crveni motor pred stijegom ukradene
francuske zastave... prazan rezorvoar.
Upitno lice gazde dolazi večeras... Od srama mi ne dolaze na usta riječi,
ponestalo je opravdanja... filmskih izgovora. Nema ih kao ni dima
prije kojih sat vremena ugašenih jeftinih filtera s trešnjevačke pijace...
Švorc sam...
Razmišljam... iskrasti se oboje... na vršcima prstiju, kao primadone
na prvim tečajevima baleta.
Napisati par riječi na istrgnutome listu iz njene
seminarske bilježnice... kurtoazno zahvaliti... ostaviti ključeve na stolu.
Na staklima skromno uramljenih slika, oslikavaju se dva preplašena
zaručnička lica. Izgaženi tepih od nervoze... kava bez okusa... zvijezde
kao purpurom prolivene arabeske...
Nedjelja. Na kraju ulice spuštene dućanske rolete... Elegantni prozori
u pariškome štihu. Prazni okvir zrcala za liječenje podnevne taštine.
Zamrljana noć čađom... Umuknili žal jutarnjih ptica.
Usahnulo grumenje crne slikareve zemlje...
Ima li zvijezda koje će rasvijetliti ove tmurne jade...
otjerati žalosne marseljezine divlje noći... Ima li... !?
Još jednom podgrijavam kavu u lončiću s plavim rubom,
možda ću sada imati malo više sreće.
Za par dana... potražiti ću putnu torbu iz zajedničke garderobe. Sjesti
na autobus... kreniti na jedno gradilište u riječkome predgrađu.
Nju ostaviti... samu u tjeskobnome stanu. S radio – aparatom.
Dotrajilim kaloriferom... neplaćenom stanarinom za svibanj...
Isuse, čuvaj Elisabethu, dok se ne vratim...

Zagreb, 31. svibanj. 2010., Treće cvjetno naselje 3

***

Javke s križnih putova
ili
Majke su nas bile oplakale
(poema)

1.

zapalili smo dvorac januševec
dom postrojbe domobranskih kadeta
učilo nas za dočasnike
budućih obrambenih snaga
koje će braniti domove hrvata
drugi svjetski rat se urušavao
u gladi i patnji
vojske su se osipale
druge pobjedonosno nastupale

mi smo po paljevini
kao uniformirani kadeti
poslušali zapovijedi
i krenuli
na zapad

vojske prijevozna sredstva
jahači pješaci automobili
kolone civila
i svega i svašta
na putu u ništa na putu umišljaja
gura se žuri korača korača

nismo ni slutili
da nas u trku a i još žurnije
prestižu opkoljavaju
prate i ubijaju
jer odstupalo se iz svih pravaca
obavijesti su bile nikakve
svatko je koračao u svojoj čahuri
straha i brige
osobe bez nade
osobne jadne

zaustavio nas je povratni val
odbivši se od ustavljenog mnoštva
saveznički bedem tvrd
pokazat će se kao klisura kobna
neuljudnosti
i lažnog srodstva
dragovoljno smo odbacili
oružje opremu
naučeni čekali zapovijest novu
na bleiburškom polju
na ukletom polju
jao ubijaju kolju

tu počinje
martirij naroda
civila djece i vojnika
križni put svakog pojedinca
još smo nažalost mnogi bili
nezrela dica
samo naivna
iako u uniformi
bezglava dica

*

mira
ruda
ivica
jive
et death
tecto nomine

grupe strijeljanih
u šumama poljima i nad jamama
slovenije i croatije
ponižavali su
ranjene bolesne
i izvodili ostale satrapije

*

natjeravali su nas
gospodari smrti
različitim
ali jednako strašnim
križnim putovima
do smrti ali i života
ponižavanjima i
stravičnim udesima
časteći nas patnjama
krvavim nogama
tantalovim mukama
i milostivo
mecima
saveznici su zatvorili
oba svoja a i tuđa oka

*

mira
ruda
ivica
jive
et death
tecto nomine

bezbroj u rudnicima
jamama šljunčara
te šumama
a i u protutenkovskim rovovima
po hrvatskim i slovenskim poljima
nova sjetva krvi
euvropski stol
u samoposluzi
budućim avetima

*

na zapadu
englezi i ostali pobjednici
nisu pomogli
nego svakoj ljudskosti odmogli

spasili nekoliko
okrvavljenih bjegunaca
prerušene poglavnike
bogatune pljačkaše
i njihove rodbine
zbog judinih škuda
potkupljive svinje
a narod hrvatski
pustili da izgine

da nemilosrdno
zaveden izgine
od silne mržnje
i kukavne
nad nemoćnima
bizantinske siline

sve te bijele zastave
bačene su u kal osvete
i rog smrti
bezbroj bezimenih
od ruke četničke
da bili su presvučeni
u uniforme partizanske sile
ali kukavelji mrzitelji sotonisti
nad zarobljenim nad izbjeglima
sablasno su se izživile
europa samljevena ratom
nije prihvaćala nikakve iseljenike
a kamoli ljude ničije
bez ikakve zaštite
rezolutno su ih krvnicima predali
napose emisari
engleske podmuklice
saveznici četničke dinastije
i do danas su ostali prevaranti
malih naroda krvopije
krijući se u cirkusu naroda
iza maskaradne dinastije

iako se u tom klupku muka
i beznađa
nisu poznavali
ja vam jadikujem
o sudionicima

pogroma i zla
koji su na neki način
do moje duše
i u moj život dokoračali

4.

mira
ruda
ivica
jive
et death
tecto nomine

oj djevojko oj djevojko
cvijetu od jabuke
tko miluje tko miluje
tvoje dojke vruće

*

mira se iz gungule
zbog mladosti izvukla
plima straha ju je
iz zagreba povukla
bila je udovica
poginulog ustaškog časnika

uz grimasu prezira
partizanka za stolom
oko kojeg su ležale
pobacane bijele zastave
nekoliko njih je određivalo
sudbu put i muku

samo je rekla
iz bosne
da
nije za trinaesti bataljun

i tako je izdvojena
u ešalon
koji će se danima vući
maribor varaždin osijek beograd
kolone će svake nevolje
i bezdušnosti tući

istrgli su je u varaždinu
u kazamatu je
čistila kuhala
iza rešetaka pjevala
i sama sa sobom razgovarala
i tako danima čekala čekala
u mrtvom domu
patnje i stradanja

napokon kad su i zadnji napustili
taj prostor
odmaralište satrapovih pouzdanika
te okupljalište križnika patnika
oprala je krv i suze
te jauke strah i duhove
obojili su u esembe
sve prostore

mira je usluživala
tko je htio i što je zahtijevao
svime što je mogla znala i umila
čak i osuđenima
iako se radilo o glavi
hranu i vodu bi doturila
pa i kojom lijepom riječju ih hrabrila
a onda inatno bugarila

bugarila i mladost slavila
osjećala se zdravom jakom
radujući se što je živa

javljeno je da će prvi poratni ročnici
doći i zauzeti mjesto
budućih oružanih snaga
u obnovljenoj i uređenoj zgradi
dojučerašnjem domu mrtvih
svi tragovi su bili izbrisani
oni očiti pokrpani prebojani

odložila je metlu i krpe
te rekla preostalom domaru
kaj će te pak sa mnom
ljubazni čuvaru

imaš li otići kamo
imam
bježi dobri stvore
a ja ću zapisati
da si poginula
jer si nam zaista
vrijedna i dobra bila

nakon sedam dana
pješačenja i rada
kod dobrih ljudi
lijepoga zagorja
u zagrebu se stvorila
glavom i bradom
živa čitava i orna
živjeti živjeti živjeti
bolje da nisam
kao kužne me se plašili
znanci i rodbina
bojali mi pomoći gotovo na smrt

čudili se kako sam i s čime preživjela
da nisam izdajica
da nisam provokacija
zavrbovana bijedna
udbašica
joj u straha su oči crne
a duša strašljiva

nepoznati su mi ljudi vjerovali
skrivali me hranili zaštićivali
a vi prestrašeni i nevjerni
ponovo bi isusa raspeli
mladost me je moja spasila
radišnost
i dala sam se svima
ako vam je tako lakše
urlala sam i ludila
do bola ludila

izdvojila sam se
osamostalila
zaposlila
pismene su trebali
a i jezike sam govorila

kad sam već nezrela
na uzburkanim silama života
plutala i svima tko me htio
bez pogovorno na raspolaganju bila
uzeli mi bez mog odobrenja
mladost povjerenje osjećaje
prepuštena sve sam im dala
održati se tek tako nije lako
i nije nikakva šala
kad se ukazala prilika
zašto ne prihvatiti
vjernost do groba

na njegovu molbu
oficira partizana
bio je čovjek
svima dobar
mlad snažan i šarža
krasila ga kultura
i božja narav

emocionalno nesnalažljiv
gotovo kao i ja
zaljubljen vjeran pažljiv
pristala sam na sve
samo da me malo voli i zaštiti
od prevrtljivaca
i rodbine
ali i ostalih
rodila sam nam
potomstvo hrvata
i bila vjerna
sve do moga zauvijek odlaska

on tvrd ko stijena
nastavlja i pati gotovo ugašen
jer ne zna ni tko je ni što je
u prevelikoj starosti muci
a ja sam blažena
i pjevam kod boga u službi
ovo diktiram po odobrenju svjetlosti
pjesniku znancu suradniku
i njegovoj razumnoj ruci

*

5.

mira
ruda
ivica
jive
et death
tecto nomine

strijeljani i ostali
svi su oko mene
iz ešalona
koji traže groba
i ne zaustavljaju se
na putu križa i poniženja
sve do golgote i boga
mi vapimo
dostojanstvo groba

6.

ruda
pitomac zdruga
kadet domobranske mladeži
krenuo je put zapada
po dvorca naređenoj paljevini
krenuo je jer su krenuli svi
najprije po zapovijedi
a zatim u obezglavljenom klupku
kotrljaju se i miješaju po inerciji

u strci bleiburškog polja
onako sićušnom
operušali su mu

gizdavu odoru
gotovo do gola

i takvog su ga
u nekakvim canjkama
koje je pokupio odbačene
gurnuli u red bosa
tekao je potok šutljivih
kao neka spora voda
pored jednog od brojnih
stolova

iza su sjedile
zvjezdane suđenice
s puškama na krilu
za pasom pištola

ti mali prolazi za onima
ne okreći se koračaj
ne treba nam ime
noge umotaj u bilo što
dalek je put pred vama
i bezbroj događaja
smijao se neki pričljiv gorostas

u zatiljku je čuo suđenice
vi jaki i u uniformama
redom u skupine
trinaestog bataljuna
tamo zar si ćorav
i tako su nas lučili bez pogovora

u magli nam se gubio trag
bili smo ne broj nego nula
satrvena samljevena bezvrijedna
hodajuća bezimena

gazili smo strašne kilometre
prašne ceste makadam
i ja sve onako nikakav
žedan gladan bolećiv
vidio sam

maribor varaždin ludbreg
koprivnicu viroviticu našice
đakovo vinkovce šid
usputna sela brojna
i napokon zemun beograd
vlažan beton tamnice
i stid beskrajnog bola

sa tabana mi je otpadala koža
motao sam bol u krpe
sve dok nokti nisu
napustili prste

tko je pao zaostao stao
pucanj mu je
oglasio kraj
korak po korak
u strašnoj muci
sablasnost se nastavlja

molili smo boga
kad nas već ne uzima
da onima što nas prate
ne dotuži
jahanje žeđ ili vrućina

na logovima putem
u noćnom mraku i žici
napadale su nas
gladne uši svrab i bolesti
dar mučenika

koji su prema kraju
već prošli
ili skončali u kmici
od pomračenih umova
srditih zlovolja
ili onih koji su kolonama prilazili
s namjerom nas tući i zatući

stigosmo u beogradske kazamate
mi nevidljivi
sa srećom u kosi
nakon nekoliko mjeseci
gladi batina svraba ušiju
i rada na ruševinama
bombardiranog grada
dojadili smo im
i baciše nas u ralje slobodi

a joj kako kući
gdje je kuća
ako go četnik
u novoj uniformi
zvijezdom
pravdu dijeli i vlada
od brzog vardara
do bijelog troglava

dezorijentirani i bijedni
krenusmo kao ptice
prema gnjezdištima
rodnog kraja
put zalaska sunca
put zapada

radošću života
već je ljeto koračalo
stazama božjim

dar nam je bila toplota
i po koji plod
ruda ivica jive et
silaze s golgota
u nizine u nigdine
krpaju života paučine

*

po ulicama beograda
glavinja u ritama
grupica logoraša
nepoznato im je sve
raspituju se za izlaz
iz grada
u kom pravcu je zagreb
u kom hrvatska
zagreb hrvatska

neki nas upućuju
najkraći vam je put
preko jedinog mosta
ispod kojeg teče sava
dalje vam je zemun
i bog zna gdje
ta vaša hrvatska

malo dalje iza ugla
oprezno nam prilaze
nepoznati ljudi
nemojte prema hrvatskoj
jer na jedinom mostu
čekaju vas robijaše
krvi žedni

suludo povampireni
sotonjaci hudi

posavjetovani
okrenusmo iz beograda
put srbije južne
povezali nas
sa seljacima
na kalenića pijaci
gdje se jelo i pilo do guše
izvest će nas iz grada
kad krenu put kuće

u velikom luku
zaobišli smo namjere opake
i tako se spasili od zlotvora
koji još i danas
po svijetu gamižu
i nastoje hrvate i hrvatsku
da zauvijek izbrišu

jedne jeseni lijepe
na kupi u čamcu
dok su lovili šutljivu ribu
ruda je paladi
pričao svoju životnu priču

koračam mjesecima
hranim se radom
biljem i darovima
pa nakon toliko toga
ugledam zagreb

vučem se uz savu
pjevam bezglasno u duši
rijeko otplavila si vodom

radosti srbiju bosnu i dio hrvatske
sad mogu spokojan leći i umrijeti
ali nešto više u meni
zagreb zagreb

nitko ga ni ne primjećuje
preko mosta kod kupališta
prelazi vodu savu
kupači nehajno gledaju
njegovu
čudnu pojavu

na knežiji u vrućem danu
stvorio se u dvorištu
pozdravljajući kuću staru

majka je spavala
nikog nije bilo
izašao je da se
na pumpi umije
hladnom vodom
sasvim potiho
probudila se
i kada me je kao priviđenje
ugledala
stojim na pumpi
pred hižicom
gol do pojasa
povjerovala je da sam
opsjena mora prikaza

vjerovala je da sam mrtav
a evo pred njom
tko zna po koji put
stoji moja sablast

a njena tlapnja
bol u srcu patnja patnja

polijevali su je vodom susjedi
dozivali svijesti
molili da jauke priguši
grlili me pred njom
dok se nesvijesti

dugo joj trebalo
da me prihvati
kao živa sina svoga
jer odista je vjerovala
odavno je moj ruda
družbenik boga

majka me je bila oplakala
i duboko pateći
u sebi pokopala
do smrti je
ne znam zašto
jadikovala jadikovala

7.

proživio sam još
dosta zanimljivih godina
u ovom hrvatskom raju
ostavio potomstvo
i otišao za slugu
u blaženom božjem kraju

moja me draga po odlasku
dvadeset godina spominjala

na našem tvrdom logu
dočekala unuke
nikad ne vjerujući
da sam manje potreban njoj
nego svemogućem bogu

sve je ovo palada čuo
od mene na izust
i zabilježio sjajno
da nas ne prekrije
zaborav gust
na vijeke vjekova
i trajno mrkli mrak
pamćenja
koji je potpuno pust

8.

mira
ruda
ivica
jive
et death
tecto nomine

određene u
trinaesti bataljun
su vezali žicom
ponekad bodljikavom
ponekad tankom
i tako ih isporučivali
u napuštene rudnike
na gozbu smrti
još žive
s pokojom ranom lakom

9.

ivica iz komareva
bude povučen
valom vojske
što izgubljena odstupa
u uniformi pokorno stupa

puške se odavno riješio bio
sa šesnaest godina
kao domobran
na bleiburg je nošen masom
naprosto doplutao
doplovio
bolećivo sam

povukao ga zamah odtoka
nekog pod ešalona
vukli su se danima
preko slovenije
novog mesta
ozlja karlovca
preko gline do petrinje
nekog kućnog bloka
zatočili ih u podrum
službene zgrade
na trgu
nedaleko razrušene crkve
svetog lovre
i vodoskoka u parku
gdje žive starodrevne lipe
miljenice ljudi i boga

zaboravili ih zatvorene
kao neko smeće
otpatke suvišne za bilo što
kao da su neuporabljiva stoka

na izdisaju od žeđi i gladi
počeše se glasati
jer im je dojadila
ta mračna nebriga
golgota bez križa

neki slučajnik
u uniformi oslobodioca
čuo je njihove
začudne uzdahe
zavirio je
i upita ih
što vi radite tu zaključani
djeco uboga

čekamo
koga
pa one što su nas zaboravili

čovjek se ogleda
razvali katanac
ja vas znam
i čiji ste
otvori nam vrata i naredi
doma odmah doma
nikome se ne javljajte
zaboravite me do groba

ivica ni danas ne zaboravlja
kako ih je spasio slučaj
i razum čovjeka dobroga
kojega ni prije ni kasnije
nisu vidjeli
očito je bio poslan od boga

ivica će još doživjeti
strijeljanje pred seljacima
rođenog oca

ali i godine slavne
i godine bajne
umjetnika svjetske slave
i kova

za domovinskog rata
spašavat će majku
sestru i obitelj brata
jer komarevo je bilo
obrane prva crta

u osamdeset i nekoj
još križnim putem
ustrajno korača
dobrotu i skromnost zagovara
s paladom se voli i cijeni
jer su nad braćom
više nego braća
prijatelji bijeli
za vijeke za svagda

10.

mira
ruda
ivica
jive
et death
tecto nomine

suđenice suđenice
neki namrgođeni licemjeri
drugovi i drugarice
i strašni krvnici

s predumišljajem
iz njihove pozadine
oni istureni
stoje tu
i smrt kao sudbinu
svaki od njih dijeli
čak ni ne gleda kome
a kamo li u lice
a kamo li u božje oči
i dušu stradalice

11.

jive jive jive
jedan od osamnaestero braće
otišao je u vojnike
zbog gladi
i svake druge nedaće
dječak sa sutle
slijedi tolike ine
pokrenuli su ih u spas vođe
a zapravo su ih u smrt vodile
u malo selo ključ
koje oplakuje sutla
granica naroda i svijeta
tiha voda ali i ljuta
došli su soldati u povlačenju
skupili nas na srid puta
pred menom su mom susjedu
zapritili
kaj ne greš s nami
još ni uniforme nismo bili skinuli
ne bio je odlučan
ustrilili su ga kao bisno pašče
tu prid nami

ja sam pošao osvrćući se na dom
jer život je život
ma bio bilo kakvi
plakale su majčine oči
za nami
a i svih ostalih

koračali smo
koračali koračali
bleiburško polje ugledali

izdržavši križ vojnika
dijete nezrelo
do bola i krika
na strijeljanje je usmjeren
zbog cipela uniforme i stasa
majko božja
kakva krivnja
urlikao je u sebi
bez glasa

doveden nad rov u crnoj šumi
u okrilju mraka
čekao je plotun kao i svi
dovedeni od satrapa

onesvijestio se
i unatrag stropoštao
kad je noć eksplodirala
nadletjeli ga rojevi metaka
i odjek užasa

pokrila ga krvava tijela
pobijenih pajdaša
mrak i nesvijesti tama
promašile ga bombe
bačene po rovu

i meci dostrijeljanja
jaukavih ranjenika
i ostalih smrti popravaka

osvijestila ga usna hladna
crnog mraka noći
i težina trojice mrtvaca
svaki se ponaosob
nad njim koči

osluškivao je i čuo
strašan lepet krila
to se u granama šume
njihala sablast grobišta
neka jeziva okata tmina

iskoprcao se i ispuzao
do ruba rova
nigdje nikakvog kretanja
samo prikradanje strahova

puzao je puzao
do nekog dalekog grmlja
tu se uspravio
osluškujući jeziva stanja

vratio se jive
pobjegavši iz strijeljanih rova
prikrilo ga poznavanje
rodnoga zagorja i
sutlanskog
kajkavskog govora

a kod kuće
krila ga braća
i majka tužna
ugrožavajući

život svoj
i svih svojih do ganuća

nakon godine skrivanja
straha i patnje
po štagljevima
sela ključa
bez sna i na sto muka
hajke su se primirile
i jive je obznanio
da je baklja života goruća

dugo se poznavao s paladom
i vjerujte
ovu mu je istinu
u svom domu govorio
pekla ih je
kao žerava ognja vruća

umirio se jive
ne gore više
njegova života
priče istine
jedne jeseni šarene
zauvijek je zaspao
u dubokoj starosti
u krilu žene volje

*

12.

mira
ruda
ivica
jive
et death
tecto nomini

kosti kosti kosti
po poljima kosti
po tenkovskim rovovima kosti
po napuštenim rudnicima kosti
po dubokim šljunčarama kosti
bez osude bez imena kosti
u jazovki i inim jamama kosti
bože im pomozi
bože im oprosti
netko bi ipak
od tolikih juda
od tolikih pila
morao odgovarati
za grobišta bez imena
za fatume tisuća
i tisuća
a ne prati ruke
u časti plemena

13.

likvidirali su sve
bez reda i zakona
koji su se naivno
predali u muci
pa i svirača s trubom
koji je samoincijativno
oglasio silenciju

nad zgaslima po
bleiburškom polju
oglasio se umjetnik
glasom trube
držeći je u okrvavljenoj ruci
ubi ga kesizub kroz pisak
udbaš po struci
a bio je samo kapelnik
malog tria
koji je svirao
na svadbama
i ostalim veseljima
a ponekad i na tužnim
pogrebima
kesizub ih je
za neke svoje
nastrane potrebe
kao umjetnike izdvojia

posao dubajića i ostalih
krvnika
otkrit će se slučajno ili
po sjećanjima
na neobilježenim
brojnim grobištima

tenkovski rov kod maribora
tenkovski i polja kod sutle
šljunčara kod savskog marofa
zabačene šume slovenije
i one kod krapine
napuštena rudnička okna
brojne jame i urvine
namjesto doma
postale su zadnja odredišta
postrojbi
trinaestog bataljuna
pod tom egidom

strijeljano je na tisuće
bez ikakvog suda
pobogu bez suda
jauče rasparano doba
željezne zavjese od jučer

neki su živi
ili tek nastrijeljeni
pobacani i u rudarskim
jamama zabetonirani
od gladi u mukama skapali

to nikako nije mogao biti
križni put vojnika predanih
razoružanih
rat je već odavno
završen bio
pokolj se kao zaustavio
kao zaustavio

14.

na golgoti
ovo što se zarobljenima dogodilo
to je van pameti
zlotvori kukavice
napravili ste
bezdušni pogrom
armagedon
novo pogubljenje isusa
boga

na sunce lice
pokaži se zvijeri
je si li čovjek ili spodoba
zemlju ste krvlju nevinih
napajali do groba

nepoznati grobovi
jauk u tami jauk u tami
jazovka i stotine inih
jama ponora
znanih i neznanih

ljudske kosti niču iz polja
oranica šuma i otvora
konačno iako mrtvi
viču ti zla artefakti
sloboda sloboda
eli eli lama azavtani

na koncu drugog milenija
mi bez glasa
mi u tami
kolone križnih putova
i dalje koračaju
praćene nebrigom
prema zaboravu
i nepoznatoj smrti

da mrijeti je čovjeku
ali i groba imati
bar groba imati
eli eli lama azavtani

a može i riječima isusa
već razapetog na križu

eli eli lema sabakthami

aleluja amen viču
zvani i nezvani

hosana hosana hosana
od jeruzalema
do ovami

Spomenka PODBOJ

Proljeće u Galileji

U Galileju je opet stiglo proljeće, kao u davno biblijsko vrijeme kad je po njoj Isus hodio. Radosna srca opet hodam zelenom i mirisnom Galilejom Isusovim stopama. Sunce je već visoko odskočilo nad plavim, pomalo nemirnim Genezaretskim jezerom odnosno morem, po kojem plovi nekoliko "rimskih galija" s hodočasnicima. Pogledom grlim okolna brda i zelene proplanke koji odišu nekom neobičnom svježinom, blagošću i spokojem, kao na početku svijeta. Mirišu trave i raznobojno cvijeće. Osjećam snažnu radost života. Opet hodam sunčanom i mirisnom Galilejom koju je čitavu, svojim stopama, Isus posvetio a svojom molitvom blagoslovio, ispunjavajući ljudska srca Mirom. Biti ponovo u Galileji i obilaziti sveta mjesta uz Genezaretsko more velik je Božji dar. Velika je radost ovih darovanih trenutaka. Opet sam u Capernaumu, na Gori blaženstva, u Tabhi, u Nazaretu, u Kani, u Tiberiji...

Hodam već znanim mi stazama. Jedna me danas ponovno vodi do Tabhe uz Genezaretsko more[1], do osamljenog brda na koje se Isus često povlačio da ondje u tišini moli. To brdo prekoputa Capernauma, brdo do kojega se doplovilo ribarskom brodicom, iz Biblije je poznata kao mjesto čudesnog umnoženja kruhova i riba. Evanđelist Matej (14,13) opisuje kako se na vijest o smrti Ivana Krstitelja za Isusom pješke iz gradova zaputila masa naroda, preko pet tisuća ljudi, na to malo pusto mjesto. Na kraju naporna dana ljudi bijahu umorni i gladni, pa Isus blagoslovi pet kruhova i dvije ribe, razlomi ih i učenici ih počeše dijeliti narodu. Svi se nasitiše i još je preostalo. To čudo dogodilo se na ovom brdu u Tabhi u danima prije židovske Pashe.

Više od 400 godina nakon Isusova rođenja u Capernaumu je još živjela velika judeo-kršćanska zajednica koja je sačuvala sjećanje na čudo u Tabhi, pa se ta predaja prenosila s pokoljenja na pokoljenje. Već oko 350. godine

1 Genezaretsko more biblijski je naziv za današnje Galilejsko more ili jezero.

oko prvobitnog maloga oltara, podignutog da obilježi mjesto blagoslova kruhova i riba, Josip Tiberijadski, židovski plemenitaš koji je prihvatio kršćanstvo, sagradio je malu jednostavnu crkvu u sirijskom stilu. Nakon sto godina na istom je mjestu izgrađena veća bizantska crkva, ukrašena divnim podnim mozaicima, koji se ubrajaju među najljepše u Svetoj zemlji. Nažalost, ovu su crkvu do temelja razorili Perzijanci 614. godine, pa je svetište u Tabhi bilo zaboravljeno sljedećih 1300 godina. U najnovije vrijeme sagrađena je velika bazilika u bizantskom stilu, prelijepo zdanje što ga je 1982. blagoslovio njemački kardinal Hoffner.

Sveta zemlja trajna je inspiracija hodočasnicima, putnicima i piscima koji su tijekom stoljećâ povijesti kršćanstva putovali u Isusovu domovinu i u sveti grad Jeruzalem, ostavljajući nam brojne vjerske i manje brojne svjetovne zapise.

O Svetoj zemlji pisali su i mnogi Hrvati. Prije svega duhovne osobe i redovnici, koji su više od 600 godina "čuvari Svete zemlje". Jedno od provedenih istraživanja spominje fra Ivana Mažuranića iz 16. stoljeća, sv. Nikolu Tavelića, zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, vođu hodočašća u Svetu zemlju 1937. godine, naše suvremene bibličare fra Bonaventuru Dudu i prof. Adalberta Rebića, koji su hodočastili u Kristovu domovinu u potrazi za hrvatskim identitetom i ostavili nam brojna značajna svjedočanstva i zapise raznolika sadržaja. Utvrđeno je da je prvi hrvatski putopisac iz Svete zemlje fra Jakov Pletikosa (1704. – 1769.), čiji je putopis *Putovanje k Jerozolimu 1752.* objavila Gradska knjižnica *Juraj Šišgorić* u Šibeniku 2000. godine. Do tada se prvim hrvatskim modernim putopisom smatralo djelo Matije Mažuranića *Put u Bosnu*, objavljeno 1842. Sa svojom knjigom *S puta po Svetoj zemlji*[2] našla sam se među hrvatskim autorima na 26. mjestu, i to kao jedina žena među hrvatskim piscima koja je "zagrizla" u ozbiljnije biblijske teme. Zapažam da ljudi sve više putuju po svijetu, pa i po Svetoj zemlji, a sve manje o tome pišu, izuzev novinske reportaže.

Kako god bilo, na jednome od svojih hodočašća u Svetu zemlju susrela sam, ipak, još jednu ženu hodočasnicu, iz davnih vremena, i to u Tabhi, u sunčanoj i zelenoj Galileji, na osamljenom brdu gdje je Isus često molio u tišini. Tu sam prvi put čula za Lady Egeriju, Europljanku neutvrđena zavičaja, koja je hodočastila u Svetu zemlju krajem 4. stoljeća (od 381.

2 Naklada Ceres, Zagreb, 2000.

– 384. godine) i o tome ostavila opsežan spis, koliko teološkog toliko i putopisnog sadržaja. Lady Egerija je dakle jedna od prvih žena hodočasnica iz europskih krajeva u Svetu zemlju, a svakako jedina koja je ostavila zapise o svojim putovanjima u biblijske krajeve.

Već sam u više navrata pisala o tome da je pojam *Sveta zemlja* mnogo širi od geografskog pojma nekadašnje Palestine. Događaji opisani u Bibliji zbivali su se i u Egiptu, Jordanu, Siriji, Antiohiji... Egerija obilazi sve te krajeve i sveta mjesta. Iz Jeruzalema već krajem 381. godine kreće put Egipta, znatiželjna da izravno upozna kršćanske samostane u zapadnoj delti Nila, blizu Aleksandrije. Potom će posjetiti goru Horeb u Jordanu, a zatim putuje na jug Sirije. Njeno hodočašće završava 384., kada se preko Carigrada vraća u domovinu.

Lady Egerija obavijena je koprenom tajne. Malo o njoj pouzdano znamo. Najviše informacija sadrži samo njezino djelo, njezin putopis, tj. skup pisama s putovanja. Svakako je bila obrazovana žena, dobro je poznavala Sveto pismo, kao i grčki i latinski jezik, a njezin je putopis iz Svete zemlje napisan prije biblijskog prijevoda s grčkog na latinski, tzv. Vulgate. Pisan je na pergamentu, a pronađen je u prijepisu iz 11. stoljeća, koji se čuvao u samostanu u Monte Cassinu, odakle je u 17. stoljeću prenesen u knjižnicu u Arezzu te je 1884. godine iz mraka izronio na svjetlo dana. U hrvatskom prijevodu objavila ga je *Služba Božja* u Makarskoj 1999. godine.

I današnjem čitatelju, napose vjerniku, kao i biblijskim arheolozima i teolozima koji proučavaju povijest liturgije, Egerijin putopis iznimno je zanimljivo štivo. Uživala sam čitajući ga i pokušavam zamisliti plemenitu Lady Egeriju kako od svetišta do svetišta hoda s molitvenikom i Svetim pismom u ruci, te s brojnom pratnjom svećenika i redovnika, a često se susreće i s biskupima.

Za razliku od Egerije ja Svetom zemljom ne putujem s Biblijom u ruci, čak ni s bilježnicom, već s Biblijom u glavi, a imam nešto vrlo dragocjeno što Egerija nije imala, jer tada još nije bilo izumljeno: fotoaparat. Uvijek putujem s dva fotoaparata. Jedan je za fotografije, a drugi za dijapozitive. Tako i danas, opraštajući se od Lady Egerije, fotografiram veličanstvenu baziliku u Tabhi, sagrađenu na mjestu gdje se dogodilo čudo umnoženja kruhova i riba, i gdje je pred skromnom malom crkvom, nekoć, vrlo davno, Egerija otvarala Sveto pismo, čitala i molila. Ova divna fotografija spomen je na današnji susret.

Iako me od Egerije dijeli dugo povijesno vrijeme od 1600 godina, mogla sam se, s pomoću vremeplova, vratiti unatrag i osjetiti njezinu prisutnost ovdje u Tabhi i tiho mrmljanje molitve na ovom svetom mjestu. Mogla sam u mislima pratiti Egeriju u njezinu neprekidnom hodu od svetišta do svetišta. Moramo imati na umu da je Sveta zemlja, biblijska Palestina, nevelik prostor na istočnom kraju Sredozemnog mora, usko obalno područje koje se prostire između mora i nepregledne Arapske pustinje. Od sjevernog do južoga kraja Obećane zemlje samo je 230 km, a sjeverni dio Mrtvog mora samo je 80 km od obale. Kroz Svetu zemlju putovalo se hodajući, prateći stope Isusa i njegovih apostola od Galileje do Jeruzalema, od svete rijeke Jordana, rijeke krštenja, do Mrtvog mora, Jerihona i Brda iskušenja, do crkve Isusova rođenja u Betlehemu... Mase naroda hodaju za Mesijom, ohrabrene riječima objave kraljevstva nebeskog, nadom u ozdravljenje od teških bolesti i spas od nepravde i siromaštva.

I na ovome brdu u Tabhi Isus je molio, propovijedao i ozdravljao ljude. Stoga je Tabha stoljećima bila mjestom hodočašća kršćanskih vjernika, među kojima se našla i Lady Egerija. Najviši cilj, svakako, bio je Jeruzalem, Sveti Grad, grad Muke Isusove i smrti na Križu, koji u Egerijinu putopisu zauzima središnje mjesto. Egerija vrlo detaljno i živo opisuje molitve i liturgijske obrede u Velikoj crkvi, Crkvi uskrsnuća, koju je na Golgoti izgradio car Konstantin Veliki. Između ostaloga piše:

"Blještavilo cijele crkve, ili Uskrsnuće, ili Križa, ili u Betlehemu toga dana (o Bogojavljenju, op. a.), suvišno je opisivati. Tu ništa drugo ne vidiš osim zlata, biserja ili svile. (...) Ako pogledaš zastore, također su od svile protkane zlatom. Toga se dana iznosi bogoslužno posuđe svake vrste, od zlata obložena dragim kamenom. A brojnost velikih voštanica, svijeća i uljanica te različitih posuda za službu – zar se može procijeniti i opisati? Što reći o sjaju samoga zdanja? Konstantin je preko svoje majke (carice Helene, op. a.), koliko je moglo bogatstvo njenoga kraljevstva, zlatom, mozaicima, skupocjenim mramorom obdario Veliku crkvu, Crkvu uskrsnuća, Križ, kao i druga sveta mjesta u Jeruzalemu."

Monah Valerije dobro je poznavao Egeriju i njezino djelo i 691. godine napisao je pismo "u pohvalu blažene Egerije".

Za mene je Tabha postala mjestom susreta. U već spomenutom putopisu *S puta po Svetoj zemlji* opisala sam jedan raniji susret u ovom svetištu, s benediktinskim redovnikom ocem Jeronimom Brizićem, rodom između

Bola i Pučišća, s Brača. Došao je u Svetu zemlju kao dvanaestogodišnji dječak i na Sionu se pripremao da postane redovnikom. Punih 50 godina proveo je ovdje u Tabhi, gdje je na 50 hektara nekada puste zemlje stvorio Rajski vrt. Sa subraćom zasadio je 5000 maslina i 3600 stabala limuna, manga i grejpa. U razgovoru mi kaže: "Kad umrem i budem u Raju, nedostajat će mi Tabha. Toliko je lijepa!"

Prije tri godine saznala sam od Smiljane Šunde, novinarke Hrvatskog radija, koja ga je nedugo prije toga intervjuirala, da je otac Brizić umirovljen i da sa subraćom živi u Jeruzalemu.

Uvijek me veseli kad na svojim putovanjima, a to se redovito događa, naiđem na neki od tragova koje su diljem svijeta ostavili Hrvati. Ovdje, u Svetoj zemlji, to nije neočekivano, jer je to središte kršćanske vjere i Pupak svijeta. To je Zemlja Biblije. Uporno slijedim tragove koji upućuju na prisutnost Hrvata u povijesti kršćanstva i na njihovo mjesto u svjetskim zbivanjima: vjerskim, kulturnim i povijesnim.

Sunce zapada u Genezaretsko more. Ptice su utihnule i na Galileju se lagano spušta sumrak. Poput Božjeg blagoslova sve je obuhvatila tišina.

Zagreb, kolovoz 2011.

Zdenko KREMER

Fantazije o onostranom ili Crtice *sub specie aeternitatis*

Indijski brahmani naučavaju da postoji devet načina održavanja veze s Apsolutom. To su:

– slušanje riječi vječnoga života
– pjevanje pjesama posvećenih Gospodinu
– prisjećanje na prizore iz svetih knjiga
– obožavanje Gospodina u hramu
– prihvaćanje služenja Gospodinu
– izvršavanje Njegovih naredbi
– sklapanje prijateljstva s Njim
– potpuno predanje služenju Gospodina

Dražen i ja izabrali smo prisjećanje na prizore iz života.

*

Tih su sparnih kolovoških večeri dolje u šoru neprekidno zavijali psi. Njihovo glasanje, isprva samotno i monotono, brzo se pretvaralo u zborno izvijanje zvukova, kaotičnog tempa, intonacije, trajanja, i na koncu se gasilo u nekakvom groteskном, piskutavom lajanju ili cijuku koji tako upadljivo asociraju na plač i naricanje. I to se glasanje, nakon nekoliko minuta gotovo potpune tišine, ponavljalo i ponavljalo sve do kasno u noć; zapravo sve dok me ne bi svladao san. Nije bilo ugodno slušati ga, nakon što barem u ranijim satima možda i nije toliko nadjačavalo žamor života našeg naselja i obližnjega grada, taj bijeli šum kao novu nultu razinu od koje polazi naša percepcija, i zapravo je baš nelagoda koju je pobuđivalo u čovjekovoj svijesti ometala našu javu i naš san.

- Što se to događa dolje? - pitao sam u više navrata Starog.
- Izgleda da je netko umro - odvratio bi on. - Ili će umrijeti.

Te džukele jako dobro osjećaju miris smrti.

*

- Ima jedna poruka za tebe, X - rekao je nepoznat glas iz praznine. U maglovitoj polutami ništa se nije razabiralo, valjda zato što ničega nije ni bilo. Zamagljeno ništavilo ispunjavala je tek ta, nekako previše službena obavijest koja je dolazila sa svih strana, kao s razglasa na željezničkoj stanici. Učinilo mi se da je glas previše hladan za jednog anđela. No sve je drugo bilo dobro, i ta praznina i njezino spokojno talasanje koje je prenosilo izgovorene riječi, a i poruka koja mi je naglo ispunila svijest, jer valjda se radilo o praznini svijesti, bila je nešto željno očekivano. I tada se, opet očekivano, pojavila Ona.

Z, ti previše razbijaš glavu nepotrebnim stvarima. Brineš se oko ovoga i oko onoga, paziš da ne bi pretjerao, ali da bi ipak bio tu negdje, vodiš računa o nekakvim konvencijama i obzirima. Na koncu razmišljaš o tome tko sam zapravo ja, zašto radiš sve to što radiš, što se to uopće događa. I mučiš sam sebe pitanjem trudiš li se ti to ipak samo radi sebe samog, iz nekih svojih sebičnih interesa, pa onda taj tvoj trud, kao, ne bi vrijedio ništa. Pa kad već razmišljaš ili moraš razmišljati tako, onda dopusti da za tebe bude radi tebe, za mene radi mene, a za nekog trećeg radi toga trećeg i ne misli da je to nešto loše... Ali ne treba tako razmišljati. Pusti sve to skupa. Pusti mrtve da oplakuju svoje mrtve. Da, takvi su i sami mrtvi, pa kako ne bi bili mrtvi i oni koje oplakuju. Oni koje su nekada voljeli. A ti, ako uistinu voliš, trebao bi biti sretan, jer je svatko tko voli sretan.

Voljeti i biti sretan, ponovio sam u sebi i u tom se času probudio.

*

"Nikada nisam shvatio čemu služi izmišljati priče ili prepričavati stvari koje se nisu na ovaj ili onaj način zaista dogodile." I vjerujem da nikad nisam pisao o nečemu što nisam osobno doživio i proživio ili čemu nisam bio svjedokom. Istog se principa nastojim držati i u razgovorima s ljudima. Tako valjda nastaju ove naše realističke pripovijesti u prvom licu, izgovorene ili zapisane.

A opet imam osjećaj da nas mnogi smatraju dozlaboga zabludjelim fantastima, sanjarima koji uglavnom žive u imaginarnim svjetovima što ih je stvorila njihova vlastita mašta, zanesenjacima koje bi što prije trebalo spustiti na Zemlju (ako za to nije već prekasno). Neki zaista ponekad i kažu kako bismo se napokon trebali okaniti besmislenog fantaziranja, te se prihvatiti konkretna posla.

Ne znam zašto ljudi obično toliko inzistiraju na tim svojim realitetima, odnosno na nekakvoj neporecivoj stvarnosti zemaljskoj. Pa i onda kad ona

izgubi svaki smisao, čak i smisao konvencije u komunikaciji. A kad smisla više nema, onda se ta stvar pred nama razotkriva u svoj svojoj strahoti. Zašto je njima do toga toliko stalo, kada sve te njihove stvarnosti sasvim dobro mogu funkcionirati i kao fantazije?

Meni nije nimalo stalo i te me dihotomije i naklapanja uopće ne zanimaju. Uostalom, da su me kojekakve fantazije ikada zbilja zanimale, onda bih se bavio nekim drugim poslovima, koji su daleko unosniji od ovih kojima se bavim. Premda bih komotno mogao reći da se ne bavim ničim i da ne radim ništa. To je najzgodnija i najjednostavnija formulacija koja objašnjava moju situaciju, ako je to uopće potrebno. Svete knjige kažu da ništa ne bi ni trebalo raditi, već samo strpljivo ustrajati u molitvi. No ja za takvo što nemam vremena. Tako mi se barem čini na prvi pogled. Zapravo mi se čini da nikada ni za što nemam vremena.

To su ti apsurdi s vremenom. I ima ga i nema. Tako, eto, ipak imam vremena da onamo često navratim. Ni sam ne znam zašto tako često, da li zato da bih se utješio, ili mi fali društvo, ili zato što sam tamo lijepo primljen, ili su mi Draženove priče toliko zanimljive, ili mislim da sam joj tamo najbliže?... Nekad mi se doista učini da su tragovi njezinih prstiju još vidljivi na onom ogledalu, da je miris njezina daha još u onim stvarima, da eho njezina glasa još ne iščezava iz onih hodnika i soba... Da, istina je da se nekada prepuštam sentimentu, što nikako nije dobro. Ima u tom prepuštanju toliko ispraznosti, prijetvornosti, sebeljublja, da ti dođe muka kad to prenemaganje promatraš sa strane. Na kraju balade ostaješ ti sam, sa svojim strahovima, usamljenostima, izgubljenostima, nekim sasvim osobnim namjerama, stremljenjima, žudnjama...

Bio je hladan dan mjeseca studenog kad sam se prvi put tamo zaputio. Neboderi na kraju (odnosno na početku) one ulice jedva su se razaznavali u magli. Ne znam je li mi se uistinu ono mjesto tada učinilo odnekud poznatim, puno maglovitije poznatim, kao da se radi o nekom davnom sjećanju ili čak možda snu. Neobičan dojam koji je ostao negdje u pamćenju. Vjerojatno ne, uostalom ne vjerujem da sam se onih davnih sedamdesetih, kad sam se šetao ovim gradom sa svojim Djeduškom, ikada našao na tom mjestu. Taj je dojam izgleda naknadno iskonstruiran; još jedna fikcija moga smušenog uma. Odnosno prijevara onog prepredenog demona mojih sjećanja. Ili možda sjećanje na budućnost?

Zašto sam uopće išao onamo? Ionako je sve već bilo gotovo, zaključeno. Zar sam mislio da je ipak moguće pronaći neki smisao onog susreta, slučajnog susreta kojemu u prvi tren nisam pridavao nikakvu pažnju. Štoviše, prvi dojam bila je odbojnost, učinila mi se tada zapravo pomalo antipatičnom.

Možda bi svaki isprva slučajan susret uistinu trebao dobiti neki smisao (ili mu mi trebamo dati smisao) i tako prestati biti slučajan; postati nešto značajno, presudno, možda i prekretnica nakon koje sve postaje drugačije, a najprije ti sam. Susret koji je ostao slučajan loša je okolnost, prokockana šansa, bilo za tebe bilo za onoga drugog, zapravo za obojicu, odnosno oboje. A svaka je slučajnost loša. A ja sam sve ove godine bio uvjeren da taj susret uopće nije slučajan, da ima dublji smisao koji će prije ili kasnije izaći na vidjelo. Kao da je sjećanje na budućnost, ili neka njezina intuicija bila u toj stvari prilično jasna. Moram priznati da sam uvijek imao povjerenja u svoju intuiciju budućnosti. Zar me je sada iznevjerila? Zar će sve ispasti tako loše, slučajno? Pa nije li već i ispalo? Zar su naši životi, naši napori, naše nevolje, naše borbe, naši porazi i pobjede na koncu konca ipak uzaludni?

Postavljala su mi se tada, još uvijek, i neka druga pitanja. Metafizička, recimo to tako. No moje je skromno znanje na ovom području bilo praktički neupotrebljivo za situaciju u kojoj sam se našao. Šteta je što su metafiziku uglavnom izbacili iz svih programa, školskih ili fakultetskih. Možda neki misle da je metafizika neozbiljna i nepotrebna jer iza fizike ničega i nema. A i inače je sama ta riječ danas, posve neopravdano dakako, dobila prizvuk nečeg opskurnog. Taj prizvuk međutim više svjedoči o opskurnom vremenu u kojemu živimo nego o opskurnosti predmeta kojim se ta nauka bavi. A što se tiče toga "nepostojećeg" predmeta, činjenica je da onima koji ga negiraju ipak trebaju neki "nadomjesci", za koje obično kažu da su "razumljivi sami po sebi". Ili im trebaju razne šarene laže koje privlače pažnju. Premda uvjerljivost i privlačnost svih tih iluzija brzo oslabe. I onda se dolazi do dileme – potražiti neke nove iluzije ili potražiti istinu. No čini se da su danas ljudi rijetko kada svjesni svih tih raskrižja na koja nailaze u svom životu.

Možda ni sam ničega nisam bio svjestan kad sam se našao na tom raskrižju. Bio sam smeten, izgubljen još od onog sumornog kolovoškog dana kad se sve okrenulo naglavce. Tih je dana kasnoga ljeta zaista toliko toga bilo zaključeno. Trebalo je ponovno krenuti u nepoznato. Dvi-

je prilično prometne ulice, semafori, neboderi, drvored uz cestu i duga metalna ograda jednog uzaludnoga gradilišta sva izlijepljena plakatima. Osjećaju li ta stabla, ili uopće to mjesto u zapadnom dijelu Grada, nekako odsječeno od ostatka svijeta visokim betonskim zidom koji se pruža duž željezničke pruge, nečiju prisutnost. Odnosno odsutnost. Koliko li samo puta čovjek prođe tim putovima, stazama, ulicama svoga djetinjstva, mladosti, zrele dobi! Kakvi li su sve dani osvanuli i uminuli nad krovovima ovoga mjesta? No koliko god da ih je bilo, kaže se da jednom mora doći i onaj posljednji.

Kao što je morao doći i posljednji od onih susreta, razgovora, onaj na tramvajskoj stanici na glavnom trgu proteklog ljeta. Od onog prvog, u predvorju jednog bolničkog odjela, do tog zadnjega proteklo je bilo gotovo šest godina. Puno ili malo? Zavisi kako se gleda. A meni se čini da sam je poznavao oduvijek, da su tu u igri ipak neke kategorije koje s vremenom, tim smušenim godinama na samom kraju dvadesetog stoljeća nemaju nikakve veze.

Bio sam tada uvjeren da sam pri tim susretima toliko toga zaboravio, odnosno propustio, reći ili učiniti. Kada? Možda proljetos, u onoj piceriji kamo sam ih pozvao povodom svog rođendana? Atmosfera je baš bila ugodna, bio sam radostan što ih opet vidim sve skupa. Mislim da su svi bili radosni, i ona, smijali smo se i zafrkavali. Ali radost, kako se također kaže, traje kratko. Na rastanku više nije bila onako nasmijana, već nekako zamišljena, zabrinuta, povukla se u sebe. Pa nisam li mogao tu nešto učiniti. Mogao sam je barem nečim nasmijati. Izvaliti kakav štos. Mogao sam je pozvati na izlet u Padovu. Mogla mi je pomoći da si kupim neku odjeću ili obuću, a i zgodnije je kad čovjek nekud ide u društvu nego kad ide sam. Ili susret u onom kafiću u Teslinoj ljetos, s još nekima od njih. Mogao sam ih sve skupa pozvati na izlet na Plitvice. Ili nekamo drugamo. Ili barem na Sljeme. Nije htjela? Je li to bilo presudno? Bi li se tako uspjela malo odmaknuti od one svoje kolotečine, ne misliti? Tko bi to znao. A ja sam tada bio uvjeren da se u vezi s time nešto može učiniti, zapravo da se može učiniti puno. Da, bilo mi je lijepo u tome društvu. I inače u društvima kojima sam do tada na neki način pripadao. Bar sam na trenutak uspijevao pobjeći od samoće. I onda se sve to raspalo. Svatko je otišao na svoju stranu, svojim putem. Čini mi se da se tada onaj moj osjećaj samoće pretvorio u osjećaj odsutnosti.

Mogu reći da su me jako lijepo primili i počastili, upoznao sam napokon toga čovjeka kojega je Ona često spominjala. Nekoliko je puta, možda i s malo ironije, bila napomenula da bismo se nas dvojica dobro razumjeli i slagali. Imam osjećaj da je na njega gledala s visoka.

Dražen je to i potvrdio u razgovoru koji je uslijedio nakon ručka. Ne sjećam se koliko smo se u razgovoru doticali onoga što se događalo ljetos, možda vrlo malo ili uopće ne. No o Njoj smo pričali, zapravo Dražen je pričao. Što li sam samo pomislio kad je započeo svoju priču? Da tu nešto nije u redu? Da je lud? No to mi nije previše smetalo, teško mi je bilo povjerovati da ima ljudi luđih od mene.

Međutim ubrzo sam ga, možda već nakon nekoliko minuta, počeo gledati u nekom drugom svjetlu. Radi li se tu možda o primjer(k)u čudaka kakve spominju ruski religijski pisci – bosjaku, jurodivom, "čovjeku koji je spalio svoju osobnu kartu i putovnicu jer ne želi na čelu nositi znak zvijeri"? Ili o velikom djetetu koje nije izgubilo sposobnost uvida u duhovni svijet što nas okružuje. Anđeli i demoni; duše spašenih i duše prokletnika, vilenjaci (duhovi atmosfere), gnomi (duhovi podzemlja) i svakojaka druga bića koja taj svijet nastanjuju... Kako bi trebalo shvatiti tu priču? Je li to možda neki jezik simbola? Ili se radi o bogatom iskustvu onostranog? Ili je sve to skupa jedno te isto?

Satima je govorio o svojim iskustvima nekih drugih svjetova koje je uspijevao dosegnuti uglavnom u svojim "svjesnim snovima", o religiji i mistici, o kabali i drugim ezoterijskim učenjima, potanko je rastumačio razdiobu Raja, Pakla i Čistilišta na razine (ili krugove; Dante mu je vjerojatno bio referencija), pričao je o stvarima koje su od ove naše bijedne Doline suza jako, jako daleko.

Neobičan čovjek. A neobična je bila i atmosfera u kojoj se razgovor odvijao. Polako se spuštala večer, a mi smo sjedili gotovo nepomično, kao da ne primjećujemo što se oko nas događa, zadubljeni u zamršena metafizička pitanja; on bi povremeno zapalio cigaretu i osvijetlio na trenutak taj dio kuhinje. A i teme su postajale nekako sve dublje, tako da je izgledalo kao da se spuštamo u ponor, u kojemu postepeno biva sve mračnije i mračnije.

Možda je tama koja nas je sve više i više ovijala davala dodatnu ozbiljnost našem razgovoru, odnosno Draženovu razmatranju. Uistinu, uopće nije svejedno razmatramo li neku temu po danu ili po noći, pod neonskim svjetlima ili u svjetlosti stolne lampe, uza svijeću ili u mraku.

Nije trebalo proći puno vremena, možda samo nekoliko tjedana ili koji mjesec, da bih se privikao na Draženov diskurs. U početku mi je malo smetala njegova samouvjerenost i stanovita odbojnost prema mojim idejama koje se tiču ove problematike, no brzo sam naučio ne obraćati pažnju na tu njegovu navadu (ako je uopće i postojala), pa je više nisam ni primjećivao. A također sam vrlo brzo stekao osjećaj da me ništa što on kaže ne bi moglo iznenaditi, zapravo da me uopće ništa ne bi moglo iznenaditi. Pa recimo ni to kad bi se Ona pojavila tu na vratima.

*

"Sjedio sam u kuhinji za stolom, pio kavu i pušio. Odnekud se pojavila Goranka i sjela sa mnom. Učinilo mi se da nešto u toj sceni nije u redu. Sjetio sam se da ona tu ne bi trebala biti. U tom sam se času probudio u snu, postao svjestan da sanjam. Pogledao sam uokolo i primijetio da je sve nekako čisto, ugodno, skladno, pa sam odmah shvatio gdje se nalazim. Onda sam pogledao Goranku i primijetio nekakvu tugu i ozbiljnost na njezinu licu. To me začudilo jer na ovome mjestu nikakve tuge ne bi smjelo biti. No brzo sam shvatio da je ona ovamo samo navratila (možda zato da se nađe sa mnom) i da će prije ili kasnije morati natrag. A znao sam i odakle je došla. Vidi se to po ponašanju, izrazu lica. Dakle, zaključio sam, trebat će joj još molitvi i misa zadušnica.

Zanimalo me kako naš stan izgleda iz perspektive u kojoj sam se upravo našao, pa sam ustao i ušao u njezinu sobu. Sve je u njezinoj sobi bilo isto, ali nekako drugačije, kao novo, čisto, blistavo, skladno, harmonizirano, na prozoru se vidjelo lijepo, šareno cvijeće, dan je bio sunčan, svijetao..."

To je bilo desetoga dana. A četrnaestoga je bilo ovako:

"Sanjao sam da sjedim u dnevnoj sobi. U jednom trenutku u sobu upade Goranka sva nasmijana, vedra, raspoložena i poče nešto pričati, valjda o poslu; u rukama je držala nekakve papire.

Istog sam se časa probudio u snu, shvatio da se nalazim na istom onom mjestu od prije nekoliko dana i da je sada Goranka ovdje kod kuće, da je ovo njezino pravo prebivalište. Mislim da su i moje molitve za duše u Čistilištu tu nešto pomogle.

Ona je izašla iz sobe, a ja sam izašao na balkon. Vani je bila tama, tamna noć. Do balkona je raslo neko prelijepo drvo, najvjerojatnije Drvo Života, i to je bila još jedna potvrda mojih pretpostavki o tome gdje se nalazim. Prošetao sam se stanom i ugledao po sobama i u kuhinji mnoštvo mla-

dih ljudi, za koje se prema izrazu lica moglo zaključiti da su gosti koji su ovdje samo privremeno. Ponovno se pojavila Goranka i odvela me u moju sobu da mi nešto pokaže. I uistinu, imao sam tamo što vidjeti – soba je izgledala kao lijepo uređena kancelarija, zidovi su bili bijeli, svježe okrečeni, namještaj nov, ugodne smeđe boje, a na raznim mjestima na zidu bile su obješene slike koje su prikazivale nekakve razrušene, demolirane kuće.

I dalje sam se šetao stanom i dolje na tepihu u hodniku zatekao zapaljen čik, koji je gorio ali nije izgarao, niti je na tepihu napravio neku štetu. Još jedna potvrda dakle. Uzeo sam čik i ugasio ga u pepeljari. Oni mladi ljudi su šutjeli, bili su nekako neraspoloženi, tužni. Nisam u prvi mah uspio dokučiti što oni tu rade. No onda mi je sinulo što je posrijedi.

Naime nekoliko dana ranije odlučio sam da ću za duše u Čistilištu moliti svakog dana, pa i onda kada Goranki samoj moja molitva ne bude potrebna. Mladi ljudi u stanu bili su upravo te duše kojima je bila potrebna molitva. Možda su navratili do mene da mi zahvale.

Toga sam se jutra probudio sav sretan i zadovoljan.

Kasnije mi se razjasnilo i značenje Gorankina posla, kancelarije, onih demoliranih kuća – da je naime pomaganje dušama u Čistilištu naš zajednički zadatak."

*

Postoji nešto što se zove crna magija. Ljudi recimo izvedu neke rituale, obično u kakvu mračnom zakutku, potajno, odnosno uz prisutnost manjeg broja povjerljivih ljudi, jer ta su "znanja" inače strogo čuvana tajna dostupna samo uskom krugu "odabranih", i onda im se, kao, jave duhovi preminulih osoba. A zapravo su k sebi zazvali demone. Demone prijetvorne i lažljive, ponekad slatkorječive, s kojima je jako opasno imati posla. Oni koji se s njima igraju često završavaju u ludnicama.

U prvi sam mah počeo sumnjati da se ovdje radi o takvim stvarima. Tko zna što sve čovjek može učiniti u svojoj ludosti, možda iz očaja, pretjerane vezanosti, možda čak i znatiželje. A sve je to zapravo nedostatak vjere, povjerenja u Boga koji spašava. Malo sam se zabrinuo i za sebe samog. Još bi mi samo trebalo da upadnem u nešto takvo. Možda bi se moje druženje s Draženom okončalo vrlo brzo da mi on sam, a da mu ja ničim nisam ukazao na svoje sumnje, nije rastumačio u čemu je razlika između magije i mistike, i to tako detaljno i uvjerljivo da su se moja strahovanja raspršila poput magle. Potvrdu za ovaj stav nisam našao samo u teološkoj literaturi

u koju sam odlučio zaviriti, već i u neobičnim pojavama s kojima sam se možda tek tada počeo u životu susretati (ili sam ih tada napokon počeo uočavati). Te se pojave obično nazivaju sinhronicitetima.

Sinhronicitet je, kako bi rekli učeni ljudi, "bezuzročna i logički neobjašnjiva korespondencija nezavisnih događaja", ili, recimo to tako, neočekivano i krajnje nevjerojatno slaganje okolnosti, skladno susretanje zbivanjâ, pri čemu se problematične situacije razrješuju gotovo same od sebe, i to na neki izuzetno sretan način.

Sinhronicitet je, recimo, kad slušajući priče nekog čovjeka zaključiš da bi bilo zgodno da on ta svoja iskustva podijeli s drugima, da napiše i objavi knjigu ili da kreira nekakav elektronički dokument i stavi ga na internet (što znači da bi i u jednom i u drugom slučaju bilo zgodno da kod kuće ima kompjuter), a sutradan dođeš u posjet znanici koja ti veli kako ima nekakav stariji kompjuter s kojim ne zna što bi i koji joj samo smeta i kako bi bilo najbolje da ga ti uzmeš sebi, jasno – ako ti treba. A ti se uz to, sasvim slučajno, profesionalno baviš informatikom i k tomu je ponuđeni kompjuter kao stvoren za onaj posao o kome si razmišljao jučer; još samo nešto možda treba dodatno instalirati i dotjerati.

Ili, recimo, kad slušaš prijatelja kako govori o jednoj temi i neke ti stvari zvuče malo čudno, ne slažeš se baš s njegovim mišljenjem jer ono nije u skladu s tvojim uvjerenjima, a sutradan kupiš knjigu (o kojoj prije ništa nisi čuo i nemaš pojma što bi u njoj sve moglo pisati), otvoriš je nasumce i pročitaš rečenicu u kojoj se tvrdi isto ono što je tvrdio tvoj prijatelj jučer, i to gotovo istim riječima.

Ili, recimo, da spomenemo primjer druge vrste, kad za lozinku svog novog internet accounta dobiješ string koji sadrži kraticu punog naziva programa na kojem upravo radiš (kojom se zapravo stalno i koristiš).

Te i slične stvari počele su mi se u to vrijeme događati na svakom koraku. Možda je za sve to zaslužan Dražen. On kaže da su sinhroniciteti potvrda da živimo onako kako treba, a ja sam od toga i tada bio, a i sad sam, daleko. Možda je to neko posredništvo, tko bi znao. Lijepo zvuči ona ideja, a i posve je logična, da bi kad bismo svi živjeli kako treba cijeli svijet bio veličanstvena kozmička harmonija. Odnosno da bi svijet takav bio kad bi čovjek sam u sebi dosegao savršenstvo. Jer kad čovjek u sebi dosegne savršenstvo, nikakvo drugo savršenstvo više nije potrebno. To je valjda ono Kraljevstvo Nebesko u srcima pravednika. Zapravo Raj.

Možda se sinhronicitetom može nazvati i Draženova sličnost s junakom jedne od najpoznatijih Borgesovih pripovijedaka, koju sam prvi put

pročitao baš u to doba, "beznačajnim" pjesnikom i piscem, bratom jedne autoru drage žene koja je u vrijeme radnje priče bila pokojna (!). On je (u svom podrumu) otkrio Aleph – sitnu kuglicu koja zrcali, odnosno predstavlja, cijeli Univerzum. Neki kažu da se radi o Božanskoj riječi/činu, točnije onom Logosu iz proslova Ivanova evanđelja koji je stvorio Univerzum i na neki je način s njime identičan, dok kabalisti govore o korijenu svih slova koji obuhvaća cijeli alfabet, a preko njega, u skladu s njihovom mističnim učenjem o iskonskom značenju i smislu alfabeta, i cijeli Univerzum. Dobro, o čemu se ovdje radi, možemo samo naslućivati, no meni se učinilo, i još mi se čini, da je gotovo svejedno radi li se o kuglici u kojoj se istovremeno sa svih strana vidi Svemir – sve što jest, što je bilo i što će biti (premda tu nema razlike), kakvu je promatrao Borgesov lik, ili o potpunom uvidu u hijerarhiju svjetova i njihove zakonitosti, o čemu je govorio Dražen.

Njegova me priča zapravo jako podsjećala na ideju o "paralelnim svjetovima" koja se u fizici razmatra prilično ozbiljno i koja mi se oduvijek činila vrlo perspektivnom, tako da sam se njome barem pokušavao baviti, premda više na spekulativnoj nego na formalnoj razini. Uvjeren sam da bi se polazeći od takve pretpostavke mogli dobiti i neki egzaktni rezultati u kozmologiji, a možda čak i u astrofizici ili fizici elementarnih čestica.

Uostalom, kako bi ova "materijalna razina" na kojoj tavori naša "civilizacija" mogla biti Univerzum, sve što jest, što je bilo i što će biti (premda tu nema razlike), odnosno kako bi "samo to" mogao biti predmet nekakve "fizike"? Kad bi uistinu bilo tako, čovjeku ne bi preostalo ništa drugo nego da skoči kroz prozor. I tako je Draženu bio poslan kompjuter na kojem je počeo pisati svoje knjige. Neke misli iz tih knjiga prepisao sam i uvrstio u ovaj tekst, jer mislim da ih je korisno imati na umu.

*

"Kroz molitvu za duše u Čistilištu uspostavlja se veza s Gospodinom i tada dah Njegove milosti obavija dragu osobu koja je 'napustila ovaj svijet' i sada pročišćava svoju svijest i savjest. Naša veza s dragom osobom sastoji se u tome da joj posredno pomažemo na takav način. Neki pokušavaju uspostaviti vezu s pokojnicima kroz nekakve spiritističke seanse i zazivanje duhova, a da uopće i ne pomisle najprije na Gospodina, a kamoli se s Njime povežu. Tako se obično uspostavi veza sa sotonom. To je zato što su vođeni sebičnim, materijalističkim ciljevima. Naš je cilj međutim pomoći duši drage osobe, a ne s njom uspostaviti komunikaciju.

Eventualni susret događa se zato da bi nam Gospodin preko te osobe nešto poručio, na nešto ukazao, i takve su situacije zapravo rijetke.

Molitvom se može postići to da se duši preminule osobe skrati boravak u Čistilištu. Njima možemo pomoći samo mi, ovdje na Zemlji, jer je jedino na Zemlji moguće realizirati Božansku ljubav. Zapravo, jasno je da pomaže Gospodin, ali kroz molitvu i vezu s Gospodinom u svemu tome na neki način sudjelujemo i mi. Također je potrebno da se što češće služe mise zadušnice. Tokom mise zadušnice duša u Čistilištu oslobođena je patnje, a nakon mise ta je patnja manja.

Način i okolnosti naše molitve uopće nisu bitni. Molitva uostalom ne bi bila ni potrebna kad bismo bili savršeni, dakle kad bismo pobijedili svoje neprijatelje – svijet, tijelo i sotonu i tako svoju dušu potpuno očistili za ljubav. Tada bi svaka naša misao bila molitva, razgovor s Bogom, s kojim bismo bili povezani za vijeke vjekova, jasno Ga gledali i time Ga odmah posjedovali, te bili On po sudioništvu, kako bi rekao sv. Ivan od Križa. A preko Njega bili bismo povezani sa svakim bićem, sa svime što postoji. To je valjda onaj 'osjećaj osobnosti svakog bića', najviši stupanj ljubavi. Ili drugim riječima: to je Raj...

Zgodno je kad su detalji koje molitva uključuje vezani uz osobu kojoj je namijenjena, uz njezine navike, običaje, stvari koje je voljela. Zbog tih razloga molio sam rano ujutro, pritom puštao gregorijanske korale, palio svijeću i cigaretu..."

*

Bilo je vedro ljetno jutro, početak srpnja. Sjedio sam za svojim stolom i razbijao glavu nad jednim malim tekstom, posvetom za knjižicu koju sam joj htio pokloniti. Namjeravao sam toga dana otići joj u posjet, jer sam čuo da je opet u bolnici. Ugodna nedjeljna šetnja rubom velegrada... Duboki hlad kestenova i crnogorice.

Kakvo mjesto... Pomisao na to mjesto uvijek me je ispunjavala neobičnim osjećajima. Žalom u kojem treperi neka tiha, prigušena vedrina, opojna melankolija dobrih starih vremena. Premda je većina dojmova koje nosim iz tih starih vremena, uopće ne dobrih, prava noćna mora. U stvari, to je užasno mjesto; i otkad sam ga upoznao, nisam se prestao pitati – Otkuda na svijetu sav taj užas? Zašto ljudi moraju tako patiti? A i inače: zašto ljudi toliko pate? Čovjek o svemu tome obično pojma nema, ni zamisliti ne može nešto takvo, dok ne iskusi na vlastitoj koži.

Htio sam zapravo otići tamo i iz nekih drugih razloga; iz njih prvenstveno. No i Ona je u svemu tome bila jako bitna. Zašto? I samom mi je nešto tu bilo čudno. Pa nismo se ni poznavali baš previše dobro. Nakon onih susreta u Bolnici, poslije kojih bismo obično svi skupa sjeli i još malo popričali u nekom kafiću, jedno se vrijeme nismo ni čuli ni vidjeli. Onda smo se opet nekako povezali, nalazili se po kafićima nekoliko puta godišnje, obično nas četvoro, rijetko bi se pridružio i netko drugi. Tek toga zadnjeg proljeća viđali smo se malo češće. No i tu su se protegnule one ambivalencije, drago mi je bilo vidjeti ih, ali ipak su me neprestano podsjećali na strahote koje sam pokušavao zaboraviti ili bar ne misliti puno o njima. A to su najčešće bile teme naših razgovora. Zajedničke teme...

Da, bili smo bliski po bolesti, drugovi po bolesti, moglo bi se reći. Mislim da smo imali i iste dijagnoze. Možda smo zaista i osjećali nevolju onog drugog. Možda je to bio onaj "osjećaj bliskog bića". Gadan osjećaj. Ili je sve to ipak bila moja vlastita nevolja. Strah.

Nisam znao što napisati, mislio sam valjda da je moguće napisati neku čarobnu formulu koja će u trenu sve promijeniti, ali je nikako nisam uspijevao pronaći. A moralo bi se sve promijeniti, pa tko to može izdržati, tko može uopće gledati sve to skupa?! To je ipak previše strašno, previše nehumano; kako se ikome može činiti da je smrt bolja, daleko bolja od života?! Možda zaista i jest od takvog života. Pa je li to uopće život? Čovjek bi rekao – to je pakao. Je li uopće moguće izvući se odande? Čudesa? Gdje su ta čudesa? Ne bi se baš moglo reći da se događaju. Sjećao sam se onih davnih rastanaka kad se vraćala u bolnicu; bilo bi mi muka kad bih gledao za njom: pa kako može ići opet tamo, zašto ne pobjegne, zašto joj netko ne pomogne?! Da li bih joj ja mogao nekako pomoći?... Jesam li se to ipak bojao samo za sebe? Gledao sebe samog kako odlazim tamo. Plakao nad vlastitom sudbinom? Sramotno je to. Plakati...

No to je bio taj osjećaj nemoći ljudske pred tajnom zla.

A kakav je tek bio taj osjećaj onog rujanskog dana, gore na Mirogoju. Zapravo svih onih dana. I to je zapravo bilo nešto čudno. Otkud sva ta tuga? Zašto? Čemu sve to? Čemu te ruže, bijele ruže? Svi su donijeli nekakvo bijelo cvijeće, neobična je bila ta bjelina na njezinu grobu, bijeli karanfili, bijeli ljiljani, bijele ruže. Možda je zbog toga sve bilo nekako još tužnije.

Da, sve je to ispalo nekako previše tužno, previše uzaludno. Sve te strahote, tjeskobe, vrtoglavice, noćne more, sav taj užas našeg "unutrašnjeg

svijeta", kao i onog "vanjskog" (valjda ništa manji), mučenje kroz tolike godine. Kakva uzaludna borba... Možda je onda najpametnije odmah skočiti kroz prozor. Šok je bio vjerojatno tim veći što mi se sve do zadnjeg dana činilo da je njezino izlječenje posve izvjesno, i da će se izvući vrlo brzo. Jer je moguće pronaći onu čarobnu formulu. A vjerojatno i time što je sve bilo vrlo slično onome što sam i sam doživljavao i proživljavao, te mi se učinilo da sam sada ja na redu.

Bio sam tada smeten, izgubljen, imao sam osjećaj da se sve okrenulo naglavce, više se stvari poklopilo nekako u isto vrijeme i sve mi je krenulo po zlu. Obično u takvim trenucima osjetiš svoju nemoć da se nečemu suprotstaviš, da nešto promijeniš, da učiniš nešto dobro ili čak da učiniš bilo što. Nemoć pred stihijom života koja te nosi po svojoj volji i nikad ne znaš kad će te povući u dubinu. Možda se depresija može definirati kao stalna svijest o toj nemoći. Možda je zaista strašno gledati svijet onakav kakav on uistinu jest, "bez ovoja kojima ga je ukrasila naša mašta". Suočiti se s tajnom zla i biti svjestan svoje nemoći, zapravo nemoći ljudske.

Kroz cijelu svoju povijest, valjda, ljudi pokušavaju proniknuti u tu tajnu. Je li taj problem itko ikad riješio? Čini se da je ovaj projekt postao nešto jako veliko, pa se stvari rješavaju parcijalno. To je ta analitička metoda, nešto poput onog problema sa zrncima žita na šahovskoj ploči. Od jednog problema naprave dva, zapravo još dva, pa od ta dva još četiri, pa od ta četiri još osam, pa od tih osam još njih šesnaest... I na kraju ispadne $2^{64} - 1 = 18.446.744.073.709.551.615$. Problema. Sve što postoji nekakav je problem.

I sam sam se u neka davna vremena bio pridružio tom velikom projektu. Pokušavao sam nešto učiniti, istražiti, napisati, trudio sam se dosta. No od svega toga nikad nije bilo nikakve koristi. Nekad sam pomišljao da bi trebalo podići revoluciju i cijeli svijet okrenuti naglavce, premda već u to vrijeme za takvo što nitko nije imao interesa. Kad sam upoznao Dražena i čuo njegove priče, možda me najviše začudilo to što on u svemu tome nije vidio nikakav problem. Njemu je sve nekako bilo savršeno jasno i jednostavno, nije bilo nikakvih tajni, nije bilo čak ni opreka između ovog i onog svijeta, Zemlje i Neba, života i smrti. Ispalo je da nikakav problem i ne postoji. Zapravo, za njega nije postojao, ali je za mene postojao itekako. Valjda zato što nisam živio kako treba. Jer, kao što smo vidjeli ranije, kad

bismo živjeli onako kako treba, cijeli bi svijet bio veličanstvena kozmička harmonija. Sinhronicitet.

Tako je i inače; ljudi hoće bolji svijet, a neće da postanu bolji ljudi. Radimo, borimo se, pišemo, govorimo, dižemo revolucije i onda se poslije čudimo uzaludnosti svih svojih napora. Zanimljivo. Izgleda da je zaista lakše promijeniti svijet nego promijeniti sebe. Samo što se tada svijet mijenja nagore.

Dobro je kad se čovjek malo zaustavi i promotri sebe samoga. Nekad ti u tome može pomoći čak i bolest ili nesreća, uostalom što bi drugo uopće i moglo zaustaviti čovjeka današnjice. Promotri dakle sebe i shvati da puno toga s njim nije kako treba, da ne živi onako kako bi ljudsko biće trebalo živjeti. Postane svjestan svojih vezanosti, strahova, nepovjerenja, nevjere, sklonosti grijehu i pokuša sve to prevladati. Nije to, dabome, lako, a pitanje je i kako. No što bismo u životu uopće trebali učiniti ako ne to, prevladati ono što u nama ne valja i početi živjeti onako kako treba.

Možda to zvuči nevjerojatno, no eto – čovjek se može uvjeriti da na svijetu ipak ima onih koji su uspjeli u ovom pothvatu i zbog kojih se ovaj svijet mijenja nabolje. Onih koji su proniknuli u onu tajnu, za koje na ovom svijetu ne postoji 18.446.744.073.709.551.615 problema. Zapravo, za njih ne postoji ni jedan. To su, izgleda, uglavnom neki anonimci za koje nitko i ne zna da postoje ili da su postojali, no to im uopće ne smeta da naprave nešto dobro, i za svoju okolinu i za svijet uopće. I ima ih manje, puno manje od onih zbog kojih se svijet mijenja nagore, no to nas ne bi trebalo zabrinjavati.

Kako nas ne bi trebalo zabrinjavati? Uostalom, nije li to zlo na svijetu ipak nešto previše veliko i moćno?

*

"Jedne sam se kasne večeri vraćao kući iz grada, prolazio sam pokraj onog igrališta iza Mimare. I onda se u jednom trenutku otvorila zemlja. Pod nogama sam ugledao pakleni oganj i mnoštvo prokletih koji su se u njemu mučili. Osjećao se miris dima i sumpora. Od dubina pakla odvajala me nekakva rešetka na kojoj sam stajao. Kroz tu su rešetku prokleti pružali ruke, hvatali me za noge, pokušavali su me povući k sebi. Noge su me boljele od njihova stiska, sve jače i jače, imao sam osjećaj da će me zaista strovaliti tamo dolje. Nisam znao što učiniti, zavapio sam Bogu i počeo moliti. U tom je trenutku stisak njihovih ruku popustio, i one su se počele

rasplinjavati; prolazile su kroz moje noge kao da su od neke nematerijalne supstancije. No čim bih prestao moliti, osjetio bih ponovno njihov stisak. Molio sam cijelim putem do kuće..."

*

Neki mudri ljudi kažu da je svijet u kojemu živimo najbolji od svih mogućih svjetova. Ima, naravno, i onih koji kažu posve suprotno, da je svijet u kojemu živimo najgori, i tih, čini se, ima više. No takvi mi baš ne izgledaju previše uvjerljivi. Takvi se stalno bune, stalno im nešto smeta, nešto bi htjeli, a da zapravo ne znaju što. Dobro, i sam sam bio, a ponekad sam i sad, njihov sumišljenik, rekao sam to već. Sve ovo što se događa oko nas nekada izgleda previše strašno, previše tužno, nepodnošljivo. Zaista nije lako izaći nakraj sa svim tim iskušenjima, životnim problemima koji nas neprestano zapljuskuju sa svih strana.

No postoje razne perspektive. Neki govore o razinama svijesti ili stupnjevima duhovnosti. Izgleda da je Dražen uistinu dosegao takav stupanj duhovnosti gdje svih tih problema uopće nema. A da bi se dosegao taj cilj, potrebno je, kažu, otarasiti se mnogih iluzija. Možda je najveći problem baš u tome što smo previše vezani uz njih, što svoju pažnju uporno usmjeravamo na stvari kojima nas zavode demoni što vladaju materijalnim svijetom.

Nije to ništa čudno, dapače normalno je to danas, u ovom vremenu i okruženju koje želi uništiti svaku čovjekovu senzibilnost u odnosu prema onome Božanskom. A Božansko je, kako kažu mnogi duhovni učitelji, jedina realnost. Možda zaista kad na njih ne bismo obraćali pažnju, ti demoni uopće ne bi bili tako opasni, i zapravo ih ne bi ni bilo. Možda uistinu ne bi bilo svih tih iskušenja, nevolja, nesreća, bijede, bolesti, smrti i svih drugih sličnih civilizacijskih dostignuća ljudske vrste. Istina je da ovo zvuči paradoksalno, no kakve to ima veze. Nisu li uostalom paradoksi, baš kao i sinhroniciteti, dobar znak. Čini se da i sam Bog voli paradokse i da su mu vrlo zabavni. Nekad naime može biti i zabavnim paradoks da se uvijek događa ono najbolje, premda čovjek može činiti i ono najgore i, štoviše, najčešće to i čini. Ili paradoks da je u Božanskoj stvarnosti nazočno sve što je bilo, što jest i što će biti, pa i tvoja osobna prošlost, sadašnjost i budućnost (što je zapravo jedno te isto), i da je tu sve posve jasno i vidljivo: i kako ćeš živjeti, i koji ćeš put izabrati u svojim nedoumicama, i

kamo ćeš na kraju dospjeti, premda je čovjeku već na početku dana apsolutna sloboda izbora koja se mora poštovati više od svega.

Dug je i naporan put koji vodi do razrješenja svih tih paradoksa naše egzistencije, do duhovne zrelosti u kojoj postajemo sposobni suprotstaviti se napastima koje pred nas postavlja ovo naše vrijeme. To je onaj uski put koji vodi u život. No malo je onih koji njime idu. Tako barem kažu svete knjige. Onaj drugi, udoban i širok, koji vodi u propast, izabire daleko više ljudi. Čak vlada uvjerenje da uski put i ne postoji. Drugim riječima, puno više ljudi smatra da je nemoguće biti i misliti protiv vrhovništva i vlasti ovoga svijeta, odnosno demonskih sila koje se bore za naše duše. A i ti nas demoni sami, na ovaj ili onaj način, neprekidno u to uvjeravaju, stalno tupe kako su sve to što mislimo zapravo njihove misli, a da naš način govora i inače sve to na što upozoravamo, što govorimo, pišemo, propagiramo ukazuje samo na našu glupost, taštinu, samoljublje, odnosno sve to kombinirano s nekim drugim, puno ozbiljnijim psihičkim defektima i pomutnjama koji zapravo tvore naše osobne varijante jedne opasne duševne bolesti. Lukava je to taktika koju je teško raskrinkati.

No kako god bilo, ostaju nam molitva i meditacija. To je nešto što njima jako ide na živce i od čega panično bježe, tako da barem tu možemo pronaći neki svoj mir. Dobro je kad molitva postane permanentna, nešto uobičajeno i normalno kao disanje ili svijest o sebi. Kad čovjek razvije sposobnost "dvostruke pažnje". Izgleda to kao nešto teško izvodivo, no svašta je moguće uvježbati.

Krunica ili Molitva srca. Izgleda da jedino ona funkcionira u doba pomutnje. To barem mogu reći iz vlastitog iskustva. Jedini način da se sabereš i smiriš u trenucima užasa, da središ svoje misli koje bauljaju na sve strane i u trenu nestaju u mračnim ponorima. Pogotovo ako je u tebi ostala makar i trunka vjere da je nešto ipak moguće... Prije sam se smijao babama s krunicama u rukama, beskrajnom ponavljanju jednog te istog, Litanijama svih svetih ili Litanijama lauretanskim. Katoličke mantre, nešto kao Hare Krišna i Sveti Om. Tko bi rekao da to zaista djeluje. Da, lako je stvoriti mišljenje o stvarima koje te ne tangiraju. Samo što takvo mišljenje, jednako tako, uopće ne tangira iste te stvari. Uzaludno mišljenje i ne samo mišljenje... No kako sam rekao: stvar djeluje. Kažu da je bitno vjerovati da djeluje, da ima smisla. Lijekovi duhovne nauke djeluju upravo tako. Lijekovi službene medicine djeluju drugačije, neovisno o tome vjeruješ li

da pomažu. Logično, jer tko bi tu u išta mogao svjesno vjerovati. O nesvjesnom vjerovanju već smo govorili.

Valjda bi i ti pozitivistički pametnjakovići morali priznati da se tako aktiviraju neki, kako bi se to učeno reklo, "vrlo duboki mehanizmi obrane". I da je to način da se prevladaju spoznajne prepreke – strah, jasnoća, moć. No njima do toga očito uopće nije stalo. Dapače...

Uostalom, sasvim mi je svejedno što netko o tome misli i što kaže, svatko ima pravo na svoje mišljenje. Sam mogu samo posvjedočiti da je to bio način na koji sam se izvukao. Kad nikakve druge metode nisu pomagale. Čini mi se da se tim njihovim metodama nikome i ne može pomoći. Pomoći uistinu. Čudo jedno koliko se ljudi tako uporno bavi krivim stvarima. Stvarima koje nas ne tangiraju, koje prolaze negdje mimo, koje s nama i našim životima nemaju nikakve veze. Koliki samo zaglave zbog svojih i tuđih zabluda. Pa nisu li Goranku prije ubijali nego liječili?

I tako je ona otišla, ja sam ostao (a tko je bolje sreće, to valjda zna samo Bog). No oboje smo se, eto, izvukli iz pakla. Iz onog pakla na kraju grada. Iz pakla koji je nekim čudom, valjda nekom neobičnom čarolijom, naposljetku postao drago mjesto. Mjesto neke tihe, pritajene vedrine, opojne melankolije nekih dobrih starih vremena. Neobično...

*

"Bilo je to davno, u vrijeme mojih duhovnih lutanja, dok sam još samo naslućivao da nešto sa mnom i mojim životom nije u redu i da nešto treba poduzeti – ali nisam znao što. Taj sam se put iznenada probudio u snu i osjetio silan strah. Naježio sam se od glave do pete. Osjetio sam da se zemlja trese, sve jače i jače. Skočio sam iz kreveta i počeo trčati uokolo, iz sobe u sobu. No nikoga u stanu nije bilo, nigdje žive duše. Stao sam u štok vrata jedne od soba jer sam u prvi mah bio uvjeren da se radi o potresu. I onda sam u hipu shvatio da se dešava propast svijeta, da je došao Sudnji dan. Bila je zapravo noć i ja sam kroz prozor mogao vidjeti kako padaju zvijezde. Zemlja se i dalje tresla. Sve se počelo raspadati u prah. Shvatio sam da nikuda ne mogu pobjeći, da mi nema spasa.

Probudio sam se u krevetu mokar od znoja."

"Tada sam krenuo putem duhovnog usavršavanja, počeo sam učiti, moliti, meditirati, uvježbavati volju, usavršavati narav. Osjetio sam svoj duhovni napredak. Pet godina poslije onog prvog sna probudio sam se u

snu u jednom gradskom parku. Bio je lijep, vedar dan. No sve oko mene stajalo je, ljudi su stajali, auti na cesti stajali su, nije bilo nikakvih zvukova, vladao je savršen mir. Zapravo, bio je to mir u nama, u našim dušama. Odmah sam shvatio da se to zapravo iščekuje propast svijeta, da je osvanuo Sudnji dan. Ali da nam se u toj propasti ne može i neće dogoditi ništa loše. Sjedio sam na travi s tridesetak ljudi. Onda smo jedna djevojka i ja ustali, i krenuli se još malo prošetati uokolo prije nego što sve ovo oko nas nestane.

Probudio sam se u krevetu pun nekog mira i blaženstva."

"Nekoliko godina kasnije događa se i treća epizoda. Probudio sam se u snu. Bila je mirna i ugodna ljetna večer, šetao sam se s prijateljem obližnjom ulicom, o nečemu smo razgovarali. I onda se iznenada otvoriše nebesa i odozgor se prema meni poče spuštati zlatni vrtlog. Nježno me obuhvatio oko struka i počeo vući gore. Odmah sam shvatio što se događa – tik pred uništenje svijeta Božja me ruka izvlači iz tame i uzdiže prema svjetlu. Iz sveg sam grla počeo klicati – Aleluja, Aleluja!

Probudio sam se u krevetu beskrajno radostan."

*

"U gluho doba noći sjedio sam na krevetu pogleda prikovana uz nevidljivi pod, bio sam odsutan, izgubljen, mučen brigama, onima najtežima valjda, egzistencijalnima, iscrpljen beznadnim traganjem za izlazom iz svoje nemoguće situacije; mračne misli rojile su se oko mene poput mnoštva demona. Drhtavim rukama gotovo nesvjesno palio sam cigaretu za cigaretom, pepeo i opušci padali su oko mene po podu, krevetu, no ja na to nisam obraćao pažnju; ništa zapravo oko sebe nisam ni primjećivao. U jednom trenutku osjetio sam da pokraj mene netko sjedi. Još uvijek odsutan, ne skrećući pogled, instinktivno sam pružio cigaretu iznenadnom posjetiocu. On ju je prihvatio, povukao dim i vratio mi cigaretu. Tada sam došao k svijesti, okrenuo se prema neznancu, i u nekoj prigušenoj, nadnaravnoj svjetlosti prepoznao Isusov lik. Isus je nestao istog trena.

Naglo sam se sabrao, obuzela me neizreciva radost, skočio sam s kreveta i počeo klicati od veselja. Divno je bilo postati svjestan da sam najsretnije biće na svijetu, da sam to uvijek bio i da ću to uvijek biti."

*

Postoji li ljudska spoznaja uzvišenija od ove Draženove? Od spoznaje da je Krist tu, da je Bog tu i da si ti zbog toga najsretnije biće na svijetu. U svjetlu te spoznaje, svijet u kojemu živimo počinje se mijenjati pred našim očima. Preobražava se, postaje nešto sasvim drugo. A mijenjaš se i ti sam. Ili je to jedno te isto? I više ne strahuješ nad svojom sudbinom, niti tuguješ zbog onoga što se dogodilo, već postavljaš pitanje o smislu. Što znače svi ti događaji kojima si bio svjedokom ili si u njima imao udjela. Čemu bi nas oni trebali podučiti, što im je poruka? I ne samo da se pitaš, nego pronalaziš i odgovore. Zapravo, Bog koji je tu, s tobom, progovara i odgovara. I tako, u ozračju Božje blizine, svoj život počinješ gledati iz nove perspektive, koju Dražen (na osnovi nekih svojih iskustava) zove "perspektivom arhanđela Gabrijela", a ja bih je nazvao perspektivom vječnosti. A iz perspektive vječnosti, sub speciae aeternitatis, sve ono što se događalo u ovih sedam-osam godina, i tamo u Bolnici, i po raznim kafićima i ulicama ovoga grada, i prije i poslije onog sumornog kolovoškog dana; onaj susret kod Arkada i posjet njezinu grobu, prvi posjet njezinoj majci i bratu, kao i svi oni mnogobrojni kasniji posjeti, razgovori, rasprave, molitve, mise zadušnice, ono prijateljstvo i zajedništvo, dobivaju posve novo značenje – značenje duhovnog putovanja na kojem smo malo po malo, no ipak sve više i više rasli u vjeri, nadi i ljubavi. Putovanja koje vodi k cilju koji nam je pripravljen. Jer su naša djela, ma koliko nesavršena bila, pa čak i naše pogreške, samoprijekor, brige, strahovanja ipak bili izraz naše ljubavi, čistog srca koje sotona (u to sam uvjeren) ipak nije mogao i ne može potpuno obuzeti. Tko zna, možda su ona čak i neki naš sićušan doprinos Božanskom djelu otkupljenja. Goranka je do tog cilja stigla malo prije nas i to nas ne bi trebalo žalostiti. Bog zna zašto je to tako, a znat ćemo i mi jednog dana. No već i sad znamo da je Bog svu njezinu nevolju okrenuo na dobro i da njezin život nije bio ni tragičan ni uzaludan u toj (jedinoj) perspektivi, perspektivi vječnosti.

A u toj perspektivi, valjda, i one bijele ruže na njezinu grobu dobivaju dublji smisao; postaju simbol, podsjetnik na ono što je u životu važno i ono što jest život sam. Jer kako kaže jedna pjesma – Tužno bi bilo da iza svega ostane samo žal, gorčina rastanka, tišina samotnosti.

Umjesto ljubavi. Blistavog odsjaja ljubavi koja je povezala Nebo i Zemlju...

Zagreb, 2000/2006.

Mladen JURČIĆ

Leptir

(nastavak)

Kratak sadržaj prošloga nastavka: Privatnog detektiva Nenada Pihu unajme ljudi koji sebe nazivaju Skupinom, a kao da utjelovljuju staru legendu koja kaže da, u kaotičnomu svijetu, nekoliko desetaka inače neprimjetnih, neeksponiranih, samozatajnih, posebno izabranih "pravednika", porazbacanih diljem Zemlje, zapravo "drže" svijet i sprječavaju da bude uništen poput drevnih Sodome i Gomore, u kojima se nije našlo ni desetak spasonosnih pravednika. Skupina unajmljuje detektiva Pihu da čuva siromašnog, nepriznatog, naoko beznačajnoga književnika Lavoslava Vuksana, čije će djelo, u daljoj budućnosti, ipak odigrati vrlo važnu ulogu, jer dopast će u ruke budućem političaru na kojega će izvršiti velik utjecaj i nadahnut će ga, a taj će političar biti ključna osoba u situaciji vrlo važnoj za cijeli svijet, prema teoriji koja kaže da u sveopćoj povezanosti stvari i događaja zapravo nema beznačajnosti i da se "titraj leptirovih krila na Zemlji" osjeća i može promijeniti odnose čak i u dalekom svemiru. Piha postaje tjelohranitelj književnika Vuksana, pa ga već prilikom prvog susreta spašava od nepoznatoga napadača i od pokušaja ubojstva automobilom. Pijanoga i onesviještenoga književnika dovodi njegovoj kući, jer je doznao adresu od ljudi koji su ga unajmili. Dok čeka da se Vuksan osvijesti, propaloga pisca traži vrlo tajanstvena, privlačna, očito bogata žena, čije su namjere zagonetne i koja pobjegne kad vidi detektiva. Piha se pita tko je pokušao ubiti tako beznačajnu osobu i tko je zagonetna žena.

2.

Sjedio je u vrtu, pa iako je šum vjetra u zelenilu djelovao umirujuće, taj spokojni trenutak bio je vrlo paradoksalan. Usred suvremene gradske četvrti kao da je sjedio na nekom zabačenom, samotnom mjestu u divljoj prirodi, a i smirenje je djelovalo nestvarno, ironično, jer tako reći maločas od ubojstva automobilom spasio je pijanoga nikogovića koji se zapravo mogao ubrojiti u najvažnije osobe na svijetu. Padne mu na um da se valjda ne bi neobičnije osjećao ni da sanja, ili da se drogirao.

U džepu mu zazvoni mobitel, a kad se javio, glas "gospodina Karla" upita ga je li stupio u vezu s Vuksanom. Piha ispriča što se dogodilo, a spomene i književnikovo pijano, nepovjerljivo ponašanje.

- Ne brinite se - ohrabri ga poslodavčev glas. - Počekajte da se otrijezni. Piće loše djeluje na njega, no trijezan je pristupačniji. Dobro ste učinili što ste ostali. Ne dajte se smesti.

- Raspitao sam se o napadaču, ali prijatelj policajac rekao mi je da takvog imena nema, kao ni registarskih tablica.

- Ne čudi me. Vrlo su vješti i teško im je ući u trag.

- Ali isprave i tablice doimale su se posve autentično.

- Dakako. Domišljati su, no i vama dobro ide. Sprijateljite se s Vuksanom i pripazite na njega, a mi ćemo, s naše strane, razmišljati kako da trajnije riješimo problem. Čut ćemo se.

Spremio je mobitel, a onda je dugo sjedio promatrajući preljeve zelenila oko sebe i kukce na lišću. Jesu li uopće stvarna ta neobična, nepovezana zbivanja, koja će se navodno ipak povezati u ključnoj budućoj točki, pruživši odgovor na cijelu naizgled potpuno besmislenu razbijenost, fragmentarnost ne samo te njegove "zadaće", nego postojanja uopće? Je li "stvarnost" samo naš beznadno ograničen i nedovoljan, neizbježno netočan pojam, kao toliko drugih pojmova koje smatramo ključnima da bismo uopće mogli pokušati shvatiti svijet u kojemu smo se našli i kako-tako povezano razmišljati o njemu? Piha je imao prijatelja koji je svakako nastojao pobjeći iz suvremene "stvarnosti" koja ga je gušila i, kako se izrazio, svakodnevno mu sve više praznila biće. Zato se nije zadovoljio samo pokušajima sublimacije i ublažavanja izjedajuće tjeskobe bijegom u umjetničko izražavanje, ili pak u vjerski osjećaj, nego je vrlo marljivo naučio starogrčki, pa je čitao Novi zavjet i apostolske oce u izvorniku, uranjao u meditaciju, duhovnim se vremepolovom prebacivao u bolju, ispunjeniju stvarnost, u prvo stoljeće poslije Krista, kad su, smatrao je, vjerska i ina pregnuća bila nedužnija, mnogo čistija, žarkija i smislenija. No ima li uistinu bijega?

U svakom slučaju Pihi sad nije bilo bijega iz ovoga vrta, a nije imao ništa čime bi prekratio vrijeme, osim da meditira zureći u divlje razraslo zelenilo. Činilo mu se da sjedi satima, a povremeno bi ustajao da protegne noge, no šetnja vrtom pretpostavljala je probijanje kroz bizarni djelić prašume, a po odjeći su mu plazili kukci.

Napokon mu se učini da iz kućice dopiru zvukovi, pa osluhne. Čuvši teške korake po škripavu daščanom podu, ustane, uđe u kuhinju i vidje da Vuksan umiva lice, sagnut nad prenatrpani sudoper. Umjesto ručnika obrisao se prastarom, prljavom krpom i duboko uzdahnuo, a kad se okrenuo, trgnuo se, ugledavši pojavu ocrtanu u okviru vrata.

- Još ste tu? - upitao je grubo.

- Jesam, a moram reći da me se nećete lako riješiti. Sjećate li se ičega što se dogodilo i što sam vam govorio kad ste se prvi put probudili?

Vuksan se namršti. - Da nas je netko napao - prisjeti se poslije kraće stanke - a vas su unajmili da mi budete... čuvar?

- Tako je. Unajmili su me ljudi koji vas cijene i žele da dovršite svoje djelo.

- A netko drugi to ne želi? - upita književnik smrknuto.

- Čini se da je tako - potvrdi Piha.

Vuksan je poduže šutio, zamišljeno gledajući u pod, a onda reče: - Oduvijek sam slutio da me nastoje spriječiti, suzbiti, da je ono... što sam otkrio važno. Smeta im čak i ništarija poput mene...

Piha mu u glasu zapazi trag paranoje, pa odluči iskoristiti tu značajku kako bi se približio sugovorniku i naveo ga da mu dopusti da ostane, jer morao je honorar zaraditi, a trenutno nije imao drugih prihoda kojima bi svladao hrpu odavno dospjelih računa.

- Pisana riječ može biti vrlo opasna i mnogima nepoželjna - potvrdio je - pogotovo ako dolazi od samosvojnoga mislioca, posve neovisnoga od tekućih ideologija, koji nikad nije ništarija.

- Da, izgleda da su neki moji uvidi dublji i točniji nego što sam i sam vjerovao. - Vuksan kao da se upecao, a barem više nije bijesno tjerao svog prisilnog tjelohranitelja.

- Odakle dobivate te uvide i... ideje? - upita Piha zainteresirano, kako bi razgovor pogurao u dobrom smjeru.

- Iz duše! - odreže njegov sugovornik. - Iz danas najmanje isplativoga, po mišljenju mnogih najbeznačajnijega izvora iz kojega uopće možete stvarati. Sve to radim iz duše. Zato i živim ovdje, jadan i nepoznat.

- Ne bih rekao da ste baš posve nepoznati. Ako ništa drugo, možete barem neometano stvarati, bez ustupaka.

- To sam uvijek i radio. Bilježim svoje misli, zapažanja, osjećaje, ono što je u meni i oko mene... što jest, što je bilo, što više nikad nećemo imati... - pomalo je zaplitao jezikom - ali i ono što će uvijek biti i *zašto* mislim da će biti. Razumijete li?

- Baš i ne - prizna Piha iskreno - ali čini se da netko razumije.

Iako se književniku pogled ni poslije spavanja i umivanja nije posve razbistrio, neko je vrijeme ispitivački gledao sugovornika kao da nešto procjenjuje, a onda ga pozove, pokazavši stolicu za drvenim, rasklimanim stolom. - Uđite, sjednite. Jeste li za čašicu pića?

- Za doista umjerenu čašicu. No mislim da bismo vam trebali srediti ozljedu na glavi. Da odem kupiti zavoje?

- Ma kakvi, ne treba! - Književnik opipa čvorugu na čelu, bolno se trgne, a onda ode do sudopera, navlaži krpu, stavi oblog na čelo, pa držeći ga jednom rukom, iz ormara izvadi flašu votke, stavi je na stol, donese dvije čaše i natoči im ne baš umjerenu količinu. Sjeli su, a Vuksan ironično nazdravi čašom, pa ispije na dušak.

- Kad sam vas dovezao ovamo - počne Piha - dok ste ležali bez svijesti, došla je mlada, lijepa žena, duge smeđe kose, u skupoj crvenoj haljini, puna nakita. Poznajete ju?

Književnik je zurio u piće pred sobom, a Pihi se učini da je malo problijedio, no u tom stanju ionako je bio blijed.

- Što je htjela?

- Tražila je vas. Kad me je vidjela, naglo se okrenula i otišla. Nije mi odgovorila kad sam je upitao tko je. Dovezla se u crnom mercedesu, u kojemu je bio još netko. Znate li tko su ti ljudi?

- Ne... zapravo ne - odgovori Vuksan smeteno, a u nemirnim očima kao da je zatitrao strah. - Ona... dolazila je nekoliko puta. Žele kupiti... moju kuću, jer tu namjeravaju nešto graditi. Ali neću je prodavati. - Ponovno je otpio.

- Molio bih vas da usporite s pićem - upozori ga Piha. - Nisam ponio nikakvu knjigu, a bez nje mi je dosadno stalno čekati da se otrijeznite. Volio bih da uspijemo porazgovarati. Dakle ta žena, taj par, nema veze s vašim pisanjem?

- Pisanjem? Dakako da nema? Kakve bi veze mogli imati?

- Na čemu sad radite?

- Ni na čemu. Gotovo više i ne pišem. Kakva korist od toga? Ako u ovo doba imate koristi od književnosti, znači da pišete budalaštine ili se prodajete. Istinsko stvaralaštvo prevelik je napor, previše razbijate glavu, pa se ne isplati raditi na tričarijama. No što je danas doista značajno? Tko još misli da piskaranjem može nešto reći svijetu?

- Ili ga spasiti? Pokušavali ste to?

- Rugate mi se? - Vuksan oštro pogleda sugovornika.

- Nipošto. Ljudi koji su me unajmili dive se vašim razmišljanjima.

- Onda ću ih razočarati, jer više se ne kanim truditi. Misaonost, stvaralačko razmišljanje živi samo u interakciji, ako ga možete nekomu prenijeti, jer inače je mrtvi teret, koji vas izjeda, kao i višak osjećajnosti,

ako je nemamo kome pokloniti...Bit će mi bolje da se više time ne bavim, iako sam kanio napisati još samo jednu knjigu. Imam mnoge bilješke i gotove ulomke za nju, no odustao sam.

- Zaključili ste da više ništa ne može spasiti svijet?

- Možda i može. Stvari koje su već odavno zaboravljene, ali tko će ih se sjetiti... i to učinkovito, kako bi nešto doista poduzeo? Upravo bi to bio dobar naslov za knjigu: "Zaboravljene stvari", a imam i dobrih ideja. Trebala mi je to biti posljednja knjiga...ali sumnjam da će ugledati svjetlo dana. - Gorko se nasmije i pokaže rukom svoju pojavu. - A više nisam ni dovoljno reprezentativan da odem u potragu za izdavačem. Rekli ste da ne znate tko su ti moji... poštovatelji?

- Ne. Spomenuo sam vam "gospodina Karla", koji je stupio u vezu sa mnom, ali rekli ste da ga ne poznajete.

Vuksan zbunjeno odmahne glavom.

- No prilično su ozbiljni - doda Piha. - Čvrsto su vas nakanili zaštititi.

- Drago mi je da postoje ljudi koji me cijene. - Književnik ponovno otpije, kao da proslavlja tu činjenicu, a Piha pomisli da će, ako želi biti uspješan tjelohranitelj, svog štićenika morati navesti da prorijedi čašice. - Čovjek koji se cijelim bićem trudi da nešto izrazi ne može proći baš posve nezapaženo, je to bi značilo da je svijet još beznadnije mjesto, a već je i ovako dovoljno kaotično, ako netko napada bijednika poput mene.

- Razmišljao sam o vašoj sigurnosti - počne Piha. - Dobro poznajem redovnika iz zajednice koja ima samostan blizu Jagodnoga Dola. Razgovarat ću s njim, a mislim da ne bi imao ništa protiv da neko vrijeme provedete ondje, gdje vas nitko ne bi tražio. Mogli biste u miru raditi na novoj knjizi, za koju, kako ste rekli, imate mnogo ideja.

Njegov je sugovornik neko vrijeme šutio. - Hm, volim ovu kućicu, a nikad nisam mislio da ću završiti u samostanu. Baš ne volim ta mjesta - nasmije se. - Daleko su previše zatvorena i siva.

- Bilo bi to samo privremeno, dok ne vidimo kako će se stvari razvijati. Koliko mogu, istražit ću napade na vas. Ondje vam ne bi bilo dosadno, ako biste radili na knjizi.

- Rekli ste Jagodni Dol? Mjesto nije loše. Bio sam ondje i moram priznati da mi se svidjelo.

- Krajolik je vrlo lijep - potvrdi Piha. - Mislim da bi to u ovom času bilo najbolje rješenje. Kažete da ona žena koja je došla u mercedesu želi kupiti vašu kuću? - upita odjednom.

Vuksan se doimao zatečen iznenadnim pitanjem. Trgnuo se, a onda je, ne odgovorivši, s nelagodnim izrazom neko vrijeme zurio u hrapavu površinu stola. - Tako je - odgovorio je jednostavno i nakašljao se. Očito je nerado razgovarao o tome, a odavao je dojam da nešto taji i da se boji.

- Tu kane nešto graditi? - upita njegov sugovornik. To nije zvučalo neuvjerljivo, jer trošna kućica bila je nalik na neprimjerenu, začudnu oazu, koja je, vremeplovom, iz prošlosti zalutala među visoke poslovne zgrade i šarene, dobro opremljene dućane. - Znate li odakle su, iz koje tvrtke? Mogu ih provjeriti. Je li se žena predstavila?

- Ne... nije, zaboravio sam. Nisam je htio slušati! Nikako ne kanim prodati kuću!

- Ali što je rekla? Je li dala bilo kakav podatak, koji...

- Nisam htio slušati! - ponovi književnik oštro, očito uznemiren tom temom. Okrenuo je glavu, gledajući visoko raslinje pred prozorom. - Nisam slušao! Ništa ne znam! Ne želim imati ništa s njom, neću da me... - naglo se prekinuo, stisnuvši usta.

Piha je htio još nešto upitati, no začuli su cviljenje dvorišnih vrata, a malo zatim u prostoriju uđe još jedna mlada žena (Vuksanovo prebivalište bilo je začuđujuće prometno glede mladih žena), no posve različita od prijašnje posjetiteljice, jer umjesto u skupu, crvenu haljinu s izazovnim dekolteom bila je odjevena u izblijedjele traperice, jednostavnu plavu bluzu i smeđu vestu, a na nogama je imala iznošene tenisice. Crna kosa bila joj je ravna i jednostavno počešljana, plave oči vedre, a držanje naravno i otvoreno.

- Evo mene opet, ujače! - pozdravila je s vrata zvonkim glasom. - Donijela sam... Što ti se dogodilo? - upita vidjevši kvrgu na njegovu čelu.

- Pao sam, ništa strašno - odgovori on, a djevojka priđe stolu, pa iz vrećice koju je nosila izvadi dvije posude.

- Mama je ispekla jako dobre kolače, pa smo te se, naravno, sjetili...

- Tvoj rođendan! - vikne književnik, udarivši se po čelu. - Posve sam zaboravio! - Zaobišao je stol i zgrabio posjetiteljicu za ruku. - Čestitam! Ne zamjeri, u zadnje vrijeme sam...

- Ah, to nije nimalo važno, ujače - uvjeravala ga je djevojka - osim što je mama napravila kolače, a toga se vrlo rijetko prihvati, iako je majstorica. Više ne slavim rođendane, to je za djecu.

- Koji je to? Dvadeset peti? Vrlo dobar broj! Poklon slijedi.

- Ma kakav poklon! Ne misli na to, ujače, nisam više klinka.

- Ne, ne, ne smijemo prekidati tradiciju. Znaš da me smišljanje poklona za tebe svake godine posebno veseli.

- Neke od njih još čuvam među najmilijim stvarima - nasmije se ona - a dobila sam ih prije toliko godina. Ona marioneta koju si izradio, medvjedica s kapicom...

- Još je čitava?

- Kao prvoga dana. Vjeruj mi da se još igram s njom, a to me uvijek oraspoloži i odagna svako nezadovoljstvo. No vidim da imaš gosta. - Dok su razgovarali ispitivački je pogledavala Pihu, no vedrijim, prirodnijim od posjetiteljice u crvenoj haljini.

- Moja nećakinja - okrene se književnik "tjelohranitelju" - ili bolje: vila pomoćnica, anđeo čuvar, čiji sam lik u jednoj fantastičnoj priči iskoristio da bih prikazao nadnaravno biće koje nam u teškim časovima pomaže i ulijeva nadu.

- Ujak je najmaštovitija osoba koju poznajem - prokomentira djevojka - no vrlo sam dosadna i obična, nimalo nalik na likove iz fantastičnih priča. Spomenka Vuksan - predstavila se, rukujući se s Pihom. Imala je meku, toplu ruku i čvrst, srdačan stisak.

- Gospodin Piha je privatni detektiv - doda književnik značajno. - Zamisli, moji poštovatelji su ga unajmili da me čuva od nepoznate opasnosti koja se nadvila nada me. Već mi je spasio život. Eto ti još jedne fantastične priče! Kažem ti da smo, u ovom kaotičnomu svijetu, svi mi ponekad likovi iz fantastične, često vrlo mračne zavrzlame, ili čak noćne more.

- Spasio ti je život? - upita djevojka uznemireno. - Što se dogodilo?

Dosad je Vuksan već otvorio posude koje je njegova nećakinja donijela, pa je oduševljeno gledao vrlo privlačne kolače, kriške čokoladne torte i žute, zamamne biskvite, a onda je otišao do ormara i donio tri tanjura i pribor za jelo. - Čini se da sam se poskliznuo i pao na cesti, upravo kad je naišao gospodin Piha. Nezgodno sam lupio glavom i onesvijestio se. Kakve sam sreće, upravo tada naletio je automobil, a gospodin Piha kaže da je vozač i ciljao moju malenkost, da je to bio namjerni napad. No moj čuvar se iskazao i spasio me.

- Ujače, to je strašno! - usklikne djevojka, a onda zabrinuto i sumnjičavo upita: - Jesi li bio pijan?

- Rekao sam da sam se poskliznuo! - ustvrdi književnik oštro. - Poskliznuo sam se i udario glavom. - Postavio je tanjure i pribor na stol.

- Hvala, ja ne bih - odbije Spomenka. - Ovih dana najela sam se kolača, a moram paziti da kako-tako izgledam.

Pihi su kriške torte i biskviti djelovali primamljivo, tim više što su tanjuri i pribor iz staroga ormara bili čisti.

- Kažete da su vas unajmili... poštovatelji mog ujaka? - upita ga djevojka.

- Da, htjeli su ostati anonimni, pa ni ja ne znam mnogo o njima, a vaš ujak kaže da ne poznaje čovjeka koji je, u njihovo ime, stupio u vezu sa mnom. No smatrali su da netko sprema napad na gospodina Vuksana...

- Zbog njegova... književnog stvaranja?

- Tako se čini.

- Ujak je dobar pisac... ali nepriznat je, prešućuju ga i nažalost je razmjerno nepoznat. Zašto bi ga netko napao?

Piha slegne ramenima. Smatrao je da bi bilo odviše složeno, a i da bi se doimao glupo kad bi počeo iznositi fantastičnu priču u koju ni sam nije posve vjerovao. - Ne znam, no sudeći po onome što se dogodilo, stvar je ozbiljna. Vašem ujaku sam predložio da se na neko vrijeme skloni u samostan u Jagodnom Dolu, gdje imam dobrog prijatelja. Tamo će imati mira za stvaranje i moći će se pribrati, dok ne istražim... tu neobičnu stvar. - Piha se okrene književniku. - Preporučio bih vam da ovu noć... vrijeme do odlaska u Jagodni Dol... provedete kod mene. Rado ću vas ugostiti, a kao vaš tjelohranitelj odgovoran sam za vašu sigurnost i moram pronaći načine da vas najbolje zaštitim.

- Mislite li da će ponovno pokušati nauditi ujaku? - upita djevojka zabrinuto.

- Moguće je.

- Što se zapravo događa? - Smeteno je zurila u Pihu.

- Moram priznati da nemam pojma - odvrati on iskreno - ali upornost, a i znatiželja izrazite su mi značajke, pa vas uvjeravam da ću sve to istražiti što bolje mogu. Istini za volju, zasad mi se čini da se krećem u prilično zbrkanu snu, pa nekako moram pronaći poveznice s javom.

*

- Da, ipak je pisanje, makar i nepriznato, čudna stvar. Ako zaista želite i možete reći nešto vrijedno, što ste, poslije upornoga traženja, doista uvidjeli, što duboko osjećate i u što vjerujete, zapravo vas nitko ne može doista ušutkati. Vaše djelo kad-tad dopre do nekog istomišljenika, za kojega niste znali ni da postoji, a on će možda pronijeti dalje ono što vas istinski zaokuplja. Ljudske misli su ipak koncentrični krugovi - zaključi Vuksan svoju govoranciju.

Sjedili su u Pihinoj dnevnoj sobi, s flašom i čašicama konjaka na staklenom stolu pred sobom. Vuksan je, u svojoj kućici, spakirao stvari, koje su stale u neveliku torbu, a najviše mjesta zapremali su papiri, rukopisi i knjige, iako ga je Piha izvijestio da u samostanu imaju vrlo dojmljivu knjižnicu; a onda je detektiv svog štićenika odvezao da prespava kod njega, jer već sutradan će u Jagodni Dol. Piha je nazvao prijatelja redovnika, a iznenadio se kad je doznao da je on čuo za Vuksana, da književnika cijeni i da će ga rado primiti.

- Drago mi je što se ne doimate baš jako uplašeno ni uznemireno zbog ozbiljnih napada na vas. Hrabri ste - pohvali Piha svoga gosta.

- Vjerovali ili ne, ti me događaji ohrabruju, iako to možda paradoksalno zvuči - odvrati Vuksan. - Naravno da sam zabrinut, uznemiren i uplašen. Konačno, u svom radu zavisio sam od ustaljena života u svojoj kući. Ali ti napadi znače da moj rad vrijedi, da sam nekoga pogodio, a već sam počeo ozbiljno sumnjati da sam tolike godine utrošio ni na što, da je moj rad zapravo bezvrijedan te da je moje uvjerenje da sam nekakav književnik puka iluzija... Vjerujte, te su me sumnje daleko više obeshrabrivale od tjelesnih napada. Koliko god sitan i zapostavljen bio, nekome ipak smetam, pa to shvaćam kao kompliment. Možda sam odviše umišljen - nasmije se, otpivši - ali to ohrabrenje kod mene nadilazi strah, jer najviše se plašim praznine, promašenoga, uzaludnoga života u posve ispraznomu svijetu. Zapravo mi je u neku ruku dobrodošlo sve što razbija tu očajnu, praznu jednoličnost i rezignaciju. U svom radu trudim se odgovoriti zašto sve ipak nije, zašto *ne bi smjelo biti* tako crno. Najveća nam je nada da postoji nešto izvan kamene, neplodne zbilje, ili onoga što zovemo "svojom zbiljom".

- Međutim netko očito više voli crnu boju - primijeti Piha.

- A drugi, opet, vjeruju u svjetlije preljeve - nadoveže njegov gost. - Kao da, unatoč svemu, vlada nekakva stalna ravnoteža... za i protiv... nada i beznađe, rezignacija i oduševljenje. Mislim da me je to klatno i održalo.

- Ali vas je naposljetku i ugrozilo.

- Da, no potvrdilo je moj san, ono što sam cijeloga života sanjao... Naš san obično je dublji i važniji od nas. - Neko vrijeme zamišljeno je šutio, a onda reče: - Šteta što ne znate više o... tim mojim poštovateljima, ljudima koji su vas unajmili.

- Možda s vremenom doznam, ali sad je vaša sigurnost najvažnija. A i sigurnost vašega sna...

3.

Piha i Spomenka Vuksan sjedili su u separeu bara kamo je detektiv često zalazio, jer ozračje je bilo ugodno, s nenapadnom melodičnom glazbom u pozadini, a svjetiljke s ukrašenim sjenilima bacale su prisno svjetlo. Od književnika, koji je sad bio na sigurnom, u Jagodnomu Dolu, zatražio je adresu djevojke, pa ju je nazvao kako bi s njom porazgovarao o svom štićeniku, jer dobro je poznavala pustinjaka Vuksana.

- Svakako bih htjela pomoći ujaku - reče ona zabrinuto, otpijajući sok od mješavine egzotičnoga voća, dok je Piha pred sobom imao uobičajeni konjak. - Dobar je čovjek, a smatram da je značajan, neopravdano nepriznat umjetnik. Ali ne znam koliko mogu biti od koristi...

Povremeno je posjećivala ujaka, očeva brata (otac joj je umro prije nekoliko godina), i donosila mu potrepštine, no nije znala imala li prijatelja, ili, što je bilo još važnije, neprijatelja koji bi mu radili o glavi. Otkad se zaposlila kao tajnica u prilično uspješnoj uvozno-izvoznoj tvrki, nije joj ostajalo baš mnogo vremena za ujaka. Vuksan već odavno nije radio, a uzdržavao se prevođenjem s engleskoga i francuskoga, jer za svoje izvorne tekstove, povremene članke u novinama i priloge u književnim časopisima dobivao je vrlo slabu naknadu.

- Htjeli su otkupiti kućicu, koja je tamo zbilja usamljeni kuriozitet, nudili su mu i nov, pristojan stan, ali on ne želi ni čuti za to - izvijesti djevojka sugovornika. U ovom ozračju, odjevena u jednostavnu svjetloplavu bluzu, smeđi prsluk i tamnoplavu suknju doimala se vrlo ljupko.

- Kad sam ga dovezao u kućicu, pojavila se privlačna, vrlo otmjena mlada žena puna nakita, koja ga je zvala po imenu, prilično prisno, a dovezla se u mercedesu. Vaš ujak je poslije rekao da ona želi otkupiti kuću, a doimao se nelagodno kad je govorio o njoj. Znate li tko bi to mogao biti?

Odmahnula je glavom. - Ne znam. Ujak... baš nije tip kojega bi salijetale zgodne, otmjene žene, ili barem više nije, iako mislim da nikad nije bio ženskar.

Ispričala je da se prije dosta godina oženio, no brak nije dugo trajao, jer njegova žena odlučila je potražiti uspješnijega, manje svojeglavoga čovjeka.

- Nisam je baš često viđala, ali smatrala sam da je napuhana. Ne znam čime ju je ujak uopće privukao, jer ona očito nije bila osoba koja bi mnogo polagala na nečije intelektualne sposobnosti, ili duhovnu dubinu. Nikako nisu bili jedno za drugo. Bilo kako bilo, posjetiteljica koju ste spomenuli ne odgovara opisu.

Nastavit će se

Dominika Krasan polaznica je Hrvatske dopunske škole u Tivtu, koju vodi profesorica Marina Bastašić. U više navrata bila je sudionica literarnoga natječaja "Zlatna ribica", koji organizira Hrvatska matica iseljenika. Natječaj je otvoren za sve polaznike hrvatske dopunske nastave širom svijeta. Ove je godine, u vrlo jakoj konkurenciji, između prispjela 682 rada iz 17 zemalja, Dominika osvojila prvo mjesto u svojoj dobnoj skupini pjesmom "Mi dijelimo isto nebo".

Ima 16 godina i učenica je Srednje mješovite škole "Mladost" iz Tivta. Rođena je 7. svibnja 1995. godine u Podgorici, u hrvatskoj obitelji.

Adrijan Vuksanović

*

Dominika KRASAN

Mi dijelimo isto nebo

Gledam:
nije mi jasno – zar me mrziš?
Shvati: nije mi svejedno!
Razmišljam:
što je to što me čini drugačijom od tebe?
Zbog čega skrećeš pogled,
zbog čega prelaziš na drugu stranu ulice,
a hodamo ispod istog neba?

Izgledam li lošije ili
je pogrešno to što volim, i ne znam
drugačije nego voljeti?
Tražim samo jedan mali znak –
da barem pokušaš shvatiti da dijelimo isto nebo,
udišemo isti zrak!
Pogledaj što nam mržnja čini!
Ne donosi nam ništa dobro.
Pružam ti ruku…
Molim te: obuj na tren moje cipele.
Osjećaš li: udobne su kao i tvoje,
čak imamo istu veličinu noge.
Odvoji sekundu i pogledaj mojim očima:
zasigurno ćeš vidjeti ovo isto sunce
što nas grije svojim osmijehom!
Nemoj brojiti poglede prezira.
Prezir je suviše težak da bismo ga mi
nosili na našim leđima!
Molim te za tračak ljubavi.
Ja ne uzimam ništa do ruke mira.
Ne tražim ništa više do tvog iskrenog osmijeha.
Mi to možemo – dijeliti isto nebo,
dom bez predrasuda!

Juraj KOLARIĆ

Anđeli u kršćanskoj ikonografiji*

Uvod

U Svetom pismu Staroga i Novoga zavjeta riječ "anđeo" spominje se 205 puta. Od toga broja anđeli s krilima spominju se samo četiri puta: 1) Izl 25,20, gdje se govori o Kovčegu zavjetnom i o Pomirilištu: "Kerubini neka dignu svoja krila u vis tako da svojim krilima zaklanjuju Pomirilište. Neka budu licem okrenuti jedan prema drugome, ali tako da lica kerubina gledaju u Pomirilište"; 2) Iz 6,1–3, gdje se govori o Izaijinu pozivu i gledanju Gospoda na prijestolju. "Iznad njega stajahu serafi; svaki je imao po šest krila: dva krila da zakloni lice, dva da zakrili noge, a dvama je krilima letio. I klicahu jedan drugome: Svet! Svet! Svet Gospodin nad Vojskama! Puna je sva zemlja Slave njegove!"; 3) Ez 1,5–12, gdje prorok opisuje svoje viđenje "Gospodnjih kola": "Usred toga nešto kao četiri bića, obličjem slična čovjeku; svako od njih sa četiri obraza, u svakoga četiri krila. Noge im ravne, a stopala kao u teleta; sijevahu poput glatke mjedi. Ispod krila imahu na sve četiri strane ruke čovječje.

I svako od njih četvero imaše svoj obraz i svoja krila. Krila im se spajahu jedno s drugim. Idući, ne okretahu se: svako se naprijed kretaše. I u sva četiri bijaše lice čovječje; u sva četiri zdesna lice lavlje; u sva četiri slijeva lice volujsko; i lice orlovsko u sva četiri. Krila im bijahu gore raskriljena. Svako imaše dva krila što se spajahu i dva krila kojim tijelo pokrivahu. I svako iđaše samo naprijed. A iđahu onamo kamo ih je duh gonio. I ne okretahu se idući"; 4) Otk 4,8, gdje evanđelist Ivan promatra Božje prijestolje i "četiri bića" (lav, junac, čovjek, orao): svako od njih sa po šest krila, puna očiju naokolo i iznutra. Bića bez prestanka – dan i noć – ponavljaju: "Svet, svet, svet Bog, Gospodar, Svemogući".

U drugim se zgodama anđeli pojavljuju kao normalna ljudska bića, a primatelji njihovih poruka čak ih nisu identificirali kao "anđele", npr. u

* Etnografski muzej u Zagrebu, izložba "Čudesni svijet anđela" (2. X. 2007. – 30. IV. 2008.). Predavanje 13. XII. 2007.

Knjizi o sucima (Suci 6,11–12), gdje "Anđeo Gospodnji dođe i sjede pod hrast kod Ofre koji pripadaše Joašu Abiezerovu. Njegov sin Gideon vrhao je pšenicu na tijesku da bi je sačuvao od Midjanaca. I ukaza mu se Anđeo Gospodnji". Neki su čak ugostili anđele, a da to nisu ni znali, o čemu govori Poslanica Hebrejima (Heb 13,2): "Gostoljubivosti ne zaboravljajte, jer su njom neki, a da nisu znali, pogostili anđele!"

Konstitutivni elemenat angelologije u trima monoteističkim religijama: židovstvu, kršćanstvu i islamu, jesu ove činjenice: a) anđeli dolaze iz onostranosti, b) anđeli su opunomoćenici Boga kao osobe, c) anđelima je povjerena konkretna funkcija ili su adresanti, isporučitelji određenih poruka.

Govoriti o kršćanskoj ikonografiji anđela znači ponajprije utvrditi činjenicu da su anđeli prema biblijskim izvješćima nevidljiva bića, klanjatelji i služitelji Božji, da su Božji glasnici (grč. aggelos = vjesnik, glasnik), prenositelji ili izvršitelji Božje volje na zemlji i među ljudima. Da bi među ljudima mogli obaviti svoje poslanje, oni moraju biti vidljivi, pojavljuju se u ljudskom, vidljivom liku bilo kao nepoznati stranci, gosti ili mladići. Oni nekoga posjećuju, izvješćuju, opominju, savjetuju, poučavaju, tumače i objašnjavaju, nekoga prate, štite, čuvaju, spašavaju, sprečavaju zla, kažnjavaju, ali čak i ubijaju! Biblijska angelologija razlikuje anđele ne samo po funkcijama već i po hijerarhiji. Oni su predočeni kao nekakva "nebeska vojska", i to bezbrojna. Tek od VI. stoljeća pod utjecajem Pseudodionizija Areopagita, anonimnog pisca mističnih spisa, i njegova djela "De coelesti hierarchia", angelologija je postala teološki i hagiografski sustav. Broj anđeoskih vrsta bio je fiksiran na devet anđeoskih korova, koji su, kao "nebeska hijerarhija", bili podijeljeni na tri reda: 1. Serafini (Seraphim), Kerubini (Cherubin), Prijestolja (Throni); 2. Gospodstva (Dominationes), Sile (Virtutes), Vlasti (Potestates); 3. Poglavarstva (Principatus), Arkanđeli (Archangeli), Anđeli (Angeli). Ikonografija tih devet "korova anđeoskih" vrlo je zanimljiva i predmet je našeg zanimanja. Prije tog prikaza potrebno je ipak ukratko iznijeti glavne odrednice angelologije dominantnih monoteističkih religija: židovstva, kršćanstva i islama.

Židovska angelologija

Židovstvo pod glasnikom (hebr. mal ak) razumijeva ponajprije čovječjeg glasnika koji mora izvršiti određeni nalog svoga nalogodavca od

kojega ima i odgovarajuću punomoć (Post 32,4; Br 20,14). Riječ anđeo izvedenica je grčkog "aggelos" , koja označuje Božjeg opunomoćenoga glasnika. On se pojavljuje u čovječjem liku i tada ga se ne može odmah prepoznati kao Božjega glasnika (Post 18; 32,25; Jš 5,13; Suci 13). Povremeno ima i krila (Iz 6,2) koja mu olakšavaju izvršenje njihove zadaće.

Krila kod anđela nisu nepoznata u orijentalnim religijama. U krilate anđele ubrajaju se starozavjetni kerubini koji čuvaju Kovčeg zavjetni s njegovim Zakonom (Izl 25,18) ili brane protjeranom Adamu ulazak u edenski vrt (Post 3,24). Kao što smo već naglasili, anđeli prenose Božju objavu koja sadrži opomenu, prijetnju, kaznu ili obećanu pomoć. Tako je Mojsije preko Božjeg anđela dobio nalog da Izraelce izvede iz Egipta (Izl 3,2). Anđeo tumači proroku Božju poruku (Zah 1,9). Anđeli kao serafi, ofani, ereli i "živi" okružuju u skupinama "Gospodara vojski" i pjevaju mu hvalospjeve. (Ps 103,20; 148,2) Serafi imaju krila, ofani oblik kotača, jer Božje se prijestolje nalazi na kotačima (Ez 1). Arkanđeli Mihael i Gabrijel iz Knjige o Danijelu (Dn 8,16; 10,13; 10,21) pojavljuju se kao muškarci, a Gabrijel "dolijeće u brzu lijetu".

Stari zavjet ne poznaje zle ili "pale" anđele. Neki egzegeti gledaju u tzv. "Božjim sinovima" (Post 6,4) pale anđele, ali sam tekst ne sadrži negativan sud o njima. Ni "satan" (Job 1), koga pobiblijsko doba izjednačuje s đavlom nije "zlo" biće! Satan otkriva slabosti čovjeka i njegovu uvjerenost u vlastitu vrijednost, ali pri tome djeluje po Božjem nalogu.

Ako anđeo želi zaštititi pojedinca ili čitav narod ili ako želi poslati na ljude nevolju kao anđeo koji "donosi uništenje" (Post 21,17; 24,7; 48,16; Izl 14,19; 23,23; 32,34; 2 Sam 24, 16; Iz 37,36) s mačem u ruci (1 Ljet 21,15), on nikada ne djeluje samoinicijativno i svojevoljno. Ovdje valja pretpostaviti da je pri stvaranju kasnobiblijske i poslijebiblijske angelologije na Židove utjecala stara babilonska i perzijska tradicija o anđelima. Uz vjerovanje u božanstva Babilonci su vjerovali i u duhove i demone. Za prisilnog boravka u Babiloniji (587. – 538. pr. Kr.) nakon Nabukodonozorova osvajanja Jeruzalema pa sve do povratka u domovinu pošto je perzijski kralj Kir slomio moćno babilonsko carstvo (538.) Židovi su se upoznali s vjerovanjem u duhove, što je sigurno utjecalo na kasnije židovsko poimanje o anđelima. Prema jeruzalemskom Talmudu (hebr. talmud = učenje, poučavanje), zbirci zakona, pravnih propisa, religiozne predaje i tumačenja Tore (Mojsijevo Petoknjižje), koji se razvijao nakon babilonskog sužanjstva, Židovi su imena anđela sa sobom donijeli iz babilonskog progonstva. Zanimljivo je spomenuti da Biblija Starog zavjeta spominje anđele pretežno u narativnim dijelovima, a rijetko se spominju kod proroka, kao npr. kod Izaije, Ezekijela i Zaharije. Starozavjetni ih zakon izbjegava i radije prešućuje.

Na drugoj strani tzv. apokrifna literatura obiluje osebujnom angelologijom protkanom mnogim fantazijama! Apokrifi anđelima daju imena i šalju ih na specifične zadatke. Anđeli poznaju tajnu stvaranja svijeta i prenose ju odabranim ljudima, npr. Henoku (hebr. hanak = posvećen), Kajinovu sinu, koji je prema predaji živio 365 godina i onda iščeznuo (Post 5,24), a spominje se u uzlaznoj liniji Isusova rodoslovlja na 70. mjestu (Lk 3,37). Henokova knjiga, apokrif iz II. stoljeća pr. Kr., sačuvana je u etiopskom prijevodu, a opisuje anđele, opći potop, mesijanska i astronomska viđenja. Sedmorica anđela nalaze se u neposrednoj Božjoj blizini i Bogu prenose molitve smrtnika

(Tob 12,15). Uz Mihaela i Gabrijela u apokrifnoj literaturi pojavljuju se još arkanđeli Rafael, Uriel, Reuel, Jeremiel i Fanuel. Njihova je dužnost kažnjavanje palih anđela (1 Hen 6) te onih anđela koji su htjeli poučiti ljude o Božjoj pravednosti ali su ih zavele čovječje kćeri. Kumranska otkrića posvjedočuju dualističku hijerarhiju anđela: jedni su dobri anđeli i bore se protiv zlih anđela te su ih pobijedili pod vodstvom "kneza svjetlosti" (1 QM 13, 10 -12; 1 QS 3, 20-22).

U Mišni (hebr. mišnah = ponavljanje, nauk), zborniku židovskih vjerskih propisa iz usmene predaje Mojsijeva pisanog zakona ili Tore, anđeli se uopće ne spominju. Međutim široki narodni slojevi i pismoznanci bili su uvjereni u njihovo postojanje. Tako se smatra da su anđeli bili stvoreni prvoga ili drugoga dana stvaranja, ali njihovo nastajanje još nije završeno. Anđeli hodaju uspravno, govore hebrejski i obdareni su razumom. Lete s jednoga kraja svijeta na drugi i proriču budućnost. Ljudskog su oblika, a lik im je napola vatra, napola voda. Za razliku od ljudi nemaju zlih strasti. Anđeli jedu i piju da bi iskazali čast čovjeku koji ih ugošćuje, ali sami ne trebaju jesti (Post 18). Broj anđela nepregledan je. Postoje viši i niži anđeli. Bogu su posebno važni i bliski anđeo Metatron i anđeo smrti, koji je općenito okrutan, ali ga se može odgovoriti da odgodi čas smrti. Međutim od njega se ništa ne može sakriti jer je "obasut očima". Anđeo smrti ubija tako što umirućem spušta u usta kap otrova sa svoga mača.

Štovanje anđela kod Židova ne može se dokazati. Židovske su molitve naime uvijek bile usmjerene samo Bogu, a ne i njegovim slugama ili službenicima.

Židovska filozofija, posebice Majmonidova (Moše ben Maimon) (Córdoba, 1125. – Fostat kraj Kaira, 1204.), ne poriče postojanje anđela, ali ih je "dematerijalizirala" opisujući ih kao netvarna razumska bića čijim posredovanjem Bog vlada svijetom. U današnje vrijeme konzervativni i reformirani Židovi, kao i predstavnici racionalističkog ortodoksnog židovstva anđele tumače na simbolički i poetski način.

U židovskim mističkim i hasidističkim (hebr. hasidim = pobožni) krugovima, pokretu koji je nastao u istočnoj Europi u XVIII. st. kao reakcija na neuspjeh mesijanskog pokreta Šabetaja Cevija, vjera u anđele još je vrlo živa.

U suvremenim jezicima riječ "anđeo" označava samo nadljudska bića koja posreduju između Boga i ljudi. Oni slave Boga, otkrivaju Božju volju ljudima i djeluju u Božje ime. Poznaju ih i komparativna povijest religija te različite vjerske tradicije, posebice zoroastrizam, staroperzijska vjera kojoj je utemeljitelj Zaratustra (oko 900. pr. Kr.), i islam.

Ukratko, u židovstvu je vjera u anđele imala značajnu ulogu, o čemu svjedoči Biblija. Knjiga Postanka govori o "anđelu Gospodnjem" koji je zaustavio ruku Abrahamu da ne ubije svoga sina Izaka. Anđeo je došao Abrahamovoj ženi Hagari u pustinju i spasio nju i njezina sina Jišmaela. U Knjizi o sucima anđeo se ukazuje Gideonu; anđeo spašava proroka Danijela iz lavlje jame... Ne želeći nabrojiti sva mjesta u židovskoj tradiciji koja govore o anđelima, spomenuli smo samo neka od mnogobrojnih takvih u Bibliji.

Kršćanska angelologija

U Novom zavjetu anđeli se pojavljuju kao svjedoci poslanja i božanstva Isusa Krista. Oni najavljuju njegovo utjelovljenje i rođenje, a svjedoci su i njegova uskrsnuća. U Matejevu Evanđelju Isus govori u Getsemanskom vrtu prilikom svog uhićenja o "dvanaest legija anđela" koji čekaju njegovu zapovijed (Mt 26,53). U Knjizi Otkrivenja, gdje se najavljuje drugi Kristov dolazak i posljednji sud, anđeli igraju istaknutu ulogu. Kako se kršćanstvo razvijalo, tako se tradicija sve više obogaćivala pojavom anđela, svrstavajući ih u različite redove ili korove, kao što je to u V. stoljeću učinio već spomenuti Pseudodionizije Areopagit.

U Bibliji se poimence spominju samo tri anđela: Mihael, Gabrijel i Rafael. Katolička tradicija zadržala je sve do danas pučko vjerovanje u anđele

čuvare, koji bdiju nad svakom osobom, vode je kroz životne opasnosti i zaštićuju na njezinu životnom putu. Dokaz o postojanju anđela čuvara nalazi se kod evanđelista Mateja. Isus govori o "najvećem u kraljevstvu nebeskom" i pritom ističe dijete te završava svoju misao: "Pazite da ne prezrete ni jednoga od ovih malenih, jer anđeli njihovi, kažem vam, na nebesima neprestano gledaju lice Oca moga nebeskoga." (Mt 18,10) Iako je vjerovanje u anđele čuvare bilo vrlo rašireno u Pracrkvi, neki crkveni oci nisu se mogli međusobno složiti o tom pitanju. Tako je sv. Bazilije (330. – 379.) smatrao da grijeh tjera anđele čuvare, a sv. Ambrozije (339. – 397.) tvrdio je da pravednici nemaju anđela čuvara, kako bi njihova borba protiv zla bila veličanstvenija.

Kršćanska tradicija govori i o palim anđelima, anđelima koji su se odmetnuli od Boga. Apostol Petar u svojoj Drugoj poslanici opominje vjernike da se čuvaju lažnih proroka i krivih učitelja i zaključuje: "Ako naime Bog nije poštedio anđele koji su sagriješili, već ih je strmoglavio u pakao i predao mračnim bezdanima gdje ih čuva za Sud", to znači da Bog može bezbožnike sačuvati za dan Suda da ih kazni. (2 Pt 2,4–9). Knjiga Otkrivenja opisuje veliku bitku na svršetku svijeta koja će se odigrati između arkanđela Mihaela te Sotone i njegovih anđela: "Uto se zametnu rat u nebu koji je Mihael sa svojim anđelima morao voditi protiv Zmaja. Zmaj i njegovi anđeli prihvatiše borbu, ali je ne mogoše izdržati. I mjesta za njih više nije bilo u nebu. Bijaše zbačen veliki Zmaj, stara Zmija koja se zove Đavao – Sotona, zavodnik cijeloga svijeta bijaše zbačen na zemlju i bijahu zbačeni s njime njegovi anđeli." (Otk 12,7–9)

Najznačajnija tvrdnja crkvenog učiteljstva o postojanju anđela izrečena je na IV. Lateranskom ili 12. općem crkvenom saboru 1215. godine u definiciji protiv albigenza i katara: "Bog, stvoritelj svega vidljivoga i nevidljivoga, duhovnoga i tjelesnoga: jer svojom svemogućom snagom od početka vremena stvorio je od ničega stvorenja, duhovna i tjelesna, tj. anđeoski svijet i tjelesni vidljivi svemir." (Denzinger–Schoenmetzer, Enchiridion symbolorum /1967./, 259). Ta je izjava našla odjeka i na Prvom vatikanskom saboru 24. IV. 1870. u dogmatskoj konstituciji "Dei Filius", a ponovio ju je i papa Pavao VI. 1972. godine.

U srednjovjekovnoj filozofiji i teologiji puno se spekuliralo o anđelima kao čistim duhovima, koji nemaju tijela. Spekuliralo se i o njihovu broju, njihovoj individualnosti i redoslijedu. Često se o svim tim pitanjima raspravljalo bez obzira na kristologiju i antropologiju. U novijoj pak

katoličkoj teologiji angelologija se pokušava dovesti u odnos prema kristologiji i antropologiji. Kristološki se ostalo pri činjenici da su anđeli podređeni Isusu i da nemaju samostalnu funkciju u priopćavanju božanske objave, jer se samo u Kristu zbiva Božje samopriopćenje.

U evangeličkoj i općenito protestantskoj teologiji oštro se kritiziraju nuspojave pretjerane angelologije, koje je zastupala patristika i skolastika. U demitologiziranju biblijske poruke odbačeno je vjerovanje u duhove i zloduhe kao nespojivo s modernom slikom svijeta, što su osobito zastupali Karl Barth i Rudolf Bultmann. Za sve današnje kršćanske Crkve, bez obzira na eklezijalnu i denominacijsku pripadnost, može se tvrditi da se u njihovu pučku pobožnost vraća vjerovanje u anđele, a time se otvara i novo poglavlje ne samo suvremene angelologije već i suvremene anđeoske ikonografije.

Međutim katolički teolozi međusobno se razlikuju u mišljenju što zapravo točno uključuje vjera u anđele? Neki smatraju da je crkveno naučavanje o osobnim duhovnim bićima strogo obvezujuća istina koja je objavljena od Boga. Drugi, poput Karla Rahnera, smatraju da se riječ "objava" u najizvornijem smislu odnosi samo na Boga, tj. na one istine koje su objavljene samo o Bogu. Kako su anđeli stvorenja, njihovo postojanje ne može se razumjeti kao nešto više od sadržaja objave drugorazrednog značenja ili obilježja?

Islamska angelologija

Po islamskom poimanju anđeli ("malak", množina "mala ika") duhovne su sile ili bića koja ljudima udahnjuju dobre misli, a životinjama spasonosne slutnje ili su na bilo koji način u službi prirode i života. Ona bića ili snage koje djeluju u suprotnom smjeru nazivaju se đavlom ("šejtan", "shaytan", množina "shayatin").

Anđeli su neposredno u službi Boga, prate ljude i druga stvorenja, te sudjeluju u njihovim djelima. Budući da ne raspolažu slobodnom voljom i razumom, ne mogu počiniti nikakav grijeh. Postoji velik broj anđela. Poimence se spominju vrhovni anđeli: Džibril, Israfil, Azrail, Mikil, Harut, Marut. Anđeli kažnjavatelji u grobu jesu Munkar i Nekir. Među đavle se ubraja i pali anđeo Iblis (Diabolus), koji je bijesan što je Bog stvorio čovjeka i Bogu je otkazao poslušnost. Među anđelima ne postoji nikakva spolna razlika. Anđeli nisu vezani vremenom i prostorom, a zadaća im je

da održavaju red u svemiru. Ističu se svojom duhovnošću i ljepotom. Tako su Putifarkine prijateljice anđelom smatrale egipatskog Josipa. U Kuranu se anđeo Džibril opisuje kao "vjerni duh", "naš duh" ili kao "sveti Duh" (19,17).

U procesu Božje objave anđeli Džibril i Mikil igraju ulogu posrednika. Naročito se spominje Džibril (Gabrijel) kao glasnik. Serafim, anđeo Tore, javlja se samo u islamskim eshatološkim legendama, a Azrael, anđeo smrti, u Kuranu se poimence ne spominje. U Kuranu se također posebno ne opisuje djelovanje Munkara i Nakira, ali im tradicija pripisuje moć kažnjavanja u grobu. U islamskoj angelologiji postoje dakle i manje dobri anđeli, koji se lako mogu poistovjetiti s đavlima, iako to nisu.

Kerubinski anđeli (almuqarrabun) nalaze se u Božjoj blizini. Čini se da anđeoska bespolnost ne vrijedi za anđele Haruta i Maruta, jer su obojica trebala biti izložena spolnom iskušenju, a sada sjede zatočeni u paklu kod Babilona i ondje poučavaju čovjeka magiji. Ta slika obojice anđela uporište je pretpostavci da i anđeli imaju nedostataka. S druge strane tradicija tvrdi da među đavlima živi jedan dobri islamski usamljenik, Iblisov prvi nećak koji se "ukazao Muhamedu i od njega naučio neke sure iz Kurana".

U islamskoj angelologiji prikazi anđela općenito nisu strogo tipizirani. Njihova slika nije jedinstvena, a islamska literatura koja se bavi anđelima često preuzima predodžbe iz neislamskog svijeta, služeći se židovskom, kršćanskom, dualističkom, pa čak i idololatrijskom tradicijom.

Nakon ovoga kratkog prikaza angelologije u dominantnim monoteističkim religijama okrećemo se kršćanskoj umjetnosti i ikonografiji koja je tijekom dugih stoljeća po biblijskom i teološkom predlošku stvorila čudesan svijet anđela što još uvijek oduševljava, začuđuje, ali i nadahnjuje ne samo obične suvremenike već i književnike, glazbenike i likovne umjetnike.

Kršćanska ikonografija anđela

Serafini se u kršćanskoj ikonografiji prikazuju u plamenocrvenim bojama i sa šest krila, na kojima se nalazi mnoštvo očiju. Dvama krilima lete, dvama zakriljuju lice i dvama pokrivaju noge.

Kerubini su oslikani nebeskomodrim bojama i obično imaju četiri krila, a samo rijetko šest.

Prijestolja ili tronovi (Throni) ne prikazuju se antropomorfno: pojavljuju se u obliku ognjenih i krilatih kotača s mnogo očiju, a na njima počiva Božje prijestolje.

Gospodstva ili vlasti (Dominationes) obično nose oklop na tijelu, krunu i žezlo i drže mač u ruci.

Moći (Virtutes) obično drže knjigu u ruci.

Vlasti (Potestates) prikazuju se s bakljama ili s trubama.

Poglavarstva (Principatus) anđeli su odjeveni ili u ratničko ili u liturgijsko odijelo, obično u dalmatiku i nose u ruci ljiljan.

Arkanđeli (Archangeli) imaju vlastita imena, a ona tumače njihove funkcije. Ima ih sedam: 1) Mihovil (Mihael = Tko je kao Bog?) vođa je nebeske vojske i pobjednik nad Sotonom. 2) Gabrijel (= Junak Božji) glasnik je Božji koji se pojavljuje prigodom Navještenja. Osim glasničkog štapa u obliku žezla ili ljiljana atributi su mu upaljena svjetiljka ili zrcalo od zelenog jaspisa, s ispisanim Božjim odredbama. 3) Rafael (= Bog je iscijelio) pratilac je mladog Tobije na putovanju i izlječitelj staroga Tobije od sljepoće. Kao atribut nosi u ruci posudu s lijekom i vodi za ruku mladog Tobiju. 4) Urijel (= Svjetlo Božje) anđeo je savjetnik Ezdrin, ima plameni mač i plamen pod nogama. Urijel je arkanđeo koji stoji na ulazu u Eden ili zemaljski raj. 5) Barahijel ili Maltijel (= Božji blagoslov) anđeo je pomagač koji se javio Mojsiju iz gorućega grma, a oznake su mu bijele ruže. 6) Jehudijel ili Zeadkijel anđeo je glasnik koji je spriječio žrtvovanje Izaka i drži ruke sklopljene na molitvu.

Anđeli (Angeli) zaštitnici su pojedinih osoba i tim se općenitim pojmom zapravo misli na anđele čuvare.

Anđeli u ikonografiji Božića ili Kristova rođenja

Blagdan Božića ili Kristova rođenja u kršćanskoj se Pracrkvi slavio najprije 6. I., a papa Liberije ga je 534. godine premjestio na 25. XII., zimski solsticij, kako bi se potisnulo pogansko svetkovanje Saturnalija, sedmodnevni raskalašeni narodni blagdan u čast Saturnu (šesti planet Sunčeva sustava), bogu vremena i plodnosti te kult boga Mitre. Evanđelja govore kako se sveti Josip s Marijom, koja je bila trudna, zaputio iz Nazareta u svoj zavičajni grad Betlehem radi popisa pučanstva koji je naredio car August. Kako nisu našli mjesta u konačištima, prenoćili su u štali kraj grada, u kojoj je Marija rodila Isusa, povila ga i položila u jasle.

Ikonografija Kristova rođenja tijekom stoljeća je svoje motive osim iz ovih kratkih biblijskih tekstova crpila i iz mnogobrojnih apokrifa, a posebno iz Jakovljeva protoevanđelja i Pseudomatejeva evanđelja. Iz tih apokrifa preuzeti su ovi motivi: 1) špilja u kojoj se događa rođenje; 2) svjetlost u špilji; 3) primalja Zelomi, koju je Josip doveo iz Betlehema, i primalja Saloma, koja ne vjeruje u djevičansko rođenje, zbog čega joj je ruka usahnula, ali je na anđelov savjet, dotaknuvši Djetetove pelene, ozdravila.

Iz Pseudomatejeva evanđelja preuzet je motiv štale, u koju trećega dana Marija prelazi iz špilje. Iz tog je apokrifnog evanđelja preuzet i motiv vola i magarca, koji se klanjaju Djetetu u jaslama, čime su se ispunile riječi proroka Izaije: "Vol poznaje svoga vlasnika i magarac jasle svoga gospodara..." (Iz 1,3) Srednjovjekovna simbolika gledala je pod likom vola neznabošce ili pogane, a u liku magarca – Židove! Iz legende Simona Metafrasta iz X. stoljeća preuzet je motiv kupanja Djeteta nakon poroda.

Na ikonografiju Kristova rođenja djelovale su i teološke rasprave, npr. o tome je li Marija rodila na prirodan način, odnosno u bolovima te se zbog toga nakon poroda morala odmarati ležeći na slamnjači ili je rodila bezbolno, zbog čega se prikazuje kako sjedi ili kleči i klanja se novorođenom Djetetu. Na božićnu ikonografiju utjecali su i spisi mistika, posebice u kasnom srednjem vijeku. Od V. stoljeća možemo je promatrati u ciklusima, koji preferiraju različite prizore: 1) Putovanje u Betlehem. Marija jaši na magarcu koga vodi Josip ili jedan od apokrifnih Josipovih sinova ili anđeo. 2) Marija i Josip traže konačište. Taj motiv nastao je u kasnom srednjem vijeku pod utjecajem crkvenih drama. U pučkoj interpretaciji gostioničar ili gostioničarka Mariju i Josipa grubo odbijaju. 3) Kristovo rođenje poznaje četiri ikonografska tipa: a) Starokršćanski tip (IV. – V.st.) nalazi se na sarkofazima i na freskama u katakombama. Krist je prikazan kako leži u košari ili na postolju pod nadsrešnicom u kolibi. Vol i magarac griju Dijete svojim dahom, a Marija sjedi. b) Bizantski tip (od VI. st.) potekao je iz Sirije i udomaćio se u Bizantu, a prikazuje špilju u kojoj Krist leži na postolju i klanjaju mu se vol i magarac, anđeli i pastiri. Marija se nakon poroda odmara na slamnjači ili na krevetu. Josip sjedi, dvije žene kupaju Dijete, a nad špiljom sjaji velika zvijezda koja svojim svjetlom obasjava Dijete. c) Bizantski tip sa zapadnjačkim dodacima proširio se na Zapad preko Ravene i južne Italije od VII. do VIII. st., te je prevladavao do XIV. stoljeća. Tu izostaje motiv kupanja Djeteta, no u XIV. stoljeću talijansko ga slikarstvo i kiparstvo (Giotto i umjetnici iz Pise) opet prihvaća. Motiv usahlih Salominih ruku javlja se samo iznimno. Od XII. stoljeća Marijinu slamnjaču najčešće zamjenjuje postelja. Dijete leži u jaslama koje katkada

poprimaju oblik sarkofaga ili pletene košare (vratnice Andrije Buvine u Splitu) ili se Krist stavlja na oltaru (Francuska) ili čak leži na kaležu s patenom (freske u Vrzdencu u Sloveniji) kako bi se naglasila njegova žrtva. Ista spekulativna koncepcija iz XII. i XIII. stoljeća stavlja Dijete u posudu koja ima oblik krstionice. Ta ikonografija u Djetetu Isusu gleda Otkupitelja, koji već svojim rođenjem trpi i prikazuje se Ocu kao žrtva zbog grijeha ljudi.

Od XIII. stoljeća Marijini položaji i geste poprimaju sve veću i nijansiraniju osjećajnost. Ona više ne leži, nego sjedi na ležaju te najprije promatra Dijete Isusa, zatim pruža ruke prema njemu, onda ga miluje i konačno ga nježno uzima u naručje. d) Zapadnjački tip klanjanja ili adoracije nastaje u drugoj polovici XIV. stoljeća. Marija kleči sklopljenih ili prekrštenih ruku i klanja se golom Djetetu koje leži ili na okrajku njezina plašta ili na pregršti slame ili u jaslicama. Djetetu se klanjaju anđeli, pastiri, vjernici ili portretirani naručitelji slike. Sveti Josip sjedi ili se podupire o štap, moli ili se klečeći klanja. Od početka XV. stoljeća on obavlja razne poslove: kuha juhu, prži jaja, daje mački da poliže žlicu ili drži svjetiljku. Prizor se odigrava u planinskom krajoliku, u ruševini zgrade, na trijemu, pod nadstrešnicom zapuštene štale... Vol i magarac leže, a u zraku lebde korovi anđela koji pjevaju. U pozadini se katkada vidi prizor Navještenja pastirima, a od XV. do XVI. stoljeća i pastiri koji donose razne darove.

U ikonografiji Kristova rođenja, bogatoj motivima, udio anđela relativno je skroman, iako bismo očekivali suprotno. Vjerojatno je razlog tomu teološke naravi, jer Božić je blagdan Božje ljubavi prema čovjeku. Bog je "radi nas ljudi i našeg spasenja sišao s nebesa"! U središtu je promišljanja Božića čovjek, tako da je "Božić" zapravo druga riječ za "čovjeka", jer Bog je postao čovjekom! Pred tom potresnom činjenicom moraju ustuknuti i sami anđeli! U svim svjetskim religijama dominira čovjekovo traženje Boga. Samo u kršćanstvu Bog traži čovjeka!

Kristovim rođenjem Bog je potražio čovjeka, došao je k čovjeku da on više nikada ne bude sam, napušten te da nikada ne ostane bez odgovora na temeljna životna pitanja: odakle dolazi, zašto je na svijetu i kamo odlazi? Na Božić je Bog zakoračio k čovjeku. Od tada je smisao čovjekova života i djelovanja da uzvrati na taj Božji izazov i da zakorači prema Bogu. U tom kontekstu svako udaljavanje od Boga znači zaostalost, retardaciju i poniženje čovjeka!

Nauk Katoličke crkve nedvoumno ističe da je Bog, osim vidljivog svijeta u kojem provodimo svoj život, stvorio i kraljevstvo čistih duhova koje zovemo anđelima (Vidi AAS 60 /1967./ 687; 1. Vatikanski sabor, uredba, Dei Filius, pogl. 1; II. Vatikanski sabor, uredba Lumen gentium, br. 49, 50). Biblija često govori o takvim bićima, o anđelima. Oni su poslanici, sile koje dolaze od Boga, "službujući duhovi" (Heb 1,14), koje često predočava u ljudskom liku. Po njima se očituje Božja dobrota. Bog ih je stvorio kao duhovna i blagotvorna bića koja s nama surađuju. Egzegeti i teolozi nisu zaključili svoja istraživanja o pitanjima koje mjesto postupno zauzimaju anđeli u Starom zavjetu ili kakva je povijest i daljnji razvitak nauka o anđelima. Njihovo postojanje kao i postojanje zlih anđela istina je katoličkog nauka koju spominje npr. IV. Lateranski sabor. Ta tajnovita bića uvijek se ukazuju u vezi s poviješću našeg spasenja u Kristu. Sve što je u Bibliji rečeno o anđelima naviješta čudesnu istinu: Bog se za nas brine na tisuću načina. I sama imena anđela to pokazuju: Gabrijel znači Božju snagu, Rafael znači "Bog iscjeljuje", Mihael znači "Tko je kao Bog?". U tim imenima naziremo tajnovitu uzajamnost koja povezuje različite razine stvaranja. Ono što znamo o sotoni ili o đavlima, koje je Bog stvorio svetima, ali su se pobunili protiv Boga, također svjedoči o toj uzajamnosti, samo u obrnutom smislu, jer je pobuna zlih anđela postala izvor zla za ljudski rod. Strahovita zloća koju često doživljavamo i gledamo u svijetu u obliku opačina koje nadilaze mogućnosti pojedinaca prisiljava nas da se pitamo: Kakva je sila tu na djelu, zar samo ljudska? Ili nadilazi ljudske kategorije mišljenja i djelovanja te ima korijenje u jednom drugom, duhovnom svijetu?

Na kraju potrebno je još jedanput naglasiti ulogu anđela u pojedinim biblijskim, liturgijskim i vjerničkim situacijama. Tako anđeli u prizorima teofanije, kad se očituje Bog, kao u proslavama bl. Djevice Marije, pjevaju, sviraju na raznim instrumentima, klanjaju se naklonom glave, poklekom, klečanjem, sklapanjem ruku, ukrštanjem ruku na prsima i pokrivanjem ruku manipulom. Oni kade kadionicama, nose upaljene svijeće, od IV. stoljeća dio su ikonografije i u liturgijskim činima, odjeveni u liturgijska odijela đakona, s albom, štolom i dalmatikom.

Anđeli se pojavljuju u bitkama i u obranama te kao vojnici. Od XV. stoljeća, a posebice u baroku, odjeveni su u blistave uniforme i nose

vojnu opremu, npr. oklop i kacigu. Pribivaju i smrti pojedinaca te u raj odnose duše mučenika i pravednika. Klanjaju se Euharistiji i Kristovim simbolima. U najranijim prikazima, u slikarstvu katakomba i na reljefima starokršćanskih sarkofaga, anđeli nemaju krila. Oni su lijepi mladići obučeni u bijele haljine.

Anđeli s krilima prvi se put javljaju u IV. stoljeću. Krila su im isprva bijela. U kasnom srednjem vijeku postala su zlatna ili šarena. Počevši od renesanse, od XV. stoljeća, anđeli se pod utjecajem humanizma i prodora aristotelizma u zapadnu kršćansku filozofiju pojavljuju kao golišavi, ljupki i krilati dječačići. Barok rado prikazuje različite tipove anđela čuvara, dok se XIX. stoljeće u ikonografiji anđela okreće ili renesansi ili kasnom srednjem vijeku. "Nazarenci" su rado prikazivali vitke i eterične anđele. Kao likovi na grobnim spomenicima anđeli se nakon baroka sve češće pojavljuju kao ljudski likovi, pri čemu se sve više zapostavlja prikazivanje njihove bestjelesnosti i nebesništva.

Danas se anđeli sve više desakraliziraju a njihova ikonografija poprima groteskne oblike. Postaju simboli policajaca ("plavi anđeli"), ukrašuju gradske vijećnice, balkone i pročelja, nalaze se na kuhinjskim krpama, a kao suveniri postaju unosna komercijalna roba. Anđeli prate sv. Nikolu, popularnog dječjeg sveca, i ublažuju strašnu popratnu pojavu zlog anđela "Krampusa". Anđeli su danas postali i predmetom šaljivih zgoda i viceva. Ukratko, postali su dio naše globalizirane i dekristijanizirane svakodnevnice, lišeni metafizičke aureole.

Možda će nadolazeće božićno vrijeme sa svojim pjesmama u kojima se pojavljuju anđeli, kao npr. u pjesmi "U to vrijeme godišta" (Anđeli se javili, rajsku pjesmu slagali, slavu Bogu pjevali, a mir ljud'ma prosili) ili u pjesmi "Radujte se, narodi" (Raduje se Marija s Josipom gledeći, anđeo pjeva "Gloria" po zraku leteći), kao i izložba "Čudesni svijet anđela" pomoći da se anđelima vrati njihova izblijedjela ili izgubljena aureola.

Vlado VLADIĆ

Zašto i kako govoriti o katoličkom pjesništvu?

Ja sam katolik: to mi je ime; ja sam kršćanin: to mi je prezime; ja sam čovjek: to mi je zanimanje.
fra Jeronim Vladić (1890.)[1]

Na početku

Govoriti o katoličkom pjesništvu znači očitovati interes, ali i zabrinutost, za sudbinu dvaju pojmova kao i za mogućnost njihova sjedinjenja. Dakako da u igri nisu samo pojmovi kao pojmovi, nego pojmovi kao polje duhovne borbe za stvarnost i istinu o njoj. Kada izražavamo brigu za ono *katoličko* ili za ono *pjesničko*, ne brinemo se mi za njih same, nego za ono što jest i što će biti s nama samima. Nijedan se intelektualni, kulturni, znanstveni interes nema pravo odvojiti od interesa za samoga čovjeka. To je načelo koje nadahnjuje kao cilj, ali to je i načelo koje bi htjelo i trebalo doći na svoje i u okviru onoga kako se bavimo stvarnošću.

Do nas je pojam *katolički* došao u svom značenju nečega *sveopćega*, u njemu se usredotočuje određeno povijesno iskustvo koje ga je i iznjedrilo, određeni sadržaji koji ga podupiru, određeni život koji ga izražava... Imali smo kod nas početkom minuloga stoljeća katolički pokret, pred nama se danas razrasta biblioteka *Hrvatska katolička baština* kao misaoni supstrat toga pokreta...

Govorenje, ipak, o nečemu kao katoličkom zvuči današnjem vremenu i mentalitetu kao poziv na sektaštvo. Kada se međutim za predmet govorenja

1 To je, ustvari, moja parafraza misli fra Jeronima Vladića iz 1890. Usp. Vladić, Jeronim fra, *Propovjedi o trećem redu. Osma skupština: Kršćanska hrabrost*, Glasnik jugoslavenskih franjevaca, urednik fra Jeronim Vladić, IV/1890, 12, str. 206.
Fra Jeronim Vladić na navedenom mjestu kaže: „Ja sam kršćanin: ovako mi je ime; Ja sam katolik: ovako mi je prezime; Ja sam Trećoredac: to mi je zanimanje." Preinake koje sam unio u navod ne odudaraju od onoga što je i fra Jeronim Vladić htio reći, a točnije izražavaju ono na što sâm želim uputiti.

o katoličkome uzme pjesništvo, onda problem biva uzdignut na još veću potenciju i optužbi za sektaštvo pridružuje se optužba za totalitarizam. Jer da je pjesništvo sloboda kraj koje se svaka atribucija doživljava kao nasilje. Ako često i izostaju te krajnje optužbe, onda je to prije svega zato što je taj govor ustrojen tako da sebe čini gotovo bespredmetnim, te umjesto optužbi za sektaštvo i totalitarizam izaziva samo podsmijeh i sažaljenje. Kada govor o katoličkom pjesništvu tako odjekuje i tako se zrcali u današnjem vremenu, onda to nije samo zato što je vrijeme takvo kakvo jest, nego i zato što je taj govor takav kakav jest. Vrijeme nikada ne može posve izobličiti jedan govor, ako on u samom svom izvoru nije izobličen.

Atribut "katolički", i na strani onih koji ga "uvažavaju", trpi od olake uporabe i od olakoga odustajanja. Olaka uporaba upućuje na svoju neopravdanost, površnost, nepromišljenost, nepotkovanost, neobvezatnost, bezsadržajnost, nedosljednost. Odatle olako odustajanje. Često se prema istinama vlastite vjere odnosimo kao prema nečemu samorazumljivom i samodostatnom. Isus je Bog, pobačaj je ubojstvo... Te istine ispovijedamo, ali tako da ih prepuštamo njima samima. Zar to nije jasno po sebi? Zar to nisu istine? Zar im nešto nedostaje? Zar se ne mogu snaći i bez nas? Zar nismo sve učinili samim tim što smo ih priznali? A onda pasivno promatramo kako nas zasipaju "kulturnim" proizvodima kojima se te istine dovode u pitanje. Svrstati se iza istina naše vjere i prepustiti ih njima samima – ravno je izdaji. O njima neprestano govoriti – ne zato što su te istine velike, a naša moć govora mala, nego zato što je to način kako mi participiramo u njima, a one stupaju u naš svijet.

Govorim o *katoličkom pjesništvu*, jer je to ono u čemu kao pjesnik mogu biti u većoj mjeri konkretan, blizak samoj stvari. Ali tu se jednako rješava opravdanje *katoličke književnosti* pa i *katoličke umjetnosti*. Riječ je, dakle, o dvije stvari: o samoj stvari (pjesništvu) i o mogućnosti da se stvar imenuje katoličkom. Tako se ono pjesničko upućuje na ono katoličko kao vlastitu pronađenost, otkrivenost, protumačenost – dok se ono katoličko opunomoćuje pred onim pjesničkim; ali time se spajaju dva svijeta, pjesnički svijet i katolički svijet, sve ono dokle sežu ta dva svijeta biva dozvano jedno k drugomu i nastoji se, u biti, sjediniti u jedan svijet. To se postiže na putu odgovora na dva pitanja: što pjesništvo ima od toga ako se imenuje katoličkim i što za katolicizam znači uključenost pjesništva u nj? Pitanja su dalekosežna i dugoročno zahtjevna. Ovdje se uglavnom pokušava utrti put odgovoru na prvo pitanje. I na taj način barem malo

doprinijeti dignitetu onoga *katoličkoga*, da percepcija *katoličkoga* kao *jedne od* mogućnosti preraste u percepciju *katoličkoga* kao *nezaobilazne* mogućnosti, nužnosti, u smislenom ophođenju sa sveukupnom stvarnošću.

Na primjer

1. Ljubomir Maraković. Tema katoličke književnosti u vrijeme katoličkoga pokreta[2] u Hrvatskoj bila je gotovo opsesijom. U tome se Ljubomira Marakovića može uzeti kao jednog od predvodnika. U knjizi *Katolicizam, idealizam i realizam*[3], koja predstavlja izbor onoga ponajboljega iz njegove esejistike, ta tema prevladava. U središtu je problem kako katoličkoj književnosti pomoći da bude, pa se mogu izdvojiti ovi stavovi:

Katolička književnost moguća je i potrebna; ona je poseban smjer u književnosti uopće koji se bori za svoje mjesto pod književnom kapom nebeskom; dio je šireg katoličkoga pokreta i života te je o njima u svojoj pojavi i kakvoći ovisna (Maraković, 183); u svom ustrojstvu ovisi o spajanju katoličkih ideala s njihovim književnim izrazom, formom, stilom; forme i stilovi mijenjaju se, a stalnost je u idejnom elementu o kojem ovisi je li katolička i je li uspjela (Maraković, 151; 192); nije dovoljno da netko bude katolik pa da ono što piše, iako je u duhu katoličke vjere, bude samim time i katolička književnost (Maraković, 159; 182); za dobru književnost potreban je talent (Maraković, 159), ali dobra književnost nije samo "pitanje talenata nego i pitanje tla na koje talenti padaju" (Maraković, 176); postoji i književnost koja nije katolička, a to znači ili da nije književnost ili da je književnost samo po formi, stilu, izrazu; ako katoličke književnosti nema ili je oskudna, onda su razlozi za to gospodarski, organizacijski, socijalni... (Maraković, 130; 167); moguća je, ipak, uspjela književnost na osnovi formalne, stilske vještine, iako se tom vještinom ne mogu nadomjestiti idejne manjkavosti u liku svjetonazora i ideja koji probijaju kroz književni izraz, a nisu katolički (Maraković, 141, 239).

2 Ovdje se ne želi katolički pokret razgraničavati ni prostorno ni vremenski, nego se samo uzima kao određena koncentracija zauzetoga organiziranoga katoličkoga života kojeg je sastavni dio i samopromišljanje. To samopromišljanje stječe pravo da ga se čuje i tako uzme u obzir kada je riječ o naslovljenoj temi.

3 Maraković, Ljubomir. *Katolicizam, idealizam i realizam*, priredio Vladimir Lončarević, Zagreb: Glas Koncila, 2009. Brojevi u zagradama u nastavku brojevi su stranica iz dotične knjige na kojima se iznose spomenute misli. Isto vrijedi za navođenje ostalih izvora.

Sve to ostavlja dojam kaotičnosti i nedomišljenosti, jer na koncu opet ne znamo što je to katolička književnost i je li uopće opravdano govoriti o njoj. Evo zašto:

Misao o katoličkoj književnosti uronjena je u razmišljanje o široj problematici katoličkoga pokreta, tako da se u prvi plan nameće subjektivna uvjerenost, iskrenost te misli, ali ne i njezina zrelost i opravdanost. To ne znači da u njoj uopće nema onoga što je moguće opravdati, ali to je odloženo za njezinu interpretaciju, a ne donosi ga sama sobom, ne trudi se opravdati samu sebe. Ona sebe zahtijeva prije nego što se i potrudi sebe dosljedno, dubinski opravdati. Ona više vodi računa o svom cilju nego o sebi samoj – i upravo utoliko i zato cilj promašuje.

Vezati pojavu katoličke književnosti za prethodnu prisutnost i razgrananost katoličkoga života znači životnom realnošću ocrtati granice književnoga izraza i zanijekati moć književnoga izraza da se ostvaruje ne samo u duhu života kao činjenice (kao njegov izraz) nego i protiv toga duha, a u prilog života kao ideala. Zašto tolika priča o katoličkom pokretu koji bi trebao iznjedriti i svoj književni izraz, kada se u isto vrijeme očituje svijest da biti pravi katolik za sobom nužno ne povlači i moć književnoga izražavanja? Katolički život, dakle, za sobom automatski ne povlači i rješavanje problema katoličke književnosti. Nije briga za katolički pokret i život isprazna priča, ali je to jedna briga, dok je briga za katoličku književnost druga briga. Život se rješava životom, a književnost njezinom uspostavom kao književnosti. No što to znači uspostaviti književnost? I kako uspostavu književnosti vezati uz katolicizam? Je li uopće briga za katoličku književnost razmjerna njezinu postojanju i kakvoći?

Katolička književnost ima biti uzor za književnost uopće – ali se ipak, samim time što se na katoličkoj književnosti ustraje kao na izrazitom književnom smjeru, dopušta mogućnost da postoji i književnost koja nije katolička. Katolička književnost smješta se u rasponu od one koja svjesno prati katolički pokret, koja stoji na čvrstom tlu katoličkoga svjetonazora do one koja nesvjesno odražava vječite istine na kojima je zasnovana katolička Crkva (Maraković, 173). No to nipošto ne znači dokidanje netom naznačene oporbe između katoličke i ostale književnosti, nazivane "modernom".

Maraković kaže da izričito katolička nota (euharistijska, marijanska, svetačka...) u pjesništvu može biti zaprekom mnogima u njegovu razumijevanju, ali još više je zapreka u razumijevanju pjesništva cinična senzualnost, perverzije Sodome i Gomore, prostačke blasfemije, hiperbolična razmatranja intelektualnih nastranosti (Maraković, 271). Ovo se može shvatiti ili kao da je u oba slučaja pjesništvo ostvareno ili da ostvareno nije. Ako je ostvareno, onda se nikakva njegova nijansiranost ne može razrasti u njegovu upitnost. Ako nije ostvareno, onda priča o pjesništvu prestaje. A diskvalificirati pjesništvo prije no što se i postavi pitanje o njegovoj ostvarenosti isto je što i upasti u samodiskvalifikaciju.

Kada se polemizira s književnošću koja nije katolička, nego "moderna", onda je to prije svega zbog toga što se pretpostavlja njezina zasnovanost na idejnim pretpostavkama koje se protive katoličkom svjetonazoru, a ne zbog toga što bi se ne samo uspjela nego ni pokušala osporiti kao književnost. Uvjetovanost, s druge strane, književnosti katoličkom idejnom slikom svijeta ostaje odveć apstraktna, jer se ne pokazuje na koje sve načine ono *katoličko* može biti uvaženo u *književnom* tako da bude opravdano u svojoj primjeni na nj – tako da se određeno književno djelo nazove katoličkim.

Ideja i forma organski su spojene tako da kritika ideje za sobom povlači i kritiku forme. Nije dovoljna samo filozofska, etička kritika, nego za njom treba usporedo ići i estetska kritika: Kranjčevića diskvalificirati u filozofskom, etičkom smislu nije sve, nego to za sobom povlači i njegovu estetsku diskvalifikaciju (Maraković, 140-142). No odbaciti Kranjčevića na osnovi samo idejnoga svijeta njegova pjesništva nije pravedno, jer se zanemaruje formalno-stilsko-emocionalno-sugestivne odlike koje od pjesnika čine naročito biće među ljudima (Maraković, 239). Ideja i forma uzajamno se određuju (Maraković, 141; 80) – a ipak se tvrdi da je moguća uspjela književnost i ondje gdje je ideja u katoličkom smislu problematična, ali formalno-stilsko-emocionalno-sugestivno uspješna, kao što to i jest slučaj kod Kranjčevića (Maraković, 141, 239). Tako ispada da je idejna vrijednost uvjet književne vrijednosti, ali književna vrijednost može opstati i bez obzira na vlastitu idejnu vrijednost!?

Postoje, doduše, sporadični iskazi koji očituju sklonost da se i književnost bez izričito katoličkih motiva imenuje katoličkom, samo ako nije protivna katoličkom duhu – ali taj proglas takav je skok iz konteksta da se ne zna zašto ga uopće uzeti u obzir. A kontekst koji je stalan i kojeg ne uspijevaju preskočiti ni takvi skokoviti ispadi jest prisutnost oporbe katoličke književnosti spram ostaloj književnosti koju nije moguće osporiti kao književnost a nije se voljno ni kadro razumjeti kao katoličku.

Osnovni problem poimanja katoličke književnosti u katoličkom pokretu jest taj što se problem katoličke književnosti doživljava kao organi-

zacijski, socijalni, gospodarski i svaki ini, samo ne problem mišljenja. O katoličkoj se književnosti progovara iz perspektive kako joj pomoći da bude, a ne iz perspektive kako razumjeti što katolička književnost jest i može biti. Odatle nedosljednost i nesuvislost toga poimanja.

2. Kazimir Barišić. Članak se fra Kazimira Barišića može uzeti kao ogledan među onima koji se bave problemom katoličke književnosti kod nas[4]. Pa i on ne samo da ne izbjegava iskrivljene pretpostavke koje su općenito prepoznatljive u pisanju na tu temu nego se upravo zasniva na njima. On iz samoga postojanja nekatoličke literature izvodi logičku nužnost postojanja zasebne katoličke literature (Barišić, 452). Likuje zbog dokaza o postojanju katoličke književnosti iz postojanja nekatoličke književnosti, a ne uviđa da je to tek početak problema, a ne njegovo rješenje. Jer u problem katoličkoga pjesništva (književnosti, umjetnosti) spada i problem nekatoličkoga pjesništva. Problem se katoličkoga pjesništva rješava kroz uzdanje da će *katoličko gledanje, crkveno mišljenje i duh* "sretno regulisati pjesničke efekte, dirigirati pjesničke produkcije najrazličitijih sadržaja i bez vanjske svjesno postavljene katoličke tendence u smjeru katoličkih ideala prema visokom cilju i karakterizovati ih pečatom jedne posebne, katoličke literature specifično katoličkih nota" (Barišić, 462). Inzistiranjem na *katoličkim obilježjima i pozitivnim katoličkim sadržajima* koji dolaze iz *punine najdubljeg uvjerenja i zanosa pjesnikova* (Barišić, 453) dovodi se u pitanje mogućnost da pjesnik u stvaralačkom pjesničkom činu izravno komunicira s istom onom transcendencijom koja je izvor katoličkih sadržaja i obilježja kao svojih zastupnika u vidljivom svijetu. Katoličke izričitosti samo su znak i sredstvo. Stoga ne mogu sebe postavljati kao uvjet pjesničkoga stvaralaštva, nego i u okviru njega mogu funkcionirati samo kao sredstvo i znak. Ali nije rješenje u tome da se sveukupnost stvarnosti podloži katoličkim izričitostima kao sredstvu i znaku, kao da stvarnost ništa ne znači ili je to značenje posve iskrivljeno ako ne prođe kroz katoličke izričitosti kao sredstvo vlastitoga izražavanja. Stvaralački je pjesnički čin u znaku nužnosti kojom pjesnik ne vlada, nego joj se podlaže – i stoga nikada ne može promašiti svoje značenje, a da ujedno ne promaši i sam pjesnički izraz. Hoće li to postići kroz katoličke izričitosti kao sredstvo ili kroz druge izričitosti, to je sporedno, ako postiže sebe kao pjesnički izraz i sebe kao svoje značenje, koje je isto ono značenje u službi kojeg

4 Barišić, Kazimir, fra, *K problemu katoličke literature,* Hrvatska duša: Almanah hrvatskih katoličkih svećenika, treća i četvrta knjiga, uredio i izdao Ivanko Vlašićak, Virje, 1925, str. 450.-463.

stoje i katoličke izričitosti. Jer značenje nikada ne može protiv značenja. Jer se značenju može nasuprot staviti jedino beznačajnost.

3. François René Chateaubriand. Ključni argument, na koji bi se mogla svesti sveukupna Chateaubriandova[5] argumentacija u prilog kršćanskoga pjesničkoga genija koji je nadmoćan onom mitološkom, pa i geniju drugih religija i svjetonazora, mogao bi se sažeti ovako: tek kršćanstvo sa svojim svjetonazorom, idejama, rasponom života, istinama, dogmama, sadržajima, idealima, pobožnošću omogućuje pjesništvu (umjetnostima) dramatske mehanizme (Chateaubriand, 175/176) i efekte (Chateaubriand, 389), maštu i pjesničku snagu (Chateaubriand, 209), dimenziju čudesnosti (Chateaubriand, 217). U primjeni na slikarstvo, to kod Chateaubrianda zvuči ovako: "Htjeli bismo jedino pokazati u čemu je kršćanstvo sklonije slikarstvu od drugih religija. Lako je dokazati tri stvari: 1. da kršćanska religija, koja je po naravi duhovna i mistična, pruža slikarstvu lijep ideal, savršeniji i u većoj mjeri božanski od onoga koji se rađa iz materijalnoga kulta; 2. da, svladavajući strasti ili popravljajući njihovu rugobu, nadaje ljudskom liku uzvišeniji karakter i omogućuje da se ugleda i duša ispod mesne površine i veze materije; 3. na koncu, da je umjetnostima pružila ljepše, bogatije i u većoj mjeri dramatske i ganutljive teme nego što su to mitološke teme." (Chateaubriand, 237) Argumentacija je pomalo kružna. Pjesništvo kršćanskih tema i ideala upravo je zbog tih tema i ideala više pjesništvo i ujedno takvo služi kao argument u prilog nadmoći kršćanstva drugim svjetonazorima u njihovu pretpostavljenom spoju s pjesništvom. Stvara se dojam da je odgovoreno na dva pitanja. Zašto je pjesništvo kršćanskih tema i ideala više pjesništvo? Zašto je kršćanski svjetonazor sa svojim temama i idealima pogodniji za pjesnički izraz? To su, dakle, dva odvojena pitanja. Pitanje o vrijednosti pjesništva i pitanje o vrijednosti kršćanskoga svjetonazora. I oba su ostavljena bez potpunoga odgovora.

Problem i jest u tome što se u okviru Chateaubriandove argumentacije kršćanski element svodi na teme pjesničkoga (umjetničkoga) djela i na ideale prema kojima se pjesničko (umjetničko) djelo napinje te na čimbenik koji čovjeka oplemenjuje. I opet se zatječemo pred problemom što s onim pjesništvom koje je nastalo u pretkršćanskom kontekstu drugih svjetonazora, a nije ga moguće osporiti kao pjesništvo. I opet se nalazimo

5 Chateaubriand, François René, *Geniusz chrześcijaństwa,* izbor i prijevod Annas Loba, Poznań, 2003.

pred problemom uvjetovanja kršćanskoga pjesništva kršćanskim većim ili manjim izričitostima. I opet je kršćansko pjesništvo svedeno na samo jedan smjer u pjesništvu uopće.

Očito je da je u takvoj vrsti argumentacije kršćanski element odveć uronjen u samo pjesništvo kao dionik njegove strukturiranosti te stoga ne može vršiti ulogu integracije pjesničke sveukupnosti, bez obzira na njegove kršćanske izričitosti. Ali ako se kršćanski, katolički element izmakne iz upletenosti u samo strukturiranje pjesničkoga izraza (kao tema i kao izričit, konkretan ideal) i odloži za razinu razumijevanja pjesništva uopće, onda je takva integrativna funkcija na pomolu. Ono što se osjeća kao nedostatak u susretu s pretkršćanskim pjesništvom (ne samo u povijesnom smislu) jest obzorje njegova razumijevanja. Ako pretkršćansko pjesništvo razumijevamo samo u obzorju u kojem je i nastalo, a koje je nekršćansko (mitološko, panteističko, ateističko, materijalističko...), onda ono kao pjesništvo ne uspijeva u nama posve prodisati. No nama ništa ne brani da tumačenje pjesništva kao izraza ljudskih težnji za prekoračivanjem svih granica vlastite egzistencije prebacimo iz svjetonazorskoga konteksta njegova doba, autora... u kršćanski kontekst i tako oslobodimo potpunost njegova pjesničkoga potencijala. Nije toliko važno sadrži li pjesništvo kršćanske ili kakve druge izričitosti, nego je li ustrojeno kao pjesništvo – jer samim tim se otvara obzorje njegova kršćanskoga razumijevanja kao ono obzorje unutar kojega pjesništvo pronalazi vlastito ispunjenje i dovršenost.

4. Jacques Maritain. Jacques Maritain[6] čini iste propuste kada kaže da se "kršćanska umjetnost definira temom kojom se bavi ili duhom iz kojeg proistječe" (Maritain, 52). Samo ta jedna njegova rečenica pretpostavlja sve do sada rečeno: oporbu kršćanske umjetnosti i umjetnosti koja nije kršćanska, tako da se ne razabire kako može supostojati inzistiranje na izvrsnosti kršćanske umjetnosti i priznavanje nekršćanske umjetnosti kao umjetnosti; kako je moguće da područje umjetnosti bude toliko proizvoljno da se kroza nj mogu ostvariti oprečni duhovi; kako je moguće da nekršćansko i kršćansko supostoje u istom okviru umjetničkoga?! I kako je moguće da duh laži i duh istine budu irelevantni za mogućnost ustrojstva nečega kao umjetnosti, pjesništva?! Na taj se način opet kršćanska umjetnost shvaća kao rezervat kršćanskih izričitosti, a ne kao struja koja nas odnosi prema kršćanskom smislu koji je univerzalan.

6 Maritain, Jacques, *Umjetnost i skolastika*, prijevod Marko Kovačević, Zagreb, 2001.

A onda se, opet, kaže da katoličke umjetnosti nema, jer ona može postojati samo kao univerzalna umjetnost (Maritain, 75). Ovaj put je relativizirana katolička izričitost u okviru umjetnosti, ali samo u prilog doživljaja njezine umjetničke univerzalnosti. Dakako da se time još nije ni pokušalo riješiti problem razumijevanja (univerzalne) umjetnosti kao katoličke, u kojemu relativizacija onoga čime se umjetnost izriče i ostvaruje ide u smjeru univerzalnosti katoličkoga smisla, a ne samo u smjeru univerzalnosti umjetničkoga doživljaja.

Maritain, doduše, razlikuje kršćansku umjetnost u *zbilji* od one koja je kršćanska samo u *nadi*: egipatska, grčka, kineska, samo ako je dosegla stanovit stupanj veličine i čistoće (Maritain, 53). Umjetničko se djelo može približiti kršćanskom kroz samu vlastitu savršenost, a ne kroz izričitu prisutnost kršćanskog. No tom se podjelom kod Maritaina nipošto nije iscrpilo polje umjetničkoga, nego se samo ukazalo na širinu polja kršćanske umjetnosti. A umjetničko se u svojoj sveukupnosti prelijeva preko, makar tako široko shvaćena, kršćanski, katolički umjetničkoga. Maritainov se govor o kršćanskoj, katoličkoj umjetnosti može shvatiti samo kao isticanje njezine posebnosti i izvrsnosti u širem okviru umjetnosti uopće, a ne kao pokazivanje prema kršćanskom kao nezaobilaznom prostoru razumijevanja svake umjetnosti ukoliko je umjetnost.

Osvrt

Katoličko pjesništvo (književnost, umjetnost...), dakle, uvijek ostaje u oporbi prema pjesništvu koje nije katoličko. S jedne se strane katoličko pjesništvo postavlja kao uzor pjesništvu uopće, ali se s druge strane ne uspijeva razumjeti tako da zagospodari fenomenom pjesništva uopće. Ako se priznaje postojanje pjesništva koje nije katoličko, onda nimalo nije jasno zašto se inzistira na tome da pjesništvo općenito bude katoličko!? Tako se poimanje katoličkoga pjesništva svodi na ono pjesništvo čiji su motivi, teme, svjetonazor izričito katolički, čime se katoličko pjesništvo ujedno svodi na samo jedan odvjetak u pjesništvu uopće. Dakako da se onda javlja problem pronalaženja pjesničkih ostvaraja koji bi bili i katolički motivirani i pjesnički opravdani. Nije da takvih pjesničkih djela nema, a kamoli da su nemoguća. Ali problem ostaje. Katoličko se pjesništvo izolira od pjesničkih tokova i tako sebe čini beznačajnim i marginalnim, u vječitoj je oporbi prema pjesničkim djelima koja se ne mogu osporiti kao pjesnička

a mogu, po tako skrojenom kriteriju, kao katolička. I to nije sve. Na taj se način podriva mjerodavnost, punina, izvorni smisao, doseg samoga pojma "katolički", što ne može a da se ne odrazi i na sve ostale dimenzije života. Zašto uopće išta nazivati i priznavati katoličkim, ako je katoličko svedeno samo na, makar i najbolju, opciju među opcijama?

Nedostatak u promišljanju katoličkoga pjesništva jest u tome što se o katoličkom pjesništvu govori samo sa stajališta obrađenosti katoličkih sadržaja, motiva u pjesničkim djelima. Ili sa stajališta katoličkoga ozračja i završnoga smisla pjesničkoga djela. Nije to, dakle, smjer u kojem se pjesništvo nastoji razumjeti, misliti kao katoličko. To je smjer u kojem se katolički potencijal u liku motiva, tema, sadržaja, ideja svodi na razinu onoga o čemu pjesničko djelo jest i treba biti. Time je spektar pjesničkoga djela vrlo sužen na marijanske, svetačke, papinske motive, kao specifično katoličke. Kada se krug motiva proširi izvan onih specifično katoličkih, na one kršćanske ili duhovne ili ljudske – onda sam atribut *katolički* ostavlja dojam proizvoljnosti i ispraznosti – ne ukazuje se na obosmjerni kontinuitet od onoga *katoličkoga* prema onome *kršćanskome* i *ljudskome*. Tako, umjesto da se doprinosi izgradnji katoličkoga pjesništva, ono se svodi samo na jedan strogo reduciran pjesnički smjer, a primjena se termina *katoličko pjesništvo* ograničava i čini ispraznim u odnosu na pjesništvo (književnost, umjetnost...) uopće. I na kraju se javlja čuđenje nad siromaštvom katoličkoga pjesništva i nespretnost u odnosu na pjesničke činjenice koje se ne uklapaju u takvu redukciju.

Katoličko pjesništvo kao termin i kao zahtjev ne opravdava se u odnosu na termin *kršćansko pjesništvo* s kojim se katkada proizvoljno zamjenjuje, čime se prevladavajući atribut *katolički* čini ispraznim i u uporabi neopravdanim. *Katoličko pjesništvo* i *kršćansko pjesništvo*. Je li to jedno te isto? Ili su *kršćansko* i *katoličko* pjesništvo opet dva odvjetka u pjesništvu uopće? Je li to svejedno? Zašto onda *katoličko*? Ali zašto i *kršćansko*? Zar za pjesništvo nije dovoljno da bude naprosto *ljudsko*? Opet jedna proizvoljnost, olakost u uporabi atributa *katolički*. Na koncu toga puta može biti samo ispraznost. Jer stvari se ne zacjeljuju, nego cijepaju. Svatko grabi svoju specifičnost, postavlja ju kao uvjet književne motivacije i prekida mogućnost razumijevanja drugoga, koji uvijek ispadne faličan.

Termin *katoličko pjesništvo* ne javlja se, dakle, kao zahtjev ili plod mišljenja pjesništva, nego kao zahtjev ili plod pretpostavke da katolički svjetonazor i život u svojoj vrijednosti ne mogu a da ne dođu do izražaja

i kroz pjesničko djelo kao vrijednost. Tu nije problem kako pjesništvo misliti kao katoličko, nego kako pjesništvu pomoći da bude katoličko. Načelo: "Obnoviti sve u Kristu!" u svojoj primjeni na pjesništvo značilo bi – katolički smjer kao smjer katoličkih izričitosti u pjesništvu postupno proširiti na pjesništvo uopće, odnosno na pjesničku sveukupnost.

U samom govoru o katoličkom pjesništvu ne povlači se razlika: kada se govori o njemu kao o zahtjevu mišljenja, a kada kao o činjenici koja već jest i takva je kakva jest. Ovo mišljenje o katoličkom pjesništvu ima svoj kontekst, ali taj kontekst nikada nije samo mišljenje koje nastoji doći do samoga sebe. A problem katoličkoga pjesništva upravo je prije svega problem mišljenja. Ako je do katoličkoga pjesništva moguće doći, onda je to moguće jedino na putu mišljenja koje nastoji doći do samoga sebe, a to znači misliti do kraja. Misliti katoličko pjesništvo samo do njegovih tema i motiva nije način kako se mišljenju dopušta da bude.

Dok je Hrvatski katolički pokret problemu katoličkoga pjesništva (književnosti...) pristupao kao gospodarskom, socijalnom, organizacijskom (donekle i kao poetičkom) problemu, u isto je vrijeme, umjesto da bude u službi katoličkoga života, pa i onoga pjesničkoga, pjesnički izraz prigušio – jer je prigušio samo mišljenje. Je li moguće misliti pjesništvo kao katoličko? Govor o katoličkom pjesništvu može biti opravdan jedino ako dođe kao zahtjev mišljenja koje želi misliti do kraja. A misliti do kraja znači misliti stvari do u njihovu konačnost.

Dok se kunemo u pjesnički potencijal, u isto vrijeme pristajemo pjesnički funkcionirati u granicama ideoloških zadanosti, a da se nismo ni potrudili preispitati njihovu sukladnost s prepoznatim pjesničkim potencijalom. Govoriti o katoličkom pjesništvu trebalo bi značiti upravo jedno takvo preispitivanje. Kada govorim o katoličkom pjesništvu, onda to nije samo zato što mislim da katolički svjetonazor u svojoj vrijednosti mora biti pjesmotvoran, odnosno da ga mora biti moguće izraziti i na način pjesme – nego je to zato što pjesništvo ne mogu razumjeti a da me lanac njegova razumijevanja ne dovede u okrilje idejnih određenosti katoličke pravovjernosti.

Problem katoličkoga pjesništva više je problem misaonoga ovladavanja fenomenom pjesništva, odnosno problem preispitivanja mogućnosti da mišljenje pjesništva bude sukladno idejnim određenostima katoličke pravovjernosti, a ne problem izgradnje katoličkoga pjesništva kao određenoga književnoga smjera što ga se onda nastoji protegnuti preko pjesničkoga fenomena uopće.

Na putu mišljenja uspostaviti katoličko pjesništvo znači izuzeti ga iz mogućnosti svođenja na samo jedan smjer u pjesništvu uopće. Jer *katoličko* nije više stvar motiva, očitovanih ideja, sugeriranoga svjetonazora – nego je to razina razumijevanja pjesništva, njegove interpretacije, mišljenja. U takvom poretku ono što se do sada držalo katoličkim pjesništvom može na putu tumačenja pjesništva uopće kao katoličkoga biti samo jedna njegova vrsta. To je onda *katoličko pjesništvo* u užem smislu u okviru *katoličkoga pjesništva* u širem smislu. Iako – smisao je u oba slučaja samo jedan. A ono razlikovno je ujedno i ono površinsko.

Tako termin *katoličko pjesništvo* kao interpretativni ključ biva opunomoćen za pjesništvo uopće, a ne samo za pjesništvo izričito, doslovno katoličke motivacije. Tako se i samom atributu *katoličko* vraća njegov dignitet i punina.

Stoga još jednom: što nama znači kada za neku stvarnost kažemo da je katolička? Prvo, što nam znači kada ono *kršćansko* protumačimo kao *katoličko*? Riječ je o zahtjevu da se u svemu onom *kršćanskom* ima prepoznati njegova protumačenost kao *katoličkoga*. Ako se ono *katoličko* shvati samo kao pridodanost *kršćanskom*, onda ono biva ispražnjeno od svega *kršćanskoga*. Biva, dakle, apstraktno, suhoparno, isprazno. Ako je problem neriješen na razini odnosa *katoličkoga* spram *kršćanskome*, kako očekivati njegovu riješenost na razini odnosa *katoličkoga* i *pjesničkoga*. Ako se *katoličko* u odnosu na *pjesničko* shvati samo kao pridodanost u obliku prisutnosti katoličkih motiva i svjetonazora u pjesničkom, onda izostaje opravdanje da se pjesništvo protumači, a onda i nazove katoličkim. A tako i mora biti, ako se stvar smatra riješenom samo na razini onoga *katoličkoga* i prije no što se uzelo u obzir ono *pjesničko* kao jedno od područja njegova ostvarenja.

Druga bi krajnost bila mišljenje pjesništva samo u granicama njega samoga kao pjesništva. Mišljenje čiji bi krajnji domet bila kakva teorija ili poetika. Time bi se značenje pjesništva veoma reduciralo, jer iz takvoga njegova mišljenja ne bi bilo razvidno njegovo konačno značenje za čovjeka. Heidegger je kazao da znanost ne misli, a ja bih tomu dodao da ni pjesništvo ne misli. Pjesništvo koje bi ostalo prepušteno samome sebi bilo bi suzbijeno u težnji prema vlastitoj zaokruženosti i dovršenosti. Stoga se pjesništvo mora misliti. Jer misliti, razumjeti pjesništvo jednako je važno kao i stvarati pjesništvo. Razumijevanje pjesništva bitna je faza njegova dovršenja. To je ona faza preko koje pjesništvo ide prema svome konačnom značenju za čovjeka.

Misliti pjesništvo znači misliti ga do kraja, sve do u njegovu konačnost. Tako pjesništvo biva izvedeno iz samoga sebe kako bi mu se omogućilo da u punini bude sobom. Misleći pjesništvo u njegovu konačnom značenju za život čovjeka ujedno dolazimo do spoznaje pjesništva kao čovječnoga. No tada se otvara perspektiva mišljenja onoga *čovječnoga* koja ako izostane, opet presijeca proces mišljenja pjesništva i čini ga nepotpunim, nedovršenim, a to znači ispraznim. Jer ako ne protumačimo ono *čovječno*, onda reći da je pjesništvo *čovječno* ne znači ništa. Ako ono *čovječno* protumačimo kao *kršćansko*, onda ujedno proširujemo i otvaramo nova značenja samoga pjesništva. Ali onda se javlja i obveza obrazlaganja, zašto smo tumačenje pjesništva preko *čovječnoga* odveli u smjeru *kršćanskoga*, a ne u smjeru *islamskoga*, *židovskoga*, *budističkoga* itd. Ali i obveza da protumačimo samo *kršćansko* u smjeru, recimo, *katoličkoga*, a ne *evangeličkoga*, *pravoslavnoga*, *adventističkoga* itd. I opet obrazlaganje svoga opredjeljenja za *katoličko* kao smjer protumačivosti *pjesničkoga*.

Bitno je uočiti da svako račvanje u određenom smjeru tumačenja *pjesničkoga* ne znači rastajanje od onoga prethodnoga tumačenja, nego njegovo osvajanje (npr. *kršćansko* nije rastanak od *čovječnoga*, nego njegovo osvajanje). Taj smjer je smjer upotpunjavanja, a ne ispražnjivanja. Tako smo do *katoličkoga* došli na putu potrage *pjesničkoga* za svojom dovršenošću, puninom, a ne na putu odmjeravanja *pjesničkoga katoličkim*. Nametanje *katoličkoga pjesničkome* oduvijek je završavalo izolacijom katoličkoga pjesništva u jedan ubog pjesnički odvjetak i amputacijom od pjesničke potpunosti. Postaviti *katoličko* kao zadatak za *pjesničko* i kao uvjet da bi se pjesništvo priznalo katoličkim isto je što i srozavanje *katoličkoga* samo na jedan od mogućih motiva *pjesničkoga*, čime se samo *katoličko* sakati u bitnoj dimenziji smisla, protumačenosti, umnosti sveukupne stvarnosti, a svaki katolički pokret u svom poslanju – obnoviti sve u Kristu – biva blokiran.

A ovako se na putu potrage pjesništva za svojim mišljenjem, razumijevanjem, stvara prostor za identifikaciju svega što je pjesničko s katoličkim. I to neovisno o razini doslovnih smislova i o tome je li ono *katoličko* eksplicite zastupano u *pjesničkome*. Jer u takvom poretku *pjesničko* je razina ostvarenosti, a *katoličko* razina protumačenosti.

Ključno je pitanje: ima li u pjesništvu išta takvo što bi se moglo protumačiti kao katoličko? Kada kažem "išta", onda ne mislim "ništa" i ne mislim "bilo šta". Mislim na ono što se u povijesnom hodu javilo prije

pojave katoličkih izričitosti, a ipak se ne otima vlastitom tumačenju kao katoličkoga. Mislim na sam uvjet pjesničkoga. Je li uvjet pjesničkoga protiv uvjeta katoličkoga? Ako nije protiv, onda je za. Onda je ispuniti uvjet pjesničkoga isto što i ispuniti uvjet katoličkoga. Ako je pjesništvo oduvijek bilo takvo da se moglo tumačiti kao katoličko, čim se ono *katoličko* pojavilo kao protumačenost (smisao) sveukupne stvarnosti i povijesti – onda govoriti o pjesništvu kao katoličkom isključivo na osnovi katoličkih izričitosti jest grješka u koracima kojom se smisao katolicizma osiromašuje. A, naprotiv, postaviti katolicizam kao nezaobilaznu kariku u misaonom ophođenju sa stvarnošću način je kako mu se daje prilika da izađe iz izolacije, obogati se i pokaže se njegova mjerodavnost na djelu.

Odatle jedna ključna pouka za iščitavanje sržnoga značenja: kada neku stvarnost imenujemo katoličkom. Što znači da su jedna ustanova, jedan pokret... katolički? To ne mora značiti da su svojim djelovanjem okupljeni oko katoličkih izričitosti koje, naprotiv, mogu biti samo krinka za nešto posve drugo. Nego to znači da je sržni smisao njihova postojanja na crti smisla koji stvarnost zadobiva kada se imenuje i tumači kao katolička.

Ovdje se u mišljenju zaustavljam na *katoličkom*, premda to nije konac mišljenja, nego se upravo u ime mišljenja zahtijeva daljnje njegovo mišljenje u smjeru njegove protumačenosti i potpunosti, jer lanac misaonoga dolaska svega mišljenoga do svoje punine nema kraja, jer svako njegovo prekidanje znači smrt mišljenja. A ako mišljenje treba umrijeti, bez obzira u kojoj fazi i na kojoj razini, onda je upitno i samo njegovo otpočinjanje i samo njegovo ostvarivanje. Zašto uopće otpočinjati nešto što po definiciji mora završiti?! Zašto uopće otpočinjati s mišljenjem, ako ćemo na putu mišljenja skriviti smrt mišljenja; ako nećemo dopustiti da i kroz nas mišljenje nastavi pokazivati ali i razrastati svoje potencijale, odnosno potencijale čovjeka kao misaonoga bića?! A ti su potencijali takvi da čovjeka vode prema njegovoj konačnosti u beskonačnosti.

Na koncu

Katolicizam se i inače pretežito percipira samo kao prostor življenja, na štetu katolicizma kao prostora razumijevanja. Življenje, dakako, očituje razumijevanje i omogućuje njegovo zasnivanje, ali naš prvi korak prema drugom ne može biti inzistiranje da bude katolikom, kako bi razumio smisao katoličkoga života, nego, obrnuto, obrazlaganje i svjedočenje

smislenosti katoličkoga života kao nagovor na katolički život. Prvo valja pokazati drugomu da on sam, njegov život, pronalazi vlastitu potvrdu i vlastito razumijevanje u katolicizmu kao prostoru razumijevanja čovjeka i života uopće – tek onda može biti riječi o istom životu koji sebe nastoji uključiti u ono smisleno i razumljivo, dakle o katoličkom životu kao borbi za katoličko razumijevanje i smisao života. Prvo, dakle, očitovati katolicizam kao prostor razumijevanja i nadati se da će odatle doći do prijelaza u prostor življenja u prilog njega samoga. Budi što jesi, ali nećeš moći u isto vrijeme biti sobom i izbjeći katolicizam kao prostor vlastitoga razumijevanja. Ako živeći vlastiti identitet ne mogu izbjeći katolički smisao i razumijevanje života, onda nema nikakvoga razloga da ne prionem uza sam katolički život.

U odnosu prema pjesništvu pokazao sam da inzistirati na tome da pjesništvo bude katoličko prije nego što se pokazalo da pjesništvo svoj identitet pronalazi tek u katolicizmu kao prostoru razumijevanja jest redukcija pjesništva na katoličke izričitosti, koja znači odsijecanje od samoga pjesničkoga vrela u stvaralačkoj slobodi. Misaono p(r)ozvati pjesništvo u smjeru katolicizma ne bi smjelo značiti ni najmanje suživanje prostora da pjesništvo bude sobom. Samo se želi reći da pjesništvo, koliko god bilo sobom, ne može biti polje proizvoljnih značenja ni polazište na putu čijega se razumijevanja može prispjeti bilo kamo.

Inzistiranje na katoličkom pjesništvu kao žarištu katoličkih izričitosti uvijek je značilo ne samo redukciju pjesništva na katoličke izričitosti a nesnalaženje u odnosu na pjesništvo koje takve izričitosti zaobilazi nego i dovođenje u pitanje katolicizma kao prostora razumijevanja pjesništva kao katoličkog. To je samo zoran primjer za sudbinu katolicizma uopće. Njegova se univerzalnost zatvara u izričitost, njome se čak uvjetuje, na nju se štoviše svodi – kao da se pitanje katolicizma u svijetu (evangelizacija) može riješiti isključivo na putu širenja katoličkih izričitosti kroz dimenzije društvenoga, kulturnoga života, a ne na putu širenja smisla u službi kojega i same katoličke izričitosti stoje. Katolicizam tako pristaje biti sveden na rezervat, odnosno na sukobljenost sa samim sobom, s vlastitim izvornim smislom.

Dovodeći u pitanje pristup kojim se katoličko pjesništvo uvjetuje katoličkim izričitostima ne dovodi se u pitanje takvo pjesništvo kao katoličko ni kao pjesništvo. Ne dovodi se u pitanje pjesništvo koje se ostvaruje posredstvom katoličkih izričitosti. Samo se prostor zastupanja katoličkoga pjesništva s katoličkih izričitosti prenosi na razinu razumijevanja, kako

bi se stvorio prostor za prepoznavanje svakoga istinskoga pjesništva kao katoličkoga. Pjesništvo do sebe dolazi, do vlastite zaokruženosti i potpunosti, ako se razumijeva kao katoličko, a ne ako u sebi sadrži katolicizam kao izričitost.

Ono katoličko ni inače nije svrha samom sebi, nego je sredstvo da se stvarnost privede njezinu smislu, njezinu katoličkom razumijevanju.

Postojanje onoga katoličkoga pretpostavlja da stvarnost nikada nije u potpunosti katolička. Upravo stoga što je *katoličko kao smisao* uvijek nešto više od onoga što je *katoličko kao izričitost*. U prvom je slučaju riječ o cilju, a u drugom samo o sredstvu. Katoličko vodi katoličkom kao sredstvo cilju, kao izričitost njezinu smislu. Biti u obzorju smisla, biti na cilju – i pronaći način kako stvarnost vraćati njezinu cilju kao njezinu smislu.

Ima smisla (iako ni taj smisao nije apsolutan) nastojati ljude učiniti katolicima, ali to isto nema smisla nastojati učiniti sa stvarnošću, koja jest takva kakva jest i potrebno ju je samo kao katoličku razumjeti, protumačiti, obrazložiti. Ključno je pitanje ovo: potpada li ono što pjesništvo jest i treba biti, pjesništvo kao pjesništvo, ono što pjesništvo čini pjesništvom, pod samoodređujuću nadležnost čovjeka, ljudi, povijesnoga razdoblja i okolnosti ili se čovjekovo određivanje pjesništva samo nadovezuje na ono što čovjek u sebi prepoznaje kao već prisutno. Kada je riječ o pjesničkom stvaranju, ali i o pjesničkom razumijevanju. Opredjeljujući se za pjesničku prisutnost, zadanost prije pjesničkoga ostvaraja, opredjeljujemo se za nedopustivost svakoga inzistiranja da pjesništvo bude kakvimgod koje bi htjelo preduhitriti takvu prisutnost i zadanost. I opredjeljujemo se za pjesničku samodostatnost. Pjesništvo je za sebe dostatno i ne treba biti ništa više doli sobom. Sve što spada na pjesništvo, na njegovu ostvarenost i razumijevanje, u tijesnoj je i neraskidivoj povezanosti s onim što je pjesnički zadano prije pjesničkoga nadovezivanja samoga čovjeka koji pjesništvo stvara i koji pjesništvo nastoji razumjeti. Svako imenovanje pjesništva kakvimgod nemoguće je kao pretenzija da se u takvu pjesničku zadanost umetne nešto što u njoj ne bi već bilo. Takvo je imenovanje samo nadovezivanje na tu istu i razrastanje te iste pjesničke zadanosti kroz proces njezina razumijevanja. Kada kažemo da je pjesništvo katoličko, onda ni u čemu ne propisujemo ono što je zadano, nego istu zadanost sukladno njoj samoj nastojimo razumjeti.

Razumijevanje pjesništva ne može nadoknaditi njegovu odsutnost. Ali kada su neke poetike pod svaku cijenu htjele izbjeći mogućnost da se

pjesništvo razumije kao katoličko, onda su znale otići u krajnost koja nije bila ništa drugo doli skrivanje iza pjesničke odsutnosti, a sve radi stvaranja pretpostavki za proizvoljno razumijevanje pjesništva. Pjesnička odsutnost ovdje znači nepropusnost za razumijevanje (hermetičnost) ili znači otvoreno nijekanje razumljivosti kao konstitutivne za pjesnički izraz (grafizmi, letrizmi). U tome i vidim jedan od mogućih raspleta ovdje iznesenoga promicanja katoličkoga pjesništva. Ili isprovocirati na smislen razgovor ili potiskivati izvan granica smisla, a to znači izvan granica pjesništva i smislenoga govora o pjesništvu.

O pjesništvu i ima smisla govoriti jedino sa stajališta razumijevanja onoga kamo nas pjesništvo upućuje. Svaki drugi govor, koji bi se iz toga izuzeo, potonuo bi u samosvrhovitost. Ako pjesništvo sebe ostvaruje tako da nam maksimalno sužuje mogućnost vlastitoga razumijevanja (hermetičnost), onda se to može razumjeti jedino u svjetlu veličine onoga što nam želi posredovati i u svjetlu nerazmjernosti (slabosti) našega razumijevanja za tu veličinu. U tom je slučaju veličina kroz pjesništvo očitovana uskratom vlastite razumljivosti, ali samo kao načinom da se naglasi veličina, a ne da se posve dovede u pitanje njezina prisutnost i razumljivost. Kada bi to međutim značilo nijekanje razumljivosti, u isti bi tren takvo "pjesništvo" bilo ugušeno vlastitom beznačajnošću. No i u susretu s onim pjesništvom koje nas svojom potpuno propusnom razumljivošću nastoji što više unijeti i ponijeti nailazimo na istu veličinu u odnosu na koju svekoliki pjesnički polet biva tek započetost. U odnosu na beskonačnost moguće je beskonačno napredovati a da se nikada i nimalo ne nadvlada beskonačno zaostajanje. Ono ondje kroz pjesmu nam biva tu, ali u isto vrijeme ostaje u cijelosti ondje. Tako ni ovdje ne može a da ne dođe do izražaja manjkavost našega razumijevanja za ono kamo nas put pjesničkoga razumijevanja uvodi. Dok nas pjesništvo kao nepropusnost za razumijevanje stavlja pred zid zagonetke koja nas provocira na razumijevanje nesumjerljivo veličini – dotle nas pjesništvo kao propusnost za razumijevanje uvlači u istu zagonetku u kojoj naše razumijevanje u isto vrijeme doživljava vlastitu izazvanost, uvučenost i nedostatnost.

Nameće se razlikovanje između katoličkoga pjesništva i katoličkoga pjesnika. U tome nije moguće samorazumljivo poistovjećivanje.

Katoličko je pjesništvo svako pjesništvo kao pjesništvo. Svako je pjesništvo moguće razumjeti kao katoličko i u tome njegovu razumijevanju

nikakvu ulogu ne igra stav samoga pjesnika prema katolicizmu. Što se neki pjesnik nije bio u prilici razumjeti kao katolički pjesnik (jer je živio u vrijeme prije katolicizma) ili se nije voljan razumjeti kao katolički pjesnik, to nimalo ne priječi da katoličko razumijevanje toga pjesništva bude prepoznato kao njegova potvrda i kao prilika za njegovu potpunost. Jer je uvjet pjesništva da se kroz mišljenje koje misli do kraja dođe do mišljenja njega kao katoličkoga.

Svako je pjesništvo katoličko, ali time se ne kaže i da je svaki pjesnik katolički pjesnik. Ako stav prema katolicizmu ne presuđuje o katoličkom pjesništvu, ne može presuditi ni o katoličkom pjesniku. O katoličkom pjesniku ne može presuditi ni prisutnost katoličkih izričitosti u njegovu pjesništvu. Na razini razumijevanja kao razini pjesničkoga dovršenja rješava se pitanje o katoličkom pjesništvu. Na toj se razini rješava i pitanje o katoličkom pjesniku. Katolički je pjesnik tek onaj koji je sposoban stvarati, ali i razumjeti i pravdati, svoje, ali i pjesništvo uopće – kao katoličko. Katolički je pjesnik tek onaj koji je kadar odgovoriti na pitanje o sebi kao katoličkom pjesniku pošavši od razumijevanja vlastitoga pjesništva kao katoličkoga pjesništva. I tu vidimo kako se krug potpunih katoličkih pjesnika naglo sužava, čak i posve nestaje. Jer većina pjesnika misli da su svoje dali samim svojim pjesništvom, a takvo je mišljenje istovjetno s negacijom mišljenja kao konstitutivnoga za samo pjesništvo, a onda i s negacijom sebe kao pjesnika. Kao katoličkoga pjesnika.

Kada dakle govorim o katolicizmu, onda to nije isprazno ni formalno. To je govor koji u sebi uključuje puninu. Katolicizam, to znači puno: Isus je uskrsnuo, pobačaj je ubojstvo... i još mnogo, mnogo toga neizostavnoga iz našega života. To je ono sve ili jedino potrebno za naš život. Katolicizam nije samo ono različito i ono više od ostaloga: od kršćanstva, humanizma itd. Katolicizam, ustvari, sve čini različitim. Sve uvlači u orbitu vlastite različitosti. Tako sebe izuzima iz oporbe prema bilo čemu, jer sve sadrži u sebi. Tako sve osim sebe čini suvišnim i bespredmetnim. Kao što je bespredmetno katolicizam poistovjećivati s njegovim promašajima i s njegovom izdajom.

Kada neki pjesnik katoličkih izričitosti (recimo naš Nikola Šop) preraste u neosporivu pjesničku veličinu, onda se njegova recepcija često svodi na njega kao pjesnika, dok se katolička njegova atribucija posve zanemaruje ili se svodi samo na pjesnički motiv, a ne pjesnički smisao. Ovdje postupam slično, ali suprotno. Ako pođemo od neke neosporive

pjesničke veličine izričitosti čijega pjesništva i nisu katoličke, ništa nam ne priječi da ga tumačimo kao katoličkoga pjesnika. Jer tim tumačenjem odvodimo pjesništvo prema višem stupnju njegove osmišljenosti i opravdanosti, bez čega pjesništvo ne može očitovati sve svoje potencijale, puninu svoga smisla.

Ovdje sam nastojao bar malo smanjiti asocijativnu, dakle stvarnu udaljenost između katolicizma i pjesništva. Kada kažemo katolicizam, želim i treba da to podrazumijeva uključenost i pjesništva. Da i samo pjesništvo asociramo s katolicizmom i sa svim onim što katolicizam u sebi uključuje, dakle s puninom. Da se asocijativno i stvarno katolicizam i pjesništvo pretpostavljaju i podrazumijevaju. Da u tome ne bude ni prijetvornosti ni ispraznosti; ni olake uporabe ni olakoga odustajanja. Jer bez uključenosti pjesništva u katolicizam ni sve ostale istine katoličke pravovjernosti ne mogu biti potpune. Njihova potpunost raste kroz njihovu uzajamnost. Tako da se pjesništvo uzima kao prostor katoličkoga života i tako da se katolicizam uzme kao prostor razumijevanja pjesništva. Ovdje sam htio isprovocirati jednu novu kakvoću u integraciji pjesništva i katolicizma. Svaka pjesma korespondira s određenom istinom (istinama) katoličke pravovjernosti, a u konačnici i s pokladom katoličke vjere u njezinoj sveukupnosti. Mišljenje pjesništva protječe upravo u znaku pretresanja takvih korespondencija od kojih se pjesništvo razrasta. Tako pjesništvo dolazi do svoga razrastanja, ali ujedno izaziva i pretresanje onoga gdje smo u svom katolicizmu stali. Je li to kakva okamina? Ima li u tome još uopće duha?

Ovdje sam htio isprovocirati i one kojima katolicizam nije ni u primisli, pogotovu kada je riječ o mišljenju pjesništva, na jednu novu kakvoću u mišljenju pjesništva uopće. Misliti do kraja. Što je ono posljednje dokle doseže naše mišljenje pjesništva? Ono posljednje, dakako, ne prestaje biti uvijek pred nama kao onima koji misle. Ali naše je mišljenje uvijek u doticaju s tim posljednjim, makar to bila i njegova rubnost. Dobro, ne mora to biti katolicizam. Ali što je to? Stilistika, poetika, teorija, ideologija, samovolja...? Čemu to skrivati? Jer tek iz toga kraja, iz toga posljednjega možemo doživjeti smislenost, vrijednost toga prijeđenoga puta mišljenja. Vrijednost i smislenost mišljenja pjesništva. Je li naše mišljenje dovoljno prostrano i dovoljno živo za prostranost i životnost pjesništva koje mislimo?![7]

7 Ovaj se moj tekst nadopunjuje s 2008. godine napisanim tekstom u kojem na koncu dolazim do izričitoga promišljanja o katoličkom pjesništvu. Usp. Vladić, Vlado, *Poetika kao mišljenje pjesme II. Od pjesničkoga stvaralaštva do istine o čovjeku*, u: Vladić, Vlado, *Teret smrtnoga života,* Zagreb: NW, 2008., str.79-129.

Fabijan LOVRIĆ

Ivo Andrić – Genijalnost i tragičnost u recepciji podvojenosti i istine

Pjesma ranog ciklusa Ex Ponto

Sažetak

Želim upozoriti na svu zrelost Ive Andrića[1], njegova stvaralaštva, na odgovornost i osjetljivost u mladim danima. Njegov senzibilitet, svijest o odgovornosti i duboko proživljavanje vlastite patnje, ali i majčine čine svojevrstan spoj emocionalne inteligencije i prijenosa energije misli na daljinu; od sina do majke i obrnuto. Napose – njegovo je vjerničko iskustvo čvrsto, zna da majka moli kako bi mu Svevišnji olakšao zatočeničke muke. Njegovo je obraćanje majci dijaloško, blisko, i ona kao da je uza nj; ali ona i jest u svojoj tihoj patnji pored njega, pored sina.

Ključne riječi: *Ivo Andrić,* Ex Ponto, *genijalnost, vjera, majka, zatočeništvo, sloboda, dobro, zlo.*

1 Ivo Andrić: bosanskohercegovački novelist, pisac kratkih priča, romansijer, esejist, pjesnik, član SANU i dobitnik Nobelove nagrade za književnost (1961.) za roman Na Drini ćuprija. Rođen je 9. listopada 1892. u Bosni (tada pod vlašću Austro-Ugarske) od Antuna Andrića, podvornika, i Katarine Andrić rođene Pejić. Iako su mu roditelji Sarajlije, stjecajem okolnosti rođen je u Dolcu u blizini Travnika, jer je njegova majka u to vrijeme boravila ondje kod rodbine. Očeva obitelj desetljećima je bila vezana za taj grad, u kojem se tradicionalno bavila zlatarskim zanatom. Osim bavljenja istim poslom Andrićeve je vezivala zla kob tuberkuloze: mnogi piščevi preci, uključujući i sve stričeve, podlegli su toj bolesti u mladosti, a sam Andrić bez oca je ostao kao dvogodišnji dječak. Suočavajući se s besparicom, Katarina Andrić svoga jedinca daje na čuvanje muževoj sestri Ani i njezinu mužu Ivanu Matkovšiku u Višegrad. Andrić u Višegradu završava osnovnu školu, a potom se vraća majci u Sarajevo, gdje se 1903. godine upisuje u Veliku gimnaziju, najstariju bosanskohercegovačku srednju školu. U gimnazijskim danima počinje pisati poeziju i 1911. godine u listu *Bosanska vila* objavljuje svoju prvu pjesmu *U sumrak.* Dobivši stipendiju hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva Napredak, u listopadu 1912. godine upisuje se na Mudroslovni fakultetu Kraljevskog sveučilišta u Zagrebu. U Zagrebu posjećuje salone, druži se sa zagrebačkom inteligencijom, od koje će na nj posebno velik utjecaj imati dvadeset godina stariji Matoš. Naredne godine prelazi u Beč, gdje sluša predavanja iz povijesti, filozofije i književnosti. Bečka mu klima ne prija i on zbog osjetljivih pluća često boluje od upala. Stoga se obraća za pomoć svom gimnazijskom profesoru i dobrotvoru, Tugomiru Alaupoviću, i već naredne godine prelazi na Filozofski fakultet u Krakov. Tu intenzivno uči poljski jezik, upoznaje poljsku kulturu i sluša predavanja vrhunskih profesora. Sve vrijeme piše pjesme, a u lipnju 1914. Društvo hrvatskih književnika u Zagrebu objavljuje njegovih šest pjesama u prozi u knjizi *Hrvatska mlada lirika*.... Preminuo je 13. ožujka 1975. godine u Beogradu u 83. godini života.

1.

Ex Ponto[2]

Danas, kao i u svim teškim danima zatočenja, meni je žao svih ljudi koji žive dane, onih koji čine zlo jednako kao i onih koji ga snose, žao mi je i sebe i snage koja čili, ali najviše mi je žao majke.

Žao mi je majke moje i njenih zaludnih bolova, muka i nadanja.

Misle li ljudi kada kakva je noć majci koja zna da joj je jedini sin dopao gvožđa i tuđinove nemilosrdne ruke?

Bog će oprostiti svima: i ja lako praštam, ali zašto ste ucvilili staricu? Već sam bol majka zazvat će na svijet strahovitu pokoru i stradanje; Bog ne može da ne vidi te suze i to drhtanje.

Tebe boli moja patnja i daljina, a mene tvoja neizvjesnost, dok sjediš kraj male svjetiljke; veže nas krv i bol i svaki me udarac boli dvostruko, jer pada i po Tvom srcu.

U sobi, gdje sam se – u koban čas – rodio, Ti bdiješ i moliš i u pokornosti srca svoga pitaš: "Isuse, zar su nam za suze dana djeca naša?"

Ti nemaš šta iznijeti do sirotinjsko srce i stare ruke s tragovima rada i bezglasne suze, ali Ti plači i moli, majko, jer ko da me izbavi, ako ne teška suza Tvoja na Božjem dlanu?

A ja te pozdravljam u muklim noćima uzdahom, a jutrom po suncu što zlati moje teške rešetke i u isti čas sja tebi na bijeloj kaldrmi naše avlije!

2.

Između iskustva i osjećaja postoji maglovita granica koju vidi genij. Ta vidljivost bila je dostupna mladom Andriću, te ga je vodila kroz stvaralački život. Sve što nije promijenio, što nije mogao promijeniti, nije ni trošio energiju na uzaludne pokušaje da promijeni. Osjećao je sredinu i ulogu malog čovjeka, ulogu umjetničkoga genija kome je bio podložan i tom

2 Počevši pisati *Ex Ponto* (naslov je uzet prema pjesmama *Epistulae ex Ponto* latinskog pjesnika Ovidija, u kojima on pjeva svoje patnje i utiske iz progonstva u Pontu na obali Crnog mora, kamo ga car Oktavijan August bijaše prognao), Andrić nije htio dati nikakav opis svoga tamnovanja, već je iskreno i slobodno iznosio unutarnje slike, niz trenutnih raspoloženja, fragmente sjećanja, koji se miješaju s utiscima sadašnjosti. On je iznosio misli i slike onako kako su u zatočenju ležale poredane u njegovoj svijesti, i zato su tu grijesi i molitve usporedo, i zato nas ni protuslovlja ne vrijeđaju, jer baš ona daju skladnu sliku razvoja jedne duše. (Dostupno na: http://www.znanje.org/lektire/i26/06iv07/06iv0711lekt/ex%20ponto.htm, 10. 9. 2011.)

daru davao je sebe, neštedimice, ali senzibilno i uljuđeno, s puno harmonije i osjećaja za unutarnji svijet ljudi oko sebe. Tako je njegov lik rastao između genija i nerazumijevanja postupaka koje je činio ili nije činio, jer je svoju ulogu znao unaprijed, a ta uloga bila je podređena visokoj estetici i etici književnog djela. S obzirom na estetiku Milivoj Solar će oslanjajući se na Aristotelovo iskustvo napisati:

"Čini mi se zato da neće biti slučajno što Aristotel u *Poetici* nema pojam lirike, nego je taj pojam zapravo utvrđen u okvirima estetike koji su do te mjere široki, a zbog toga i neodređeni, da mogu obuhvatiti i ono što doista možemo, barem u našem dobu, povezati s 'fenomenom lirskog' u veoma različitim oblastima iskustva."[3]

Upravo tom paradigmom možemo odrediti i Andrićevu pjesmu iz lirske proze *Ex Ponto*. Njegovo psihološko tkanje predodređeno je lirskim nastojanjem da se pokaže i prikaže događaj s elementima psiholoških utjecaja na čovjeka, s promjenama raspoloženja spram istini ma kakva ona bila: "... meni je žao svih ljudi koji žive dane, onih koji čine zlo jednako kao i onih koji ga snose..."[4] Od toga humanog postupka i, rekao bih, početka iskustvenog Andrić nije nikada odustao, odnosno nije se promijenio. Jednostavno – i sam je bio takav. Jednostavan u svojoj toleranciji i prepoznavanju uljudbe, normi koje oblikuju čovjeka između dobra i zla. U pjesničkom, lirskom govoru svojih prvih radova, kao i filozofskoj mudrosti i osjetljivosti, Andrić se nameće kao inačica Rabindranatha Tagorea.[5] U svemu tome treba postići zavidan nivo mudrosti, jezične gipkosti i estetske snage, sveukupnost kojih čini ljepotu uzbuđenja:

"Istina, dobrota i ljepota tri su različita, ali ipak bliska objekta filozofskog mišljenja. Istinu istražuje gnoseologija ili filozofija spoznaje, dobrotu etika ili filozofija o ljudskom djelovanju, a ljepotu estetika ili filozofija o lijepom, odnosno filozofija umjetnosti.

Dobrota i ljepota su ideali (uzori) koje je zamislio ljudski um, a on zahtijeva da se s njima podudara prava zbilja. Ljudski um želi da ono što jest i što biva postane ujedno i dobro i lijepo, da dobrota i ljepota postanu

3 Solar, Milivoj: *Vježbe tumačenja,* Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 127-128.

4 *Ex Ponto* (u daljnjem tekstu: "isto").

5 Tagore, Sir Rabindranath (Kalkuta, 7. svibnja 1861. – 7. kolovoza 1941.), indijski pjesnik, skladatelj i dramaturg. Dobitnik je Nobelove nagrade za književnost 1913.

jedno te isto s istinskom stvarnošću. Taj spoj istine, dobrote i ljepote ostvaren je u Apsolutnom biću (u Bogu), a relativna (stvorena) bića sve više treba da ostvaruju taj vrhovni ideal, odnosno da mu se primiču."[6]

Andrić je zarana dokučio ljepotu i njezin ukus. Prepoznao je dar u sebi, a stvaralački nagon nije ga napuštao, nego ga je vodio naprijed kroza sve prepreke koje je svladavao i snagom se genija uzdizao iznad ovozemaljskih problema, ne misleći na sebe, odnosno ne samo na sebe: "Žao mi je majke moje i njenih zaludnih bolova, muka i nadanja."[7] Ideal majke kao one koja se neprekidno brine, bori za svoje potomstvo (za sina) opća je slika najuzvišenije ljubavi uopće. Ta je ljubav najblistaviji čin žrtve, ljepote, odricanja, napora koji ne poznaje granice. Majka se u trenutku nevolje pretvara u lavicu, u trenutku zadovoljstva i mira jedino ona zna biti suptilno, neponovljivo nježna. Zato se majka pamti, zato je sinonim najuzvišenije ljubavi.

3.

Svoju poruku autor stavlja u službu čovjeka, ljudi: "Misle li ljudi kada kakva je noć majci koja zna da joj je jedini sin dopao gvožđa i tuđinove nemilosrdne ruke?"[8]

Majka je jednina dok se obraća ljudima. Ona je univerzum koji postoji u snazi ljepote, etike, uzvišenosti. Ona pati zbog sina (djeteta), a oni koji osuđuju ne misle o bolu majke. Njezina osjetila strune su žalosti za koje neprijatelj nema sluha, razumijevanja, pokore. O tome ne razmišljaju, a majka teško pati. Njezina je bol strašna šutnja u nemoći, njezina nijemost ledena, okrutna, ubojita. Kada bi neprijatelj razmišljao o majci, on i ne bi bio neprijatelj, nego onaj koji prašta i koji razumije. Pa i najozloglašeniji zločinac ima u sebi nježnosti i dobrote, samo treba naći načina da se ona otkrije, pokrene, izazove emocije. Treba ga senzibilizirati spram pojma ljepote, dobrote, spram uzvišenoga, moralnog čina, djela koje donosi pozitivno iskustvo. O tome je pisao Dostojevski u svom djelu *Braća Karamazovi*. Grubi, sirovi i nemilosrdni, takvi su ljudi znali biti izrazito nježni ljubavnici, ili, npr., suosjećati sa žrtvom.

6 Usp. Marković, Franjo: *Razvoj i sustav općenite estetike* (1903.), Zagreb, Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. Zemaljske vlade, 2.

7 Isto.

8 Isto.

Vjerničko iskustvo neosporno je, jasno i lako pokazivo. Andrić je odrastao u obitelji koja je primjenjivala biblijska načela u njegovu djetinjem odgoju. Vjerničko se iskustvo nosi iz ranih dana i nikada ne zaboravlja. U primanju odgoja i naobrazbe veoma su značajne prve godine života, odnosno, okvirno uzevši, predškolski period, nakon kojega se život djeteta ozbiljno mijenja i ono se prilagođava određenim normama, socijalizira za rad i djelovanje u grupi. Jedino genij ostaje izvan grupe. On ima zaseban oslonac u svojoj stvaralačkoj moći, iako je društven i pati zbog propuštenih zajedništava.

Praštanje je odlika velikih, ali i vjernika. Oni znaju tko na kraju presuđuje, određuje, tko sve vidi i može u svojoj milosti prepoznati, ali bol majke svoju će strašnu energiju prenijeti na svijet, na sve one koji nepravedno ožalostiše njezino, majčinsko srce. Sigurno je da emocionalna energija struji, prenosi vijesti, valove dobra i zla od jednog do drugog čovjeka. Nitko se nije skrio od samoga sebe. Energija zla progoni i osuđuje, to je On, to je volja Njegova. Čovjek je tu nemoćan. Zlo sustigne, osudi i presudi, a čovjek, osuđenik, kopni kao snijeg pred naletima sunčeve topline. Onaj tko je ožalostio tuđu majku tugu će prenijeti i na svoju, a kada, to ostaje volja Njegova. Zato i stoji izreka: "Čovjek snuje, a Bog odlučuje."

Sam autor o tome kaže:

Bog će oprostiti svima: i ja lako praštam, ali zašto ste ucvilili staricu? Već sam bol majka zazvat će na svijet strahovitu pokoru i stradanje; Bog ne može da ne vidi te suze i to drhtanje.[9]

Dar praštanja bio je kod Andrića vječit. Prilikom jednog, moga, razgovora s Petrom Šegedinom (1994.) nametnulo se i nekoliko pitanja o Andriću. Šegedin je tada rekao da je Andriću umjetnički izraz bio kruna svih odnosa. Sve ostalo, blisko običnostima i slabostima čovjeka, nije osjećao temom na koju bi trošio vrijeme, pa onda ni to što su ga svojatali kao srpskog, hrvatskog ili pisca iz Bosne i Hercegovine. On je bio sin ljepote pisanja i, tu, gotovo da mu nije bilo premca u cjelokupnoj svjetskoj književnosti. Da, mnogi čitatelji složit će se s takvom konstatacijom, pa čak i oni negativistički raspoloženi. Andrićev duh natkriljuje i jedne i druge.

9 Isto.

Odnos majke i djeteta neraskidiv je. Onaj koji je vezan za majku, uz njezinu ljubav, vezan je i za dobrotu, nježnost, ali i za spremnost na trpnju i borbu u surovim uvjetima. Trpnja je vrlina velikih i sposobnih da sagledaju budućnost i promjene koje budućnost donosi. Osjećaji su čvrsto vezani. Energija misli putuje, materijalizira se u svjesnim radnjama i u reakcijama organizma:

Tebe boli moja patnja i daljina, a mene tvoja neizvjesnost, dok sjediš kraj male svjetiljke; veže nas krv i bol i svaki me udarac boli dvostruko, jer pada i po Tvom srcu.[10]

Bol se prenosi valovima misli, energijom misli, i na fizičkoj razini. Misli su energetska poveznica ljudi, iako njihova moć, njihov fizički učinak nije dokazan, ali on postoji, nitko ga se ne može odreći. Nema onoga koji nije osjetio moć protoka misli, kada ga obeshrabri tuga bližnjega, a sam događaj nije jasan. Maglovit je, ali sveprisutan. "Tebe boli moja patnja", kaže autor, ali i da ih veže "krv i bol", jer svaki udarac pada po srcu onoga drugoga, odnosno majke koja tu bol fizički osjeća. Posebice autor naglašava "Tvom", dajući mu višu vrijednost koja je općeprihvatljiva i u rečeničnom kontekstu primjenjiva na sve ljude, na svakoga od nas. Da je to tako, primjer je i sljedeća misao u pjesmi *ex Ponto*:

U sobi, gdje sam se – u koban čas – rodio, Ti bdiješ i moliš i u pokornosti srca svoga pitaš: "Isuse, zar su nam za suze dana djeca naša?"[11]

Molitva Bogu jedina je utjeha i jedini smisao i potreba, jedina nada u rješenje. Sve ljudsko zatajilo je, sve postalo i suviše nepouzdano. I sam autor piše o svom rođenju ne kao trenutku sreće, nego kako se "u koban čas – rodio". Izraz je podložan majci kao opravdanje za svu njezinu muku. Sve što je veza između sina i majke sin preuzima na sebe, svaki mogući grijeh, svaku moguću i postojanu patnju pripisuje sebi. Njoj ostavlja molitvu i nadu, opravdava njezine suze:

10 Isto.
11 Isto.

Ti nemaš šta iznijeti do sirotinjsko srce i stare ruke s tragovima rada i bezglasne suze, ali Ti plači i moli, majko, jer ko da me izbavi, ako ne teška suza Tvoja na Božjem dlanu?[12]

Nada je u oprostu i molitvi. Tolika bol iskazana kroz nebrojene suze koje moraju pasti i na Božji dlan bit će uslišena, rješenje pronađeno. On sam, autor, ne vidi drugo rješenje iza rešetaka iza kojih se nalazi. Zato opravdava majčine suze, koje nisu uzaludne, nego spasonosne, a samim tim i opravdane: "... Ti plači i moli, majko, jer ko da me izbavi, ako ne teška suza Tvoja na Božjem dlanu."[13] Ovakvo, bogato i jasno vjerničko iskustvo trebalo bi određivati sve paradigme razglabanja nacionalnog pitanja u vezi s Andrićem. Naravno, svi bi htjeli genija u svom dvorištu, ali korijeni su neoboriva istina genetike, pripadnosti po krvi i mesu, po liku i obliku. Genij je jedinstven i neponovljiv po svom životu i po svom djelu. Andrić je bio svjestan toga poslanja ljepote umjetnosti:

"Za lijepu umjetnost potreban je genij, a on je talent (prirodni dar) koji umjetnosti daje pravilo." (KUK, 405.) "Glavna svojstva genija su originalnost i egzemplarnost njegovih djela. Genijalnost nije prirodna vještina koju je moguće naučiti prema nekom pravilu, to je urođena sposobnost. Prema Kantu samo umjetnik može biti genij (znanstvenik ne!). Zanimljivo je da je uspio izbjeći isticanje emocija u genija, jer su one u suprotnosti s njegovim analitičkim umom."[14]

Danas, u literaturi, susrećemo emocionalnu inteligenciju kao sposobnost da se otkrije novo, da ga se pokaže na osnovi snovitih predodžbi koje se javljaju onome koji stvara, koji svoj san želi materijalizirati u visokom etičkom i estetskom, umjetničkom ili pronalazačkom djelu. Zaokupljen snagom talenta, genija, samo on, umjetnik, vidi dovršenim svoje djelo. Kroz povijest umjetnosti možemo doznati o mnogima koji su svoje djelo vidjeli i kada nije bilo ničega. Tako je Michelangelo mogao učenicima govoriti što i kako trebaju raditi u prostoru u kojem je jedino on vidio završena djela.

12 Isto.

13 Isto.

14 Steiner, Marijan: "*Kantova estetika*", *Obnovljeni život*. Tijekom povijesti neki su u genija-umjetnika isticali prednost intelekta (u racionalizmu), drugi opet emocija (u romantizmu). Budući da je čovjek cjelovito biće, ta se dva područja ne smiju strogo dijeliti, jer se međusobno isprepliću i nadopunjuju. Ipak, čini se da određenu prednost u genijalnog umjetnika treba dati emocijama.

6.

U protok emocionalne inteligencije[15], materijalne moći koju proizvode valovi procesa toga napora, organiziraju se određene radnje, dolazi se do određenih rješenja koja ne možemo osporiti, ali često ni dokazati. Zato znanost, posebice suvremena znanost američkih psihologa, upravo tom fenomenom pridaje veliku važnost. To, što se u neko vrijeme zvalo drukčije, dobilo je i svoje službeno nazivlje, a kod Andrića je prepoznatljivo na kraju ove pjesme u prozi:

A ja te pozdravljam u muklim noćima uzdahom, a jutrom po suncu što zlati moje teške rešetke i u isti čas sja tebi na bijeloj kaldrmi naše avlije![16]

Moću prepoznavanja, genijem što ga je imao, Andrić je znao za protok emocionalne inteligencije, te je u svojoj umjetničkoj kreativnosti senzibilizirao sliku u kojoj sunce znači prijenos energije osjetila majci, jednako sjajući i u njegovoj ćeliji i "... na bijeloj kaldrmi naše avlije".[17] Ako uzmemo da je bijela boja čistoće i nevinosti, onda je jasno da se zatočenik nada izbavljenju, povratku u život. On jasno vidi majku, svoj dom, okruženje u kojem sunce označuje novi početak, neprekinutu nit života, koja je gotovo vječiti ideal i vjera samoga autora, u mnogim njegovim djelima.

Zaključak

Cilj mi je bio upozoriti na temeljne naglaske s obzirom na lik i djelo Ive Andrića, koji je neosporan genij iz hrvatskoga puka, dobitnik i najviših priznanja na polju književnosti, ali i vječito i tužno svojatan od mnogih koji su ga htjeli, ne birajući sredstva, vidjeti u svojoj avliji, te tako dokazati da je njihov. Međutim jasno je da genij pripada svom djelu, a njegovo djelo umjetnosti i ljepoti, što sam dotaknuo ovim radom, analizirajući autorsku zrelost i prepoznavanje osobnih vrijednosti još pri začetku Andrićeva

15 Jednostavno rečeno emocionalna inteligencija je sposobnost prepoznavanja osjećaja, njihovog jasnog identificiranja, razumijevanja, sposobnosti kontroliranja i korištenja za izražavanje misli. Samo po sebi je razumljivo koliku ulogu osjećaji imaju u nošenju sa svakodnevnim situacijama, komuniciranju s drugim osobama i najvažnije koliku oni ulogu imaju u donošenju odluka. Preuzeto sa: http://www.portalalfa.com/mambo/index.php?option=com_content&task=view&id=208&Itemid=127 (2011-10-05)

16 Isto.

17 Isto.

stvaralaštva, vođena visokim etičkim i estetskim načelima. Koristeći se analizom samo jedne pjesme, *ex Ponto*, kroz njezino tkivo otkrivao sam univerzalna mjesta, primjenjiva na mnoga Andrićeva djela, koja završavaju vjerom u život, pobjedom života nad silama zla.

Literatura

Izvori

1. Andrić, Ivo: *Izabrane pripovijetke / Prokleta avlija*, ur. Amira Idrizbegović, prir. Svetozar Koljević. Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.
2. Andrić, Ivo: *Znakovi / Sabrana djela (knjiga osma / dopunjeno izdanje)*, odg. ur. Risto Trifković. Svjetlost, Sarajevo, 1981.
3. Andrić, Ivo: *Znakovi pored puta*, ur. Branka Fulanović. Zadužbina Ive Andrića, Beograd / Prosvjeta d.o.o., Zagreb; 2009.

Upotrijebljena literatura

1. Biti, Vladimir: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
2. Blažanović, Stjepan: *Rječnik hrvatskog književnog nazivlja*, Rački, Zagreb, 1997.
3. Butler, Christopher: *Postmodernizam*, Šahinpašić, Sarajevo, 2007.
4. *Ex Ponto*. Dostupno na: http://www.znanje.org/lektire/i26/06iv07/06iv0711lekt/ex%20ponto.htm (2011-10-09).
5. Friedrich, Hugo: *Struktura moderne lirike: od Baudelairea do danas*, Stvarnost, Zagreb, 1969.
6. Heidegger, Martin: *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1985.
7. Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Baščanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004.
8. Jurišić, dr. Šimun: *Na tragu Ive Andrića / knjige i odjeci*, Logos d.o.o. , Split, 2004.
9. Poljak, dr. Željko: *Hrvatski književnik Ivo Andrić / Zagrebačko razdoblje na temelju Andrićevih neobjavljenih pisama*, Mediaprint, Zagreb, 2002.
10. Asim Halilović (prir.): *Poruke humanosti i ljubavi: osamdeset i četiri književna nobelovca*, vlastito izdanje, Tuzla, 1988.
11. Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1976.
12. Solar, Milivoj: *Vježbe tumačenja: interpretacije lirskih pjesama*, Matica hrvatska, Zagreb, 2005.
13. Steiner, Marijan: *Kantova estetika*, Obnovljeni život 52, 6 (1997). Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=3182 (2011-10-04).
14. Šarić, Ljiljana: *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008.
15. Uzelac, Želimir (glavni i odgovorni urednik): *Napredak*, str. 11.-12, Hrvatsko kulturno društvo "Napredak", Podružnica Travnik; Travnik, 2011.

Dejan TURZA

Herman Dalmatin – – *spiritus movens* europske misli XII. stoljeća

Uvod

U različitim povijesnim razdobljima Hrvati su na raznim europskim studijima i sveučilištima pridonosili razvoju europske misli. Uz naše znamenite znanstvenike kao što su Ivan Stojković i Marko Marulić, i Herman Dalmatin svojom je erudicijom proslavio i svoje i nacionalno ime. Njegova je djelatnost obilježila razdoblje hrvatske srednjovjekovne filozofske misli. Znameniti Istranin iz XII. stoljeća zaslužan je za upoznavanje zapadnog svijeta s mišlju Arapâ i, posredno, za uvođenje Aristotelove prirodne filozofije na zapad.

Herman Dalmatin (1110. – 1154.), znanstvenik, filozof i prevoditelj, jedan je od najvažnijih posrednika između zapadnoeuropske i arapske znanstvene tradicije u XII. stoljeću. On je bio prvi hrvatski student koji je slušao predavanja slavnoga Thierryja de Chartresa u Parizu. Dvanaesto stoljeće prijelomno je razdoblje za znanost i filozofiju[1] jer ono otvara put novim koncepcijama i svjetonazorima te označava prekretnicu u srednjem vijeku. Šire se vidici ljudske spoznaje, što je dijelom potaknula i ponovno otkrivena antička baština sačuvana i oplemenjena arapskom kulturom. Herman Dalmatin djeluje u Španjolskoj i Francuskoj, s arapskoga na latinski prevodi izvorna znanstvena djela i arapske prijevode starogrčkih znanstvenih djela, ali osim toga piše i izvorne radove i kompilacije iz indijskih i arapskih djela.[2] Svojim radom utječe na mnogobrojne suvremenike,[3] te se njegova djela pojavljuju u radovima mnogih kasnijih matematičara, astrologa i prevoditelja. Svojim udjelom u konstituiranju tzv. *Toledske zbirke* latinskih tekstova o islamu pridonio je mogućnosti uspostavljanja izravnih dodira i boljem razumijevanju između kršćanskog i muslimanskog svijeta. Hermanovo djelo i danas ima snažan odjek u europskoj javnosti.

1 Vidjeti Žarko Dadić, *Herman Dalmatin,* Zagreb, 1996., 8.

2 Usp. Eduard Hercigonja (ur.), *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost,* sv. II., Zagreb, 2000., 499.

3 Tako Herman Dalmatin svojim radom utječe na Bernarda Silvestrisa, Huga iz Santalle, Adelarda iz Batha, Alaina iz Lillea i druge, a u sljedećem stoljeću čitali su ga Albert Veliki i Toma Akvinski.

U ovom radu nastojao sam ocrtati njegov opus te ga smjestiti u zapadni kulturno-povijesni i filozofski kontekst. Također sam pokušao prikazati njegovo poimanje astronomije i astrologije. U radu se donosi kratak životopis Hermana Dalmatina te prikaz utjecaja Arapâ na njegov rad, posebice onaj prevoditeljski. Među Hermanovim radovima potaknutima arapskim tekstovima nalazi se i astrološko djelo *De indagatione cordis / O preispitivanju srca*. Tekst je, s prijevodom na hrvatski jezik te popraćen studioznim prikazima, priredio dr. sc. Alojz Ćubelić.

Biografija

Herman Dalmatin (*Hermannus Dalmata, Sclavus, De Carinthia, Secundus*) rodio se 1110. godine u Istri, gdje se i školovao u jednoj od benediktinskih samostanskih škola. U Francuskoj pohađa katedralnu školu u Chartresu. U Chartresu i Parizu s Hermanom je studirao i Robert iz Kettona (ili Chestera), pa su 1135. godine zajedno otišli na Bliski istok, gdje su se, ovladavši arapskim jezikom, bolje upoznali s arapskom filozofijom i znanošću.[4] Od 1138. godine djelovali su u nekom središtu uz rijeku Ebro u Španjolskoj.[5] Herman je bio povezan i s prevodilačkom školom u Toledu, a osobito se zanimao za astrologiju.[6]

Prijevod kratkog Abu Ma'sharova astrološkog djela, koji je načinio Adelard iz Batha, potaknuo je Hermana da 1140. godine prevede njegovo glavno djelo. Petrus Venerabilis, opat iz Clunyja, povjerio je, uz novčanu naknadu, njemu i Robertu iz Kettona prevođenje Kurana i sastavljanje tekstova o islamu. U svojemu glavnom djelu, astrološko-kozmografskoj raspravi *De essentiis* (1143.) povezuje zapadnoeuropsku platonističku znanstvenu predaju s Aristotelovom filozofijom.[7]

Među glavnim su mu znanstvenim ogledima i kompilacijama: *Libri imbrium* (oko 1140. – 1141.), o kratkoročnoj i dugoročnoj vremenskoj prognozi; *De indagatione cordis*, *De occultis* (nakon 1140.), astrološki spisi s opisom planetâ i njihova utjecaja na ljudski život; *De circulis*, *De*

4 Usp. Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, *Istarska enciklopedija,* Zagreb, 2005., 294.

5 Pretpostavlja se da je riječ o Rioji, nedaleko od benediktinske opatije Santa María de Nájera.

6 To se vidi i po tome što je 1138. godine preveo astrološku raspravu *Fatidica*, koja je bila šesti dio astronomskog djela što ga je u IX. st. napisao arapski znanstvenik židovskog podrijetla Sahl ibn Bishr.

7 Nebeska je bića (anđele) podijelio na deset nebeskih sfera i pripisao im određeni utjecaj na ljude (razlikuje pet esencija), govori o Bogu kao prapočelu, o postanku svemira kao prvotnom pohodu itd.

invenienda radice (prije 1143.), o izračunavanju udaljenosti svemirskih tijela i dr. Prijevodima Euklidovih *Elemenata* (vjerojatno 1140.), Abu Ma'sharova *Uvoda u zvjezdoznanstvo* (*Introductorium in astronomiam*, 1140.), Al-Khwarezmijevih *Tablica* (1140. – 1143.), a posebice najstarijom latinskom redakcijom Ptolemejeve *Planisphere* (1143.) utirao je put sustavnom proučavanju egzaktnih i prirodnih znanosti na Zapadu. Pridonio je i nastanku tzv. *Toledske zbirke* latinskih tekstova o islamu, preveo je s arapskoga dva kraća spisa o Muhamedovu podrijetlu i nauku: *De generatione Muhamet* (1142.) i *De doctrina Muhamet* (1142.).[8] *Svojim je izvornim djelima, kompilacijama i prijevodima na latinski znatno pridonio proučavanju prirodne filozofije i egzaktnih znanosti u Europi, a time umnogome također znanstvenom i kulturnom preporodu Zapada u XII. i XIII. stoljeću.*

Arapi

Kad su Arapi u IX. stoljeću zauzeli sjevernu Afriku i prešli na španjolsko područje i na Siciliju, u zapadnoj su Europi postojala mnoga znanstvena i filozofska središta oko pojedinih katedralnih i drugih škola. Poznate škole u X. i XI. stoljeću bile su u Reimsu, Toursu, Chartresu, Orléansu, Sankt Gallenu, Reichenauu, Lorschu i drugim gradovima. U njima se, u sklopu trivija i kvadrivija, njegovala Platonova filozofija, a iz matematike posebno su se proučavala Boetijeva djela. Prvi dodiri zapadne Europe s arapskom znanošću zabilježeni su već u X. stoljeću. Tada su mnogi samostani u Kataloniji posjedovali pregršt rukopisa prevedenih arapskih djela, koji su tamo dospjeli posredovanjem putnika i trgovaca između Barcelone i Córdobe.[9]

Kršćanska Europa tada strepi pred vrtoglavim širenjem islama koji izaziva osjećaj nelagode, strah od nepoznatog. Dotadašnje znanje o islamu dostupno kršćanskom svijetu bilo je površno i netočno, te je umjesto izmišljenih priča o Muhamedu i njegovim vatrenim pristašama bilo potrebno upoznati se sa stvarnom muslimanskom kulturom i običajima. Istočni kršćani, prisiljeni boriti se za životni prostor s Prorokovim sljedbenicima, mislili su da će svoj kršćanski identitet najbolje zaštititi ako degradiraju poruke islama i ozloglase samog Muhameda kao neukoga goniča deva.

8 U duhu zamisli Petra Časnoga da se Zapad treba suočiti s islamom ne oružjem, kao što to čine križari; ne fizičkom silom, nego snagom razuma; ne mržnjom, nego ljubavlju.

9 Usp. Žarko Dadić, *Herman Damatin*, Zagreb, 1996., 50.

Pojedinci poput Petra Časnog odlučuju se za drukčiji pristup, tj. da upoznaju islam i približe ga Europi te da, umjesto mačem, muslimanski svijet u nadmoć kršćanskog svjetonazora uvjere, kako on sam kaže, perom i razumskim argumentom. Jedan od njih bio je i Herman Dalmatin. U to vrijeme arapska je tradicija čuvala mnogo od antičkoga kulturnog i filozofskog naslijeđa, koje je u Europi bilo zaboravljeno ili pak izblijedjelo.[10] Arapska astrološka i alkemijska predaja i praksa bile su svojevrstan kvasac na kojem se djelomice stvarala potonja europska znanost.[11]

Prevoditeljstvo

Već od prvih stoljeća kršćanstva Rimska je crkva pridavala osobitu pozornost jeziku, a time i prevoditeljstvu. U tome je s knjižnoga gledišta veliku ulogu odigrao sv. Jeronim, zaslužan nadasve po prijevodu Biblije. Težeći zadržati skladan klasični latinski izraz pri izricanju novih vjerskih istina, Jeronim je postavio uzor srednjovjekovnim prevoditeljima: prevoditi prema smislu, a ne doslovce riječ po riječ. U kasnijim se stoljećima međutim češće s grčkoga i arapskoga na latinski prevodilo doslovce, jer su tadašnji autoriteti držali da se tako najbolje prenosi poruka izvornika. Jeronimova prevoditeljska načela tada je u praksi dosljedno zastupao Herman Dalmatin.

Do početka XII. stoljeća u zapadnoj Europi arapska je znanost bila podosta utjecajna, ali još nije bilo sustavnog prevođenja islamskih tekstova na latinski jezik. Adelard iz Batha, rođen u Bathu u Engleskoj potkraj XI. stoljeća,[12] svojim je prijevodima označio početak razdoblja sustavnijeg prevođenja znanstvenih djela s arapskoga na latinski. Već u prvoj polovini XII. stoljeća, te u drugoj, pojavili su se mnogi prevoditelji[13] djela arapskih znanstvenika koja su već bila prevedena na latinski.[14] Osnivana su i neka prevoditeljska središta, npr. u prvoj polovini XII. stoljeća u katedralnoj

10 Vidjeti Ivana Skuhala Karasman, "Recepcija arapske misli u filozofiji Hermana Dalmatina", *Metodički ogledi,* sv. 16, br. 1–2, 2010.
11 Vidjeti Herman Dalmatin, *De indagatione cordis*, Zagreb, 2009., 12.
12 Vidjeti Žarko Dadić, *Herman Dalmatin*, Zagreb, 1996., 56.
13 Posebno su se isticali Gerardo iz Cremone, Platon iz Tivolija, Juan iz Seville, Raimund iz Marseillea, Robert iz Kettona i Herman Dalmatin.
14 Tada su prevođena Euklidova i Ptolemejeva djela te djela drugih starogrčkih znanstvenika, a od arapskih posebice djela Al-Kindija, više djela Ibn Sine, filozofska djela Al-Gazalija, astrološka Sahl ibn Bishra i Abu Ma'shara te mnoga druga.

školi u Toledu u Španjolskoj značajno takvo središte osnovao je biskup Raimundo. Može se uočiti nekoliko glavnih tema koje su najčešće zastupljene. To je prije svega astrologija, koja se u zapadnoj Europi prihvaćala i u prvim stoljećima srednjeg vijeka, ali samo ako nije priznavala utjecaj gibanja zvijezda na ljudsku volju. Ona će važnost zadobiti nekoliko godina kasnije u naprednijoj fazi prevoditeljskog razdoblja.[15]

Vrhunac svih tih napora bila je činjenica da su neki zapadnoeuropski filozofi i znanstvenici spojili svoju filozofsku i znanstvenu tradiciju sa znanjima koja su preuzeli od Arapâ. Nastala je tako nova znanost, koja se temeljila na arapskoj interpretaciji Aristotelove prirodne filozofije i na zapadnoevropskoj platonističkoj tradiciji i astronomskim shvaćanjima.[16]

Herman Dalmatin, na glasu kao dobar poznavatelj arapskog i latinskog jezika, redovito se oslanjao na literarno i znanstveno najdotjeranije arapske predloške, koje onda uspoređuje s najboljim latinskim prijevodom, pod pretpostavkom da je latinski prijevod već postojao.[17] Učeni se Istranin u prevođenju nije služio nijednom od tada uobičajenih dviju metoda, nego je, prema svemu sudeći, prevodio samostalno.[18] Da je držan vrsnim prevoditeljem, potvrđuje to što mu je povjereno prevođenje Kurana. Katkada smislenosti i jasnoći žrtvuje jezičnu vjernost, izbjegava raskošnost arapskog jezika, ispravlja svoje prethodnike, pojašnjava rečenice, što upućuje na njegovo vrlo dobro poznavanje sadržaja koji prevodi.

Najvažniji Hermanov rad iz područja arapske astrologije jest *Introductorium maius in astronomiam*, prijevod *Općeg uvoda u astronomiju* arapskog astrologa Abu Ma'shara iz X. stoljeća. U njemu se obrađuju problemi koji se susreću u grčkoj filozofiji, arapskoj astronomiji i istočnjačkoj astrologiji. Prevodi i spis *Proročica* (*Fatidica*) astrologa Sahl ibn Bishra, koji daje zanimljiva tumačenja o utjecaju nebeskih tijela na čovjeka i njegovu okolinu. Spisi *De generatione Mahumet* i *Doctrina Mahumet* pojasnili su zapadnoj Europi Muhamedov životopis i osnove islamske vjere.

15 Žarko Dadić, *nav. dj.*, 58.
16 *Isto,* 62.
17 Vidjeti Herman Dalmatin, *De indagatione cordis*, Zagreb, 2009., 19.
18 Prema jednoj metodi arapski bi izvornik jedan prevoditelj preveo na živi jezik, a drugi odatle na latinski; prema drugoj izvorni se tekst neposredno prevodio na latinski, a zatim čitao pred dobrim latinistom, koji je ispravljao nejasnoće i dotjerivao latinsku stilizaciju. Tu drugu metodu primjenjivao je Petar iz Toleda, vješt latinist, ali neznalica u arapskom. Konačni rezultat takvog prevođenja, vidjeli smo, nije zadovoljio Petra Časnoga, pa je on uz novčanu nagradu angažirao dva prevoditelja vješta i u arapskom i u latinskom jeziku, Hrvata Hermana Dalmatina i Engleza Roberta iz Kettona.

Potonji je spis imaginarni dijalog židovskih mudraca s Muhamedom o pitanjima kozmosa, religije i povijesti. Uz prijevode još mnogih arapskih tekstova, Herman radi i reviziju prijevoda Euklidovih *Elemenata* te prevodi *Planisferu* aleksandrijskog astronoma, matematičara i kartografa Klaudija Ptolemeja. Prijevod toga Ptolemejeva djela omogućio je stereografske projekcije nebeskih sfera na ravninu i time konstrukciju astrolaba, srednjovjekovne astronomske sprave, pa je Herman vrlo vjerojatno i autor djela *De uso astrolabi / O uporabi astrolaba.*

Prevođenje s arapskoga bilo je krajnje zahtjevan i mukotrpan posao zbog nemogućnosti vjernog prijevoda na latinski. Naime arapski je jezik bio puno bogatiji od tadašnjega latinskog, što je stvaralo velike teškoće, osobito u prevođenju filozofskih tekstova.[19] Sljedeća golema teškoća prevoditelja bila je u tome kako prijevod prilagoditi kršćanskom kanonu, pogotovo zato što dolazi iz nevjerničkog svijeta. Među teolozima se razmatralo je li korisno i dobro prevoditi i tekstove iz prirodnih znanosti, osobito iz astronomije te iz filozofije.[20]

Astrologija

Astrologija je u vrijeme Hermana Dalmatina (XII. stoljeće) bila poznata na Zapadu, jer se njezina prisutnost može pratiti već od Grčke, preko Rima do europskog srednjovjekovlja. Ipak, upravo njegovim prevoditeljskim radom postaje ponovno aktulna. On se najprije susreće s astronomskim spisima Sahl ibn Bishra te prevodi šestu knjigu njegova astronomskog djela, poznatog kao *Prognostica.* Autor koji je imao daleko veći utjecaj na Hermana Dalmatina bio je Abu Ma'shar. Hermanov spis koji je sačuvan u cijelosti, *De essentiis / O bitima*, samostalan je pokušaj povezivanja astroloških tumačenja s Platonovom filozofijom i Aristotelovom prirodnom filozofijom.[21]

Arapski astrološki tekstovi s kojima se zapadna Europa tada upoznavala bili su vrlo dobro prihvaćeni. U njima su se ponajprije tražile korespondencije gibanja nebeskih tijela s promjenama u prirodi, a manje se osvrtalo na

19 Tako su prevoditelji Avicenine *Metafizike* za trideset i četiri različita izraza iz arapskog jezika imali na raspolaganju samo jedan latinski izraz – esse (bitak).

20 Vidjeti Relja Seferović, "Duhovne promjene u Rimskoj crkvi u prizmi rada srednjovjekovnih prevoditelja", *Croatica christiana periodica*, sv. 53., 2004., 19–50.

21 Vidjeti Ivana Skuhala Karasman, "Recepcija arapske misli u filozofiji Hermana Dalmatina", *Metodički ogledi*, sv. 16., br. 1–2, 2010., 49.

određivanje ljudske sudbine prema gibanju zvijezda. Astrološke koncepcije dobile su osobitu važnost spajanjem astrologije s Aristotelovom prirodnom filozofijom, prije svega preko djela Abu Ma'shara.[22] Astrološka shvaćanja Arapi su uglavnom preuzeli od Indijaca. Astrologija je u smislu proricanja događaja iz gibanja zvijezda bila poznata i u staroj Grčkoj, ali istočni su je narodi shvaćali praktičnije, posebno u Indiji.[23] Za astrološku praksu osobito je važan rad arapskog astrologa Al-Qabisija, poznatijega pod latiniziranim imenom Alcabitius, koji je razradio jednu od prvih metoda određivanja tzv. nebeskih kuća, tj. metodu podjele zodijaka na dvanaest kuća, koja je dugo bila jedna od najčešće upotrebljavanih u astrološkoj praksi.[24]

Herman prevodi astrološka djela, koja su promatrala utjecaj nebeskih tijela u širokom smislu.[25] Ta tijela determiniraju čovjekovo ponašanje, čovjek je nemoćan da išta bitno promijeni. On nije sudbinski odgovoran, čime se isključuje mogućnost njegove grješnosti. No takve pomalo apsurdne tvrdnje osobito odbacuje Izidor iz Seville.[26] Herman pokazuje veliko zanimanje za astronomiju, matematiku, medicinu i tehničke znanosti.[27] Najprije se bavio astrološkim problemima koji su se ticali globalnih promjena i sudbine naroda kao cjeline. U svojemu najcjelovitijem spisu *De essentiis / O bitima* iznosi svoja razmatranja astrološko-kozmološke tematike. Pišući tu dramu kozmogonije inspiriran je Platonovim učenjem, spoznajama arapskih filozofa i učenjaka, ali i kršćanskim naukom, kojega se dosljedno drži. U tom često vrlo kompliciranom spisu brojni su alkemijski, geometrijski, astronomski, astrološki te detaljni kozmologijski izvodi. Herman rekonstruira Božje stvaranje i prvobitno rađanje kao specifična i samom Bogu svojstvena gibanja. Bavljenje astrologijom prilika je da se potvrde božanske i nadvremenske istine. U traganju za konačnim odgovorima dolazilo je do oštre podjele, katkad i sukoba, između sljedbenika dviju tada najpopularnijih prirodnih znanosti, medicine i astrologije.[28] Her-

22 Usp. Žarko Dadić, *Herman Damatin,* Zagreb, 1996., 58.

23 Arapski astrolozi, slično indijskima, astrologiju drže praktičnom i empirijskom znanošću, te njezinu namjenu i predmet shvaćaju isključivo u tom smislu.

24 Žarko Dadić, *nav. dj.*, 42.

25 Na događaje na zemlji, u prirodi, na promjene u unutrašnjosti zemlje, na čovjekovo zdravlje i na događaje u ljudskom životu.

26 Astrologijom se bavio i Isidor iz Seville. Ipak, on je odbacivao zamisao da bi konstelacije zvijezda mogle utjecati na sudbinu ljudi, jer bi to isključivalo slobodnu ljudsku volju.

27 Tako on drži da ako neki čovjek uspije ovladati astronomijom, ništa mu više neće biti skriveno, ni sadašnje stvari o ovom nižem svijetu, a ni prošle ili buduće, jer viša su bića počelo i uzroci nižih.

28 Astrolozi su nastojali objasniti materijalne činjenice sa stajališta proučavanja cijelog svemira, dok su liječnici isticali samo kvalitativne i spoznajne događaje.

man Dalmatin, nastojeći pridonijeti suzbijanju sukoba, stao je na stranu astronomije.[29] Taj sukob pokazuje da su promjene u shvaćanju uloge znanosti u društvu s vremenom postale neizbježne. No sve češće prihvaćanje znanosti uzrok je i sukobu između njezinih grana. Medicina je naglašavala pragmatičnija mjerila nego zvjezdoznanstvo; u tom je vremenu bila kudikamo svrhovitija.

U srednjovjekovnoj europskoj kulturi astrologija nije bila odraz praznovjerja, nego želje za filozofsko-znanstvenim pronicanjem u smisao. Astronomija opaža i objašnjava pojave izvan Zemlje te podrijetlo, razvoj i svojstva zvijezda i procesa u svemiru, tj. nastoji otkriti zakone koji u njemu vladaju. Astrologiji se pak odriče znanstvenost jer pokušava objasniti i predvidjeti utjecaj gibanja nebeskih tijela na Zemlju i čovjeka u smislu određivanja njegove sudbine. Herman razlikuje astrologiju od astronomije onako kako ih je razlikovao Abu Ma'shar u *Uvodu u astronomiju*. Ističe da se astronomija bavi istraživanjem gibanja nebeskih tijela, njihovim redom, položajem i odnosima, i to neovisno o njihovu bilo kakvom utjecaju na zemaljski svijet. Upravo je zato Herman, uz stalno zanimanje za astrologiju, pokazivao zanimanje i za brojne astronomske probleme.[30] Prevodio je ili prerađivao mnogobrojna arapska astronomska djela različite problematike, a jednako veliko zanimanje pokazivao je i za starogrčka astronomska djela, posebice Ptolemejeva. Prema njegovu razmišljanju astrologija se bavi utjecajem svemirskih tijela na život čovjeka, odnosno proricanjem ljudske sudbine, kolektivne i pojedinačne, dok je predmet astronomskih proučavanja mnogo širi, a temelji se na istraživanju gibanja i ustrojstva svemira i neposrednoj koristi za čovjeka.[31]

O djelu "De indagatione cordis / O preispitivanju srca"

Na astronomiju i astrologiju u arapskom se svijetu gledalo kao na najuzvišenije i najljepše znanosti, pa stoga nije čudno što se naš znanstvenik Herman Dalmatin posve oslonio na dugu tradiciju takvog pristupa stvarnosti. Očito je da je astronomiju i astrologiju držao vrlo korisnim znanostima koje pomažu u usmjeravanju čitavoga života i na spekulativnoj i

29 Upozorava da red liječništva veže poda se i stvari protiv prirode, bez obzira na prihvaćeno shvaćanje prema kojemu prirodi ništa nije protivno.
30 Uzori su mu Albumasar, Ptolemej, Hermes Trismegistus, Dorotej iz Sidona, Messahalla i Rhazes.
31 Vidjeti Herman Dalmatin, *De indagatione cordis*, Zagreb, 2009., 28.

na praktičnoj razini.[32] Konkretan primjer njegovih nastojanja oko primjene teoretskih postulata u praktičnom životu nalazimo u kompilacijama i prijevodima rasprava *De compositione astrolabii*, *De astrolabii*, *De occultis*, odnosno *De indagatione cordis...*[33]

Djelo *De indagatione cordis / O preispitivanju srca* kompilacija je različitih drevnih astronomskih i astroloških vrela, koja Herman izvorno komentira i analizira. Na to djelo učenog Istranina upozoreno je u XIX. stoljeću, ali je široj hrvatskoj znanstvenoj javnosti ono ostalo nepoznato, što je s obzirom na specifičnosti teme i sadržaja razumljivo.[34]

Sadržaj mu se dijeli na tri dijela. Prvi dio, u kojem se raspravlja o sudbinama, blizak je djelu *Veliki uvod u astronomiju* Abu Ma'shara. U drugom, glavnom dijelu raspravlja se o naravi planetâ i znakova. Tu se Herman oslanja na brojne arapske znanstvenike, koje pojedinačno spominje i na njih se poziva.[35] Treći, zaključni dio dodatna je rasprava u kojoj se on ukratko osvrće na još neke astrološke probleme, a opet se oslanja na već spomenute astrologe Mashallaha i Dorotheosa.[36]

Kritičko izdanje izrađeno je na temelju dva od ukupno šest sačuvanih rukopisa koji sadržavaju to Hermanovo djelo. Budući da ni u jednom od rukopisa nije sačuvan Hermanov autograf, kao osnova za izdavanje uzet je najstariji poznati, koji datira iz XIII. ili s početka XIV. st., a danas se čuva u knjižnici Ruske akademije znanosti i umjetnosti u Sankt Peterburgu pod signaturom XX., Ab-III.l. Taj je tekst nadopunjen tako da su mu kao *variae lectiones* dodane razlike čitanja prema nešto mlađem rukopisu iz XIV. stoljeća, koji se danas čuva u Bodleiani, sveučilišnoj knjižnici u Oxfordu, pod signaturom MS. Laud. Misc. 594.

Zaključak

U ovom radu prikazana su glavna obilježja Hermanova rada. Prevodeći astrološka djela, Herman je posredno uveo Aristotelovu prirodnu filozofiju u europsku misao XII. stoljeća, te je tako pobudio zanimanje za prirodnu filozofiju uopće. Nadalje: Herman iznosi originalne misaone sinteze

32 *Isto*, 36.
33 *Isto*, 13.
34 *Isto*, 136.
35 Ovdje se poziva na Abu Ma'shara, Sahl ibn Bishra, Aomara Tiberiju, Al-Kindija i Mashallaha.
36 Vidjeti Herman Dalmatin, *Rasprava o bitima*, sv. I.–II., Pula, 1990., 13.

povezujući različite slojeve grčkoga filozofijskog mišljenja, gnostičke tradicije i arapske prirodnofilozofijske tradicije s kršćanskim svjetonazorom, čime ustaje protiv dominantne struje neoplatonističkog augustinizma i aristotelovskog logicizma.

Poseban naglasak stavljen je na njegovu ulogu u prijenosu informacija o arapskoj kulturi i civilizaciji te islamu onodobnoj kršćanskoj Europi. Njegovi prijevodi s grčkoga i arapskoga na latinski bili su važni po tome što su zahvaljujući njima sredinom XII. stoljeća najvažnija grčka i arapska djela postala poznata u zapadnoj Europi. Po svojem utjecaju na razvoj znanosti u Europi posebno se ističu Hermanovi prijevodi Abu Ma'sharova *Uvoda u astronomiju*, Ptolemejeve *Planisfere* i Hermanova revizija prijevoda Euklidovih *Elemenata* koji je načinio Adelard iz Batha. Svojim udjelom u konstituiranju tzv. *Toledske zbirke* latinskih tekstova o islamu Herman je pridonio mogućnosti uspostavljanja izravnih dodira i boljem razumijevanju između kršćanskog i muslimanskog svijeta. Njegovo djelo i danas ima snažan odjek u europskoj javnosti.

Neupitno je da je Herman Dalmatin, poput mnogih naših znamenitih znanstvenika na raznim europskim sveučilištima kako nekad tako i danas, umnogome pridonio razvoju europske misli. Svojim izvornim djelima, kompilacijama i prijevodima na latinski jezik znatno je pridonio proučavanju prirodne filozofije i egzaktnih znanosti u Europi, te time sudjelovao u znanstvenom i kulturnom preporodu Zapada u XII. i XIII. stoljeću. Stoga je svakako potrebno stalno podsjećati na njegov rad.

Literatura

1. Alojz Ćubelić, "Herman Dalmatin i intelektualni preporod zapada u 12. stoljeću", *Croatica christiana periodica*, br. 57, Zagreb, 2006.
2. Alojz Ćubelić, *Filozofski elementi u djelu Hermana Dalmatina*, disertacija, Zagreb, 2004.
3. Eduard Hercigonja, *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost*, sv. II., Zagreb, 2000.
4. Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek*, Zagreb, 1993.
5. Franjo Šanjek, *Doprinos Hermana Dalmatina zbližavanju arapske i evropske znanosti na Zapadu u XII. stoljeću*, Zbornik radova Četvrtog simpozija iz povijesti znanosti, Zagreb, 1983.
6. Franjo Šanjek, "Europski dometi znanstvenog djela Hermana Dalmatina", *Filozofska istraživanja*, 48/1992.
7. Franjo Šanjek, "Herman Dalmatinac, pisac i prevodilac znanstvenih djela iz prve polovice 12. stoljeća", *Croatica christiana periodica*, III., Zagreb, 1979.
8. Herman Dalmatin, *De indagatione cordis / O preispitivanju srca,* Zagreb, 2009.
9. Herman Dalmatin, *Rasprava o bitima*, sv. I.–II., Pula, 1990.
10. Ivana Skuhala Karasman, "Recepcija arapske misli u filozofiji Hermana Dalmatina", *Metodički ogledi*, sv. 16., br. 1–2, 2010.
11. Kruno Krstić, "Počeci filozofije u Hrvatskoj", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, god. I., sv. 1.–2., Zagreb, 1975.
12. Miroslav Bertoša, Robert Matijašić, *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005.
13. Neven Budak, *Croatica. Hrvatski udio u svjetskoj baštini*, 1, 2, Zagreb, 2007.
14. Relja SEFEROVIĆ, "Duhovne promjene u Rimskoj crkvi u prizmi rada srednjovjekovnih prevoditelja", *Croatica christiana periodica*, sv. 53., 2004.
15. Žarko Dadić, *Egzaktne znanosti hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 1991.
16. Žarko Dadić, *Herman Dalmatin*, Zagreb, 1996.

Uspjela pjesnička provokacija

Frano Vlatković, Noćna prerušavanja, *Altagama, Zagreb, 2010.*

Frano Vlatković je pjesnik koji je svoju prvu pjesničku knjigu objelodanio 1996. u 47. godini života, da bi u narednom rasponu od petnaest godina (od 1996. do 2010.) objelodanio šesnaest pjesničkih knjiga. Takva učestalost u objelodanjivanju pjesničkih knjiga može upućivati na nagomilanost stihova koja je u određenom trenutku pronašla izlaz u knjige (jer Vlatković je objavljivao stihove od osnovne škole, a činio je to u mnogim časopisima). No ista učestalost može upućivati i na visoku koncentraciju u samom biću pjesnikovu, koja je u određenom trenutku izbila i pokazala se katkada i u liku triju pjesničkih knjiga u samo jednoj godini (2003. i 2007. godine).

Čitajući najnoviju Vlatkovićevu pjesničku knjigu "Noćna prerušavanja", uz dodatni djelomični uvid u njegov prethodeći pjesnički opus, u prvi plan nam se nameće zagonetnost naše privučenosti njime njemu kao pjesništvu. Ne, dakle, zagonetnost u smislu u kojem pjesništvo pred nama rasprostire zagonetku života ni u smislu da nam je zagonetna moć kojom pjesnik to čini, a običnom je čovjeku takvo što nemoguće. Pjesništvo Frane Vlatkovića zagonetno je već i zato što nam, kao da to čini namjerno, uskraćuje svaki razlog da ga priznamo kao pjesništvo, a ipak se na koncu nađemo u nemogućnosti uskrate takvoga priznanja.

Susret s pjesništvom inače se uglavnom svodi na doživljaj njegove veličine kao pjesništva i na stilističko, slikovno i idejno njegovo raščlanjivanje. I kada istaknemo slike, stilske figure i idejnu osnovicu pjesništva (uz poredbeno pabirčenje po životopisu pjesnikovu), onda smo skloni sami sebe prešutno (bezrazložno) uvjeriti da smo upravo na taj način dokučili razloge doživljene pjesničke veličine i njezina priznanja. No kod Vlatkovića su stilske figure svedene na slučaj, ponuđene slike nabacane su bez raspoznatljivih izrazitosti i zaokruženosti, a smisao se u konačnici dosljedno uspijeva izigrati. Da i ne govorimo o naglašenoj izostavljenosti

svih prepoznatljivo vlastitih životnih zaokupljenosti (lirskoga subjekta kao čovjeka). Sve to ne bi bio problem, kada doživljaj pjesničke veličine, ipak, ne bi bio tu. Postoje pjesnički opusi i knjige koji su iskušavanje i propitivanje svih načina na koje se, kroz pjesničku tradiciju, pokazalo da pjesništvo može biti (metrika, slobodan stih, ekspresivnost, impresija, sažetost, narativnost...). A kod Vlatkovića kao da se od svih tih načina dosljedno odustaje, samo zato da se na pozadini toga odustajanja na koncu ne odustane sobom kao pjesništvom prkositi.

Tako se pjesništvo pretvara u provokaciju upućenu samomu pjesništvu i onima koji se njime zaokupljaju.

Jer pjesnička je veličina tu. Ta Vlatković je objelodanio šesnaest pjesničkih knjiga; ta o Vlatkovićevu su pjesništvu afirmativno pisala već brojna renomirana imena hrvatske književne scene; ta Vlatković je član Društva hrvatskih književnika u Zagrebu a pretposljednja knjiga "Rastuće more" objelodanjena je upravo u biblioteci Mala knjižnica DHK...

A s druge strane: Vlatković skriva životne vlastitosti iza opisa kojim se ne opisuje nikakva određena smislena cjelovitost; Vlatković iskustva s haiku pjesništvom (objelodanio je četiri knjige haikua, a u pripremi ima još nekoliko) proteže preko svoga pjesništva u cjelini koje formalno nadilazi haiku određenosti i tako biva istina da je, barem u onoj mjeri u kojoj je zapadnjačkim iskustvom izmijenio istočnjačku haiku tradiciju, svojim pjesništvom pokazao i to kako se zapadnjačko pjesništvo može formirati po mjeri haikua; Vlatković se, na koncu, ni najmanje ne brine za komunikativnost svoga pjesništva...

Zbog svega spomenutog, a što bi tek trebalo pomnije i dublje raščlaniti, Vlatkoviću možemo samo čestitati na uspjelosti, a onda i opravdanosti jednoga takvoga eksperimenta s pjesništvom koji je na koncu pokazao svoje lice kao provokacija. Reći da je nadrealizam ili avangarda korak je unatrag, u odnosu na ono što je fenomen Vlatkovićeva pjesništva već ostvario. Ustvari, budućnost povijesti književnosti tek će trebati dati odgovor na fenomen Frane Vlatkovića kao pjesnika i na fenomen njegove pjesničke provokacije.

Dakako, tumačiti pjesništvo Frane Vlatkovića kao pjesničku provokaciju samo je dio istine o njemu. Pjesnička nadarenost Vlatkovića nerijetko ponese i u smjeru pjesama kao što su "Noćna oluja", "Vlak"..., koje se uklapaju u poetička raščlanjivanja govoreća uz pomoć odredbi kao što su: slikovito-deskriptivno-impresivno. U tim se pjesmama pred nama razot-

kriva jedinstvenost i neponovljivost Vlatkovićeva opažanja svijeta kojima se doživljavamo obogaćeni. No u ovom kratkom nagovoru nisam želio izvršiti redukciju Vlatkovićeva pjesništva na provokaciju, nego istaknuti jednu crtu njegove iznenadnosti i izazovnosti koje vjerojatno ni sam nije bio svjestan, a koje su tako dobrodošle za raskrinkavanje fenomena književnoga života u njegovoj cjelokupnosti.

U Kobiljaku, siječanj 2011.

Vlado Vladić

Pjesničke varijacije

Miljenko Buljac, Njihove navezanosti tebi ne trebaju, *Ogranak Matice hrvatske, Sinj, 2011.*

Auktor je pjesničke knjige "Njihove navezanosti tebi ne trebaju" Miljenko Buljac, gimnazijski profesor u Sinju, ali, evo, i pjesnik, ali i znanstvenik, esejist, kritičar, pripovjedač i doktor znanosti. Već ti podtaci svjedočanstvo su o paradoksu. Kako netko tko je nastavnik može biti još i toliko toga drugoga? To pitanje ima prizvuk optužbe samoga nastavnika! Nije li to znak da svoj nastavnički poziv shvaća kao nužno zlo, da u njemu podbacuje, kako bi se mogao ostvarivati tek kada učionicu napusti? No zar je biti pjesnik, znanstvenik, doktor znanosti nešto što je protivno nastavničkomu pozivu, protivno odgoju i obrazovanju? I to pitanje ima prizvuk optužbe, ali ona više nije usmjerena prema samomu nastavniku, nego prema onima koji prosvjetu kreiraju tako da ju destruiraju. A destruiraju tako što čine sve da nastavnički poziv bude nešto što može obavljati bilo tko i bilo kako, uz jedan jedini uvjet: da pristane u okviru toga poziva raditi bilo što.

"Njihove navezanosti tebi ne trebaju" druga je pjesnička knjiga Miljenka Buljca (prvu je objelodanio 2000. pod naslovom "Nevjenčani dani"). Ona započinje pjesmom "Dječaku drukčijeg djetinjstva", u kojoj i zatječemo stih uzet za naslov cijele knjige. Upravo se u toj pjesmi da naslutiti dašak stišanoga buntovništva zbog izostanka pravednosti u poretku

ovoga svijeta. To buntovništvo, kažem, probija, ali je ublaženo otkrićem lirskoga subjekta da svaki čovjek sam može sagraditi svoje ljestve prema nebu, ne pristajući na navezanosti i kratke staze prema uspjehu.

No u formalnom smislu kroz cijelu se knjigu provlači i kao takav čitatelju nameće postupak pjesničkih varijacija. Prvi put se s tim postupkom u pjesništvu susrećem na tako izrazit način. Tu su, najprije, varijacije okupljene pod istim naslovom, koje se kreću u rasponu od dvije (Plivač u oluji, Pjesma o divljim guskama, Zavodljive geste) do četiri (Glas ljubavi) pjesme. Potom su tu varijacije okupljene pod zajedničkim nadnaslovom kao svojevrsnim pjesničkim ciklusom, dok se njihovi pojedinačni naslovi razlikuju (Molitveni soneti, Dva soneta o sablazni svijeta, More i more kameno, Divojka sa škoja). Potom su tu varijacije unutar samo jedne pjesme, kao što je "Lastavice, laste", koja svoju opsežnost gradi upravo na varijacijama stalno se vraćajućih istih stihova. Čitatelj, naišavši na prvu varijaciju (Plivač u oluji), najprije može pomisliti da se radi o tiskarskoj grješci, ali idući dalje sve više je uvjeren da ima posla s postupkom koji biva nosiv za cijelu knjigu. Kada se čitatelj probije do spoznaje postupka varijacije kao konstitutivnoga za cijelu knjigu, onda tek vidi da se i obična ponavljanja, nabrajanja unutar pojedinih pjesama, čak i sama rima izvrsno u nj uklapaju i podupiru ga.

Knjiga sadrži šezdesetak pjesama, ali je zahvaljujući variranju postupno svedena na sebe kao jednu pjesničku cjelinu, jednu pjesmu koja se nastavlja iz pjesme u pjesmu. Kao da cilj i nije nikakva zaokruženost i dovršenost, nego sam opstanak u toj igri.

Nasuprot takvoj zaigranosti stoji motivski sastojak pjesama, a to je nedokidiv i nesustajući odnos njega i nje, muškoga i ženskoga. Nije ovdje mjesto da se na osnovi stihova iscrpno re-konstruira prevladavajuća koncepcija muško-ženskoga odnosa. Dovoljno je naglasiti ono osnovno i nedvojbeno. A to je potreba jednoga za drugim, izostanak konačnoga uzajamnoga pronalaženja (sjedinjenja) i odatle izbijajuća tjeskoba u liku sumnje u korisnost vlastitoga tijela, smisao vlastite posebitosti. Vlastita suvišnost.

Pitanje o neuspjelosti muško-ženskoga odnosa nije svedeno samo na pitanje o njihovoj pojedinačnoj ili zajedničkoj sreći, nije to samo njihova drama, nego i drama svega što o njima ovisi, napokon to je drama jednoga naroda, to je drama života kao života, njegove budućnosti.

Budući da je ono tjeskobno-motivsko također varirano kao konstanta cijele knjige, tjeskoba ne uspijeva zagospodariti, nego supostoji sa zaigranošću.

Dok formalne varijacije (zasnovane na ponavljanju istih stihova) prijeće tjeskobi da se nametne kao isključiva, s druge strane variranje istoga motiva održava varijaciju kao osnovni postupak i ondje gdje doslovno (formalno) izostaje. Tako se formalne i motivske varijacije upotpunjuju i čine knjigu kompaktnom, opravdanom u svakom dijelu i u cjelini.

Ništa u ovoj knjizi nema izrazito novo, ni u formalnom ni u motivskom smislu, jer takvo što u pjesništvu jedva da je više i moguće. I to ne samo zbog toga što je povijesni razvoj pjesništva iscrpio svoje mogućnosti nego i zato što je umsko osvrtanje na pjesništvo sagledalo ono što je u pjesništvu uopće moguće. Pa ipak, tim je dragocjenije kad neki pjesnik svojim snagama, iz svoga iskustva pred nama vjerodostojno i izrazito oživi jedan, iako rijetko reflektiran, predvidiv pjesnički postupak (varijacije) i jedan nadasve predvidiv pjesnički motiv (intimnosti).

Knjiga je, inače, ukusno grafički uređena, dostupna u mekoj i tvrdoj opravi i doista je potrebno samo malo čitalačke sabranosti da uz pomoć nje uronimo u sasvim drugačiji, pravi, svijet i tako barem nakratko uteknemo iz patvorenosti naše svagdašnjice.

Vlado Vladić

Promatranje stvarnosti

Zoran Hrkač: Kamen u zemlji, *Slavonski Brod, 2006.*

Na početku 21. stoljeća u mapu slavonskobrodskog pjesništva ušlo je novo, dosad nepoznato ime. Zoran Hrkač stihove je počeo pisati tek u zreloj dobi. Istodobno je ispisivao stihove namijenjene odraslim čitateljima i djeci, pa je u 2006. godini objelodanio dvije zbirke pjesama: "Kamen u zemlji" (prvijenac namijenjen odraslima) i "Zbirku mojih pjesmica" (prvijenac namijenjen djeci). Obje knjige objavila je Posavska Hrvatska.

Zbirka pjesama "Kamen u zemlji" komponirana je u pet ciklusa: "Zemlja", "Duša", "Srce", "Glava" i "Ruka".

Zavičajno-domoljubna tematika zastupljena je u prvom ciklusu koji je dobio ime "Zemlja". Ishodište je autorovog svijeta "Zemlja u kamenu" (KAMEN). U toj zemlji kamen se nalazi svugdje: "i u duši i u tijelu / i u gradu i na selu". "Goli kamen" autorov je znamen (GOLI KAMEN), ali i znamen njegovih predaka (OGNJIŠTE). No autorov životni vijek nije vezan samo uz tu zemlju u kojoj je "kamen svugdje", nego i uz drugo podneblje, uz grad "čaplje, korza i kavanâ" (BIJELI TRAG). Kamen "u Brodu u (pjesnikovom, dodala V. N.) stanu" predstavlja kamen poveznicu s korijenom predaka. Kamen u sebi sadrži sve odrednice zavičajno-domoljubne baštine hercegovačke prošlosti; on za autora jest izvorište njegovoga bića.

"Duša" je ime drugoga ciklusa pjesama, u kojemu autor promišlja o duhovno-religioznoj tematici: Bogu i čovjeku, darovanim pjesničkim riječima koje "Od Boga dolaze / Kroz moju glavu prolaze / Ja ih zapisujem samo / One nastaju gore, tamo". U egzistencijalnim nemirima, samoći i praznini Bog postaje njegova "jedina utjeha i nada" (TKO SAM).

Treći ciklus pjesama posvećen je ženi i nosi naslov "Srce". Oslikana je žena u luku svoga cjelokupnoga životnoga vijeka (ŽENA), a zatim se autor okreće svojoj "dami" koja je postala njegovo uporište u kojemu on i njegovo srce zauvijek žele biti ("Od tebe nikamo / srce i ja / sebe ne damo"; NIKAMO). Nasljedujući motive i izričaje trubadurske lirike, autor u pjesmi STANJA donosi tugu i suze jer ga je napustila "ruža s rajskoga imanja". Čežnja za ponovnim susretom s voljenom osobom progovara u pjesmi PRAZNO: "U praznu glavu / meni misao ide / Moje oči da tvoje / oči vide".

Ciklus pjesama "Glava" sadrži izrazito refleksivne pjesme. Ironično-satirična oštrina ispisana je u većini stihova. Pjesma NE SMIJEŠ progovara o zabrani mišljenja i govorenja:

Ne smiješ misliti
Ne smiješ kazati
Ne smiješ misliti što kažeš
Ne smiješ kazati što misliš
Ne smiješ misliti što misliš
Ne smiješ kazati što kažeš
Doći će vrijeme kada ćeš slobodno misliti,
a govoriti neće biti potrebno

Razloge ove neslobode otkriva pjesma GLAVA.

Autor traži i pronalazi odgovore na upitnike što ih nameće breme povijesti, vremena prošla, a i sadašnje. On misli (MISLIM), mašta (MAŠTA), gleda (GLEDAM), viče (VIČEM), strahuje (STRAH), te razmišlja o socijalnim pitanjima (ZNATI IMATI, IMATI ZNATI) i o prolaznostima životnim (DAN I NOĆ). Osnovno je stilsko izražajno sredstvo u većini pjesama ovog ciklusa kontrast, antiteza. Antitetički parovi sadržani su već u naslovima: SRETNI I NESRETNI; DAN I NOĆ; VRH I DNO, dok same pjesme donose kritičke refleksije suvremene stvarnosti, dobivajući ponekad univerzalna značenja.

Zbirka se zatvara ciklusom "Ruka", u kojemu autor razrađuje temu života. Pjesma VODA početna je pjesma ciklusa, a donosi motiv kruga, tako čest u europskom i hrvatskom pjesništvu (prisjećam se Rilkea, Lorke, Tadijanovića...): "Voda kao krug, krug kao život / Život kao opstanak, opstanak kao ciklus / Ciklus kao krug, krug kao voda". Život je prikazan kao životni krug (circulus vitiosus) koji je istovremeno i zatvoren krug. Izlaz iz ovog, naizgled bezizlaznog, kruga svatko mora pronaći sam. Nižu se potom pjesme vezane uz vrijeme Domovinskog rata (SRUŠENA VRATA) i poraća (IMAO), hrvatske svakodnevice (ISTA; LICE i dr.).

Glavnu tematiku i pjesnička nadahnuća autor je tražio u zavičajno-domoljubnim i religiozno-duhovnim motivima, zatim motivima žene i ljubavi, te (ratne i poratne) prošlosti i sadašnjosti. Iz svoje suvremenosti, dakle, progovorio je o ljudskoj sudbini u povijesnom vremenu prošlom i sadašnjem. Cijeli svoj pjesnički svijet utemeljio je na duboko etičkoj sastavnici u koju je utkao kršćansku koncepciju svijeta.

Pjesnički izraz autorov jednostavan je i jasan (ponekad izričajno nedorađen), tonalitet smiren, ritam raznolik, a stih slobodan ili vezan rimom. Neke pjesme u izrazu i ritmu korespondiraju s usmenom narodnom pjesmom – posebno one koje govore o Hercegovini. Bljesne u njima vedro nadahnuće i poticajna poruka, duboka i topla, sućutna riječ.

U prvoj pjesničkoj zbirci autor još uvijek traga za svojim izrazom. No, misaonost i spontana jednostavnost ostaju temeljne oznake pjesničkog iskaza zbirke pjesama "Kamen u zemlji" Zorana Hrkača.

"Zbirka mojih pjesmica"

Trajno se znaju čuditi jedino djeca i pjesnici (prisjećam se stiha A. B. Šimića "Pjesnici su čuđenje u svijetu"). U svom pjesničkom prvijencu namijenjenom djeci Zoran Hrkač donio je neposrednu dječju začuđenost

pred vremenom i životom, pred svakodnevnim sadržajima iz dječjeg svijeta. Autorov poetski svijet pun je topline, dobrote i bezazlenosti, znatiželje kakvu imaju djeca u predškolskoj i ranoškolskoj dobi. Ova dob pretežno je vezana uz tradicionalne ambijente, situacije i doživljaje dječjeg svijeta što ga uokviruje obiteljski, vrtićki i školski krug te dječje igre i prve ljubavi.

Gradeći svijet predškolskog djetinjstva, autor donosi motive u širokom rasponu – od bajkovite situacije kada "bi samo djeca bila na planetu", preko slika iz obiteljskog života u kojima djevojčice uče pisati i crtati dok se dječaci voze u "makinama", zabunom rone u akvariju ili odlaze u lunapark i cirkus, do igara-pitalica i neobične racije u vrtiću.

I svijet ranoškolskog djetinjstva autor gradi na širokoj lepezi motivâ – od prvih dana u školi kada se uči abeceda i stječu različita znanja, preko dječakove igre s Mjesecom šetačem, zapažanja zime i proljeća te sudjelovanja u gradskim maškarama, do prve ljubavi i prave dječje "prosidbe".

Između ovih dviju motivskih cjelina nalaze se pjesme o životinjama: piletu, vrapcu, žapcu, pužu, zeki, lanetu... smještenima u ambijent grada i prirode. Standardni, ali uvijek u dječjem pjesništvu privlačni, likovi životinja prikazani su većinom u svojim uobičajenim životnim situacijama: vrabac dok čeka mrvicu kruha zimi, zeko u brijegu pred gladnim vukom, jelenova obitelj u planini ispod bora... Pjesma o tužnom žapcu izdvaja se od ostalih; napisana je kao basna u stihu. Žabac je antropomorfiziran, nosi ljudske osobine pa pjesma sadrži i neizbježnu pouku koju ostale pjesme nemaju: "Ostavi me žaba, bio sam baraba."

U trima pjesmama ("Brojke", "Red" i "Leći") autor je pokazao jezičnu umješnost koja najviše odgovara djeci, a to su igre riječi. U pjesmi "Leći" donosi leksičku igru premetanja riječi u rečenici:

Kada želiš,
poći leći,
morat ćeš mi reći.
Kada odeš
leći poć',
ja ti želim
laku noć.

Taj postupak rezultira humorom, tako neophodnim u životu svakog djeteta.

Pjesma "Luda kuća" izdvaja se od ostalih pjesama po svojoj nonsensnoj intonaciji. U "Ludoj kući" autorova se mašta razigrala pa su se dijelovi kuće i namještaja potpuno pobrkali, nelogično ispremiješali:

Prozor staklo trese
lusteri na podu vjese
Zidovi od cigli
Zidari ih
na krov digli
Tavan u podrumu
Ormar otiš'o u šumu.

Spajaju se obično i neobično, moguće i nemoguće, realno i fantastično. Začuđenost i smijeh neizostavna su reakcija pri čitanju ove pjesme. A radosti, zdravog smijeha i bezbrižnosti djeci nikada dosta. Ona čeznu za igrom, humorom i smijehom.

Pjesme su napisane standardnim hrvatskim jezikom, no autor uvodi i riječi iz slanga (makina, skužiti) i oblike iz razgovornog jezika (imat', nek', stiče, zavolila, otiš'o i dr.), što osvježava i proširuje leksik knjige.

Tematski i motivski izbor zbirke je djetinjstvo. Autor se prepustio izvornim dječjim emocijama, logici i psihologiji djetinjstva. Prihvatio je dječji način poimanja svijeta i dječji način izražavanja. U ovim stihovima ne zbiva se ništa značajno ni veliko. U dječjem i životinjskom svijetu nižu se obične, svakodnevne situacije; autor samo niže dražesne sličice iz toga svijeta.

Zoran Hrkač prihvatio je konvencionalni krug tema i motiva iz suvremenog dječjeg pjesništva, ali im je dao osobni ton i boju – šarm poetskog pričanja i opisivanja, spontanu duhovitost i vedrinu, radoznalost i čuđenje pred ljepotom života. Dovoljno odlika za jedan pjesnički prvijenac.

"U sjeni misli"

"U sjeni misli", treća knjiga Zorana Hrkača, donosi rukovet aforizama. Knjigu je objavila Posavska Hrvatska 2008. godine.

"Kada nešto imaš reći svijetu, onda to napiši!" savjetovao je L. N. Tolstoj. Zoran Hrkač ima što "reći svijetu" pa je zato napisao zbirku misli.

U njoj se otkriva kao nepristran promatrač životne stvarnosti. Ovaj sveprisutni i sveznajući promatrač život vidi u njegovim dvojbama, zrcalima i odrazima. Autorove misli odraz su razmišljanja u jednom vremenu i o jednom vremenu:

Kakvo vrijeme, takvi ljudi. (430)
Na Balkanu ljudi u jednoj ruci drže nož, a u drugoj križ. Nikada ne znate hoće li vas blagosloviti ili ubosti. (629)
Trčanje nije više hobi nego svakodnevica. (607)
Danas ljudi najviše vole čitati novčanice. (60)
Sve više ljudi živi kao psi, a sve više pasa kao ljudi. (663)

Većina misli izriče neku spoznaju ili pouku o nama samima:

Roditelji sve više izgledaju kao bankomati, a djeca kao kartice bez pokrića. (659)
Čovjek čovjeku sve više postaje broj. (257)
Brak je politika: opstaje kao umijeće nemogućeg, a umire kao nemogućnost pregovaranja. (97)
Bog ne može bez čovjeka. Samo čovjek može bez čovjeka. (412)

Dok ovim aforizmima zbog njihove aktualnosti možemo nadjenuti naziv "aktualizmi", oni koji slijede imaju svevremensko značenje pa im pridjevamo naziv "univerzalizmi":

Bolje je imati zaleđe nego leđa. (597)
Tko se stalno klanja, u prašini mu glava završi. (637)
Svoj križ možeš nositi pogrbljenih leđa ili kao lančić oko vrata. (47)
Stid se od srama povukao u sebe. (125)

Autor ponekad poseže i za autoironičnim diskursom kao vrstom relativiziranja vlastite književničke vrijednosti: *Lijepo je biti pjesnik: svi te poznaju, a nitko te ni za što ne treba.* (467)

Uz ironiju i antitezu, omiljene stilske figure aforističara, u napisanim mislima uočavamo metaforu i hiperbolu te sarkazam i paradoks.

Iščitavajući ove kratke refleksije, zastajemo pred njihovom britkom izričajnošću. Iznenadi nas autorova duhovitost i oštroumnost. Zabljesne

ponekad pučka mudrost hercegovačkih predaka, zaiskri lakonski sažeta moralna pouka.

Knjigom "U sjeni misli" suvremena aforistička panorama u Hrvatskoj dobila je novo autorsko ime. Zorana Hrkača tek treba upoznati jer autor upozorava:

Onima koji me znaju pokazao sam kako me ne poznaju, a onima koji me ne poznaju kako da me upoznaju. (246)

"*Kad travke ožive*"

Promatrati svijet očima djeteta znači radoznalo ga otkrivati naivno se čudeći svemu oko sebe. Radoznalost i stalna dječja začuđenost, spontanost i razigranost, vedrina i bezazlenost otkrivaju se i na stranicama druge zbirke dječjih pjesma Zorana Hrkača "Kada travke ožive". Zbirku je objavila Posavska Hrvatska 2010. godine.

Biti odrastao čovjek, a psihološki se poistovjećivati s djetetom u sebi (i čitatelju) može samo pjesnik. Pjesnik-dječak uhvatio je trenutke iz dječjeg života, zabilježio je svakodnevne doživljaje iz predškolskog i ranoškolskog dječjeg svijeta.

Pred čitateljem se nižu slike godišnjih doba (PROLJEĆE; JESEN; BOJE), prirode (RIBIČ; PRIRODA; GLAS), životinja (ŠARAN; "RIBAR"; VRANA; PČELA; ŽIVOTINJE; KUĆA) i biljaka (BREZE; ŽIR; LJILJA), sela i grada (STRAŠILO; GRAD). Šarenilo motiva pjesnik je upotpunio vedrim i šaljivim prizorima iz dječje sobe (NOĆ; URA; SAN; ZVIJEZDE), obiteljskog života (FORA; MAJKA; BLIZANCI; ŠEĆER I MED), dječjeg vrtića i škole (IGRA; TETA; ŠKOLSKI PRAZNICI; STID), lunaparka i kazališta (VRTULJAK; MARIONETE).

Autor donosi i pjesmu u kojoj dječji naivno pokušava otkriti nastanak pjesme:

Tko zna?!
Možda je šalju
Mjesec i zvjezdice,
kao poštari donesu je ptice?
Možda stiže s livada i šuma?
Tko zna?!

Možda neka bljesne
i iz pjesnikovog uma? (PJESMA)

Traženi odgovor skriva se u poenti pjesme.

U drugoj pjesmi, PJESMA PJESNIKU, autor izravno otkriva da personificirana pjesma stiže pjesniku noću dok on duboko spava:

"*Pjesniče, probudi se,*
pjesma te zove,
želi ti nešto reći."
"*Budi se*", *pjesma viče,*
"*stihovi moji će pobjeći.*"

Pjesma k pjesniku dolazi i po danu kada joj se on ne nada:

Pjesma mu se danju
u parku prikrada.
Ne da mu mira ni sada.
Dok ti ovo čitaš,
pjesniku nova pjesma
s neba u njedra pada.

Pjesma je, saznajemo iz poente, dar s neba, Božji dar.

U pjesmi PJESNIK autor otkriva i pravu narav pjesnika:

Pjesnici nisu bića.
Oni žive od pjesme,
a ne od hrane i pića.
Njima je pjesma majka
što ih nosi u san.
Pjesnik živi pjesmu
i noć i dan.

Pjesnik je neobičan promatrač svijeta oko sebe pa mu se "ljudi (i neljudi)" čude.

što je tijelom dolje,
dušom gore,
što od sumraka
vidi rosne zore,
a od hrđe zlato.
Bože,
pa pjesnik je zato!

Pjesnik nosi Božji dar u sebi (On je umjetnik!) i zato se mora razlikovati od drugih, običnih ljudi koji su i tijelom i dušom na zemlji, kao, npr. ribič, lovac i mesar u pjesmi ULOV, odgojiteljica iz vrtića u pjesmi TETA ili učiteljica u pjesmi STID.

Izvorna autorova nadahnuća unutarnjom jednostavnošću predočavaju situacije iz dječjeg života. Iz pjesme u pjesmu redaju se cjeloviti doživljaji, ljupke sličice u stihu u kojima lirski subjekt mijenja svoje lice od malenog dječaka preko školarca do odraslog pjesnika, roditelja i zubara.

Bezgranični prostor dječjeg svijeta upotpunjen je i nonsensnim situacijama. U pjesmama ZIJEV i LAŽI isprepliću se stvarnost i san, istina i laž stvarajući iznenađenje, začuđenost i smijeh. Razigrana pjesnikova mašta i čitatelja postupno pretvara u sudionika ovog veselog svijeta.

Pjesme o zecu Brki (ZEC BRKO; ZALJUBLJENI ZEC), napisane u formi anegdote, izdvajaju se naglašenom fabulativnošću. Dražesne su situacije u kojima čitatelj zatječe simpatičnog zeca.

Tradicionalni krug tema i motiva dječjeg pjesništva autor je osvježio novima u pjesmama KAMEN, TREMA, GOSPODIN, ALI i DLAN, zaokruživši njima svoj živopisni dječji svijet.

Pjesme su napisane u formi minijaturnih slika, priča u stihu, nonsensnih pjesama i humorističkih anegdota. Dominiraju idilični ugođaji uobičajeni za idealizirani svijet tradicionalnog, ali i suvremenog, djetinjstva.

Vedro obrađene teme donijele su tople, humane ugođaje. Pjesnički izraz je sugestivan, spontan i jednostavan, obogaćen funkcionalnom rimom.

Zoran Hrkač piše standardnim hrvatskim jezikom, a da bi proširio svoj leksik, rabi izraze iz razgovornog jezika (stat', k'o, bandera, rek'o, šolja), žargonizme (faliti, fora, figa) i poneki regionalizam (roba). Riječi su uglavnom u službi svog osnovnog značenja. Tek povremeno autor se koristi igrom riječi, kao u pjesmi ZAMJENICE ili u pjesmi BOJE, slažući pojmovne asocijacije kojima razigrava čitateljevu maštu.

Inspiriran promatranjem stvarnosti očima djeteta, Zoran Hrkač u zbirci "Kada travke ožive" podario je čitateljima šezdesetak novih pjesama. Ovom zbirkom čitatelji su dobili vedru i razigranu, idiličnu i nježnu sliku dječjeg svijeta, a hrvatsko dječje pjesništvo novo pjesničko ime.

"Zagledan u nebo"

"Zagledan u nebo" druga je zbirka pjesama Zorana Hrkača namijenjena odraslim čitateljima. I posljednju knjigu objavila je Posavska Hrvatska 2010. godine. Komponirana je u pet ciklusa.

Zbirku otvara ciklus pod naslovom "Previranja". U početnoj pjesmi znakovitog naslova SAM, lirski subjekt razmišlja o pitanju osobnog identiteta i životnim izborima uokvirenima granicama tame ("Mrak sam") i svjetla ("Raj sam").

Svaki čovjekov izbor nosi određene posljedice. Lirskom subjektu teško je neprestano šutjeti i "nepravde ćutjeti", skrivati se ispod maski i glumiti, živjeti isprazno. Stoga je odlučio "Poštenim životom koračati / I nebeske zakone shvaćati" (TEŠKO). U unutarnjim previranjima ispunjenima samotničkom tugom i strahom "čovjek u tami", "duše potonule u dubinu" obraća se rijeci pitajući je "Ima li smisla / Ići kamo" (KAMO).

Tegobne životne situacije ponekad uzrokuju egzistencijalne krize, stvore "provaliju u čovjeku" koja ga primorava da prijeđe crtu, rub života i tim korakom ode u vječnu propast. Njegovo postojanje čini mu se bespredmetnim. Glas prijatelja zaustavlja ga ispred "Litice / Ruba / Ivice / Crte" tješeći ga: "To je samo san / Sutra je / Sunčani dan" (CRTA).

Ostavljenu i utučenu dušu u pjesmi OKRENI SE glas prijatelja (ili Boga u savjesti?!) poziva da se od noći okrene k jutru jer "Svaka tužna rana / Prestane u svitanje / Novog dana". Izlaz je uvijek naprijed, u Svjetlu. Treba okrenuti leđa tami i zagledati se u Svjetlo. Ono rastapa okove patnje uvjetovane dugotrajnim sputavanjem, obezvrjeđivanjem i nevjerovanjem u čovjeka (BIO). Svjetlo je otopilo verige prošlosti i donijelo TIHU NOĆ koja je čovjekovoj duši najprije podarila "svjetlost zvijezde", a potom izlazak Sunca i jutro novoga života (JUTRO).

"Probuđena duša" u drugom ciklusu, "Svjetlost", pronašla je izgubljenu sebe u Bogu. Prepušta se "čarima Neba" i dobiva nova krila za let (SVJETLOST).

U svijetu, a izdvojena iz svijeta svojom povezanošću s Bogom, čovjekova duša obdarena je srećom (SREĆA). Ona želi samo jedno: živjeti "vrijeme svoje" na "raspelu ukrštenog života" između "Zemlje i Neba"(PLATNO).

"Sklupčan / U kutku svoga svijeta" čovjek je "jedno malo zrno praha", "biće puno straha" (STRAH) po koje "Tiho / U dva / tri daha (...) / Bez kucanja" dolazi smrt. "Iza nje osta / Samo pogled plah / I po zemlji / Razbacani prah" (SMRT).

A čovjekova duša? Nakon smrti duša odlazi "U svoj novi stan / U tišinu bez mraka / U svoj vječni dan" (DUŠA). Otišla je u vječni mir nagrađena za donesenu i življenu odluku: "Poštenim životom koračati / I nebeske zakone shvaćati".

Stihovi "Dok šetam po zvijezdama / I dodirujem sliku našeg susreta / Što je bojama pogleda bojana" najavljuju temu novoga ciklusa – ljubav prema ženi. Iščekivanje ljubavnih susreta (SRCE; VEČERNJA ROSA), razgovori zaljubljenika (RIJEČI), ushićenje voljenom ženom (LJUBAV) pjesnik tematizira u trećem ciklusu, "Ljubav".

Posebno ističe ženine oči: "Sva ljubav i istina / Dolaze s njima / Oči / nebeske zvijezde sjajne / Oči / vječne, duboke i tajne" (OČI). Nakon trenutaka ekstaze i ispunjenja oči voljene žene, "snažne i duboke", lirskog protagonista "noćima zamaraju", "danima proganjaju" te on pred njima nemoćan stoji (NJEZINE OČI). Završetkom ljubavi lirski protagonist ulazi "u noć / Bez vrata (...) / U noć punu mraka" vraćajući se u prostor vlastite patnje. Ispunjenje putem svjetovne ljubavi nije bilo trajno.

Četvrti ciklus usredotočen je na život suvremenoga grada. Većina pjesama iz ovoga ciklusa sadrži ironijsku i satiričku oštricu. Lirski protagonist gradski je promatrač koji zapaža razne aspekte hrvatskog urbanog miljea: okrenutost isključivo prolaznim materijalnim vrijednostima, hedonizmu, malograđanštini i snobizmu.

U vremenu "velikih brojki" i "sitnih duša" lirski subjekt promišlja o namjeni novčanice. S novčanicom se uvijek "Kupovalo, prodavalo", mito davalo, sa "Ženama spavalo / Sirotinju ugnjetavalo". Pjesma o novčanici (SAN) završava retoričkim pitanjem: "Tko izmisli taj / Papirnati znoj".

S novčanice prelazi na razmišljanje o zlatu. Konstatira da samo preko blata, stvarnog i metaforičnog, čovjek dolazi do sjaja zlata. A "Život – ili je zlato / Ili blato", sredina ne postoji.

Lirski protagonist distancira se od takvog svijeta, ne želi mu pripadati. Ali, ta distanciranost ponovo ga dovodi do usamljenosti. On "Šeta

dane od života" u voljenom gradu kraj rijeke Save (SAM JE U GRADU) prisjećajući se zemlje Hercegove i Širokoga Brijega (ŠIROKI BRIJEG).

Peti ciklus donosi slike pjesnika, pjesničkog stvaranja (PJESMA) i položaja pjesnika u odnosu prema društvu koje ga neprestano okružuje (TAJNA).

Pjesma NISAM razotkriva odnos pjesnika i njegovih pjesama:

Pjesme su moje ja
A ja sam sjena
Stihovi su moj glas
A ja sam samo jeka
Strofe su moj vapaj
A ja sam krik
Rima je proljeće
A ja pčela
Što na svijet slijeće
Tuga sam i sreća
Ljubav i ljutnja
Milost, patnja i slutnja
I riječ sam
Sve sam
Samo pjesma nisam

Lirski subjekt spoznaje da su pjesme "dar s Neba", darovane ponajprije njemu samom za patnju tegobnog postojanja. U pjesmama ovoga ciklusa redaju se pitanja, nedoumice i dvojbe o vlastitom talentu te smislu i vrijednosti pjesničkog stvaranja. Ponovo se javlja skepsa, karakteristična za senzibilnog suvremenog čovjeka.

Ako je pjesništvo doista Božji dar, onda pjesnik ima svoje poslanje u svijetu. Treba imati hrabrost usuditi se uzdići u nebeski svijet poezije i ukorijeniti se u njemu.

Ciklus "Pjesma" zatvara zbirku.

U drugoj zbirci pjesama namijenjenoj odraslim čitateljima Zoran Hrkač tematizirao je postojanje lirskog protagonista razapetog između Neba i Zemlje, duhovne i svjetovne ljubavi, individualne osame i društvene sredine koja gubi tradicionalni oslonac u kršćanskom svjetonazoru.

Donio je zamršenost postojanja i analizu unutarnjeg života modernog čovjeka. Ocrtao je senzibilitet ponajprije duhovnog čovjeka: osamljenika, romantičnog zaljubljenika, skeptika, sudionika i refleksivnog promatrača životnih pojava.

Izgrađujući svoju poetiku, Zoran Hrkač se izdigao do autentičnog, osobnog pjesničkog izričaja. Izvorno nadahnuće, bogat sadržaj pjesama, razgovijetna sintaksa, refleksivnost, funkcionalno upotrijebljena stilska izražajna sredstva, impresivne vizualne pjesničke slike, slobodni i vezani stih – značajke su autorove poetike primjetne u ovoj zbirci pjesama.

Jednostavan i jasan pjesnički izričaj zasigurno će omogućiti uspješnu komunikaciju između pjesnika i čitatelja. Vjerujem da će u ovim stihovima čitatelji prepoznati i svoje egzistencijlne sumnje, dvojbe i krize jer i oni, kao i pjesnik, žive "Na raspelu / Ukrštenog života / Između dobra i zla / Zemlje i Neba".

Vesna Nosić

Kranjčevićeve drame

Milan Kranjčević, Dojčland... Deutschland, *Katedra čakavskog sabora pokrajine Gacke, Otočac, 2010.*

Književnik Milan Kranjčević rođen je Otočcu 1959 godine. Intenzivno izučava kulturu regije Gacka pa je 1997. u Otočcu osnovao Katedru Čakavskog sabora pokrajine Gacke, čiji je i predsjednik.. Iz tog kulturološkog područja objavio je više knjiga: *Kompolje – prilog budućem svestranijem istraživanju zemljopisnih, geoloških, povijesnih, sociološkim, demografskih, antroponomastičnih, kulturnih i jezičnih značajki sela Kompolje*, fotomonografiju *Gacka – zemlja i voda,* vrlo obiman *Ričnik gacke čakavšćine - kompoljski divan;* dovršio je knjigu Jure Grčavića *Kompolje – narodni život i običaji* koju Grčević nije za života uspio dovršiti.

Objavio je zbirku novela *Kičmasa*, radiodramske tekstove *In tyranos* na gackom čakavskom dijalektu u četiri sveska, *Bajke za maće i one zericu veće* – sedamnaest klasičnih bajki ispričanih na gackoj čakavštini, te dvije knjige drama: *Dojčland... Deutschland* i *Suza smaragdna.*

Knjiga *Dojčland... Deutschland* sadrži tri drame, od kojih su dvije monodrame: prva i treća, a druga je klasična.

Druga drama, pod naslovom *Emajlirani privjesak,* tematski je vezana sa suvremeni urbani život, a njeni protagonisti su dvojica intelektualaca: diplomirani pravnik Tugomir, "velika faca", čovjek bogatog političkog iskustva i visokih položaja u raznim državnim ustanovama, trenutno predsjednik uprave jednog osiguravajućeg društva i liječnik primarius Leon. Obojica su ugledni članovi društva, oženjeni, dobro situirani i obojica imaju – ljubavnice Tugomirova je Krešencija, profesorica stranog jezika. On joj je našao izmišljeno radno mjesto pa je napustila slabo plaćeni posao u prosvjeti i radi kao njegova osobna tajnica. Nimalo je ne peče savjest što uz muža i djecu ima i ljubavnika. Leonova je Genoveva, žena srednje stručne spreme, rastavljena i živi kao samohrana majka s dvoje djece. Što se sve zbiva u drami, saznajemo kroz dijaloge koji se odvijaju naizmjence, u dvanaest scena. Njih dvojica vode tipične muške banalne razgovore. Dijalozi se odvijaju na različitim lokacijama: negdje na moru, u Leonovoj bolnici, na banketu u Tugomirovu osiguravajućem društvu, u lovu, u restoranu te u svlačionici sportske dvorane. Njih dvije također razgovaraju na različitim mjestima i tijekom trajanja radnje nikad se ne sastanu sa svojim ljubavnicima. Sastaju se u velikom trgovačkom centru, u beauty centru na tretmanu ljepote, u frizerskom salonu, kod Genoveve u njenom stanu i na kraju na klupi u parku.

Scena je vrlo jednostavna: "Prazna prostorija golih zidova. Mjesto događanja u svakoj pojedinoj sceni određuje tek pokoji rekvizit, dovoljno prepoznatljiv da odredi mjesto radnje, koji se lako sklanja i zamjenjuje drugim. Veća pažnja se posvećuje likovima, u čemu važnu ulogu ima svjetlo."

Muškarci su hedonisti, samozadovljni, narcisoidni, pomalo bahati i okrenuti materijalnim probicima i svakodnevnim užicima. Leon se već zasitio svoje ljubavnice i priprema teren za novu "žensku" te moli Tugomira da mu nađe diskretno mjesto za ljubavne sastanke, ali mu ne želi reći tko je nova ljubavnica.

Ženski likovi, što se tiče svjetonazora, nimalo se ne razlikuju od muških. Njih pokreće materijalna strana: novac koji izvlače od svojih ljubavnika i nimalo ih ne peče savjest što rade nešto nečasno u očima moralnog svijeta. I kod jednih i drugih likova osjeća se težnja za drukčijim životom, za promjenom, no sve ostaje po starom jer nitko od njih nema ni

volje ni sposobnosti da pronađe put iz uhodane prakse i izađe iz monotone životne kolotečine. U pogovoru ovoj knjizi Snježana Orešković navodi: "Kranjčević svjesno izostavlja klasičnu dramsku napetost i dinamiku i nudi nam naglašenu emocionalnu i atmosferičnu zasićenost. Velik broj njihovih dijaloga više nalikuje na monologe nego na klasične dijaloge jer je komunikacija među likovima vrlo problematična i jednosmjerna. Takvom suptilnom tehnikom stvaralačka intuicija autora spontano nameće u prvi plan lik a ne radnju. Osnovni lajtmotiv ove drame je duboka transcendentalna i metaforična, a svodi se na ono neljudsko i bolesno u čovjeku koje je posljedica metamorfoze ljudskih karaktera uvjetovane vremenom i prostorom. Završetak ove drame je apokaliptičan i ne možemo reći da je neočekivan..."

A sve završava tragično. U svlačionici sportske dvorane Tugomir spazi o Leonovu vratu emajliranu ogrlicu i nakon kraćeg koškanja otrgne mu je. To je ogrlica koju je on poklonio svojoj kćerki, a ona Leonu. Znači, on je za Leona našao diskretno sastajalište s novom ljubavnicom, svojom ljubimicom.

Što se na kraju dogodilo, saznajemo iz razgovora između Krešencije i Genoveve:

KREŠENCIJA:I onda je nastala jurnjava. Tugomir je naganjao Leona po športskoj dvorani, a ovaj nekako pobjegao u svoj automobil i zaključao se, upalio auto i dao gas, a Tugomir za njim.

GENOVEVA: A kako su dospjeli tamo kamo su dospjeli?

KREŠENCIJA: Najprije je uslijedila jurnjava gradom. No kako Tugomir nije odustajao, Leon je krenuo van grada, a ovaj za njim ... I onda se tako nastavilo sve do planina.

GENOVEVA: (*hladno*) K'o dva pjetlića, boga ti živoga. K'o balavci. Nedorasla djeca.

KREŠENCIJA: Nisu znali da se popravlja cesta i na jednom mjestu gradi vijadukt. Leon očito nije ns vrijeme uočio oznaku, probio ogradu i survao se u dubinu...

GENOVEVA: ... a Tugomir za njim.

KREŠENCIJA: Da.

Ova drama odraz je vremena u kojem se našla Hrvatska nakon prelaska iz socijalizma u kapitalizam kad su se pojavile nove etičke vrijednosti u društvu, one vrijednosti koje se temelje na materijalnom bogatstvu i svemu onome na što to bogatstvo utječe: moral, društveni status, poljuljane tradicionalne obiteljske norme...

Monodrama *Dojčland, Deutschland,* po kojoj je i cijela knjiga dobila naslov, snažna je drama iz života našeg siromašnog sela. Protagonistice su tri žene koje su gotovo cijeli svoj radni vijek provele na radu u Njemačkoj, i svaka od njih priča svoju priču. To su: 70-godišnja domaćica Maša, 65-godišnja Ljuba, žena nedefiniranog statusa, ni radnica ni umirovljenica i 60-godišnja Slavujka, radnica. Autor ih u dramu uvodi kao 1. lik, 2. lik i 3. lik. Evo kako ih govorno karakterizira u uvodnim didaskalijama: *1. LIK govori čakavskim dijalektom iz okolice Otočca, 2. LIK govori gackim štokavskim dijalektom Hrvata iz okolice Otočca, 3. LIK pokušava govorit standardnim hrvatskim jezikom u kojem se osjećaju snažne dijalektalne primjese.*

Scena je vrlo jednostavna: prazan prostor i sjedalica u kojoj lik sjedi i govori. Reflektor obasjava samo onaj lik koji govori, dok se ostala dva lika samo naslućuju.

1. LIK – Maša je seoska djevojka iz relativno imućne obitelji i silom se hoće udati za Stevu. Roditelji za to neće ni čuti jer je Stevo puka sirotinja, no ona ne odustaje jer je "njezin" Stevo lijep i ona ne želi ni čuti za nekog drugog momka. Nakon dugih i žestokih svađa oni ipak popuštaju: "Ajd ako š k vragu", reka je ćaća. Nije bilo svadbe. Mladoženja nije imao ni odijela za vjenčanje, ni vjenčanog prstena. To je posudio i pošteno vratio. Poslije crkvenog vjenčanja mladenci s kumovima dolaze mladoženjinoj kući gdje je priređena gozba .Svekrva je zaklala starog pijevca, a bilo je i juhe. I to je bilo sve. Njezini roditelji nisu ni pozvani. Kuća u koju je Maša došla sastojala se od dvije prostorije. Mladenci spavaju u istoj sobi s djeverom, a svekar i svekrva s kćerkom, starom curom, u drugoj sobi. Njoj takav život postaje nepodnošljiv, a situaciju otežava i svekrva koja ne podnosi snahu i pakosti joj na svakom koraku. Maša nagovori Stevu da nešto poduzme da se izvuku iz groznog siromaštva i on odlazi na privremeni rad u Njemačku. Novac za put Maša je izmolila od oca, a Stevo je to teško primio jer je znao da ga tast ne podnosi. Maša ostaje u kući živeći i dalje u nepodnošljivim uvjetima, a Stevo je dospio u Aachen, zaposlio se i idućeg ljeta došao na "urlap". Maša je rodila prvo dijete. Zet prvi put dolazi u tazbinu i vraća tastu novac, no ovaj nije htio primiti nego novac daje kćerki, ali i dalje ne želi s njom komunicirati jer ga je razočarala. Maša opet zatrudnila i rodila drugo dijete. Svake godine kad se Stevo vrati na "urlap", Maša zatrudni i treće godine rodila još jedno dijete. Kuća postala

pretijesna i Stevo odluči praviti kući. Slao je novac, a Maša je uz majstore radila najteže poslove: kopala temelje. Vozila građu, pomagala majstorima, kuhala im... Gradnja je trajala više godina. Djeca su joj poodrasla i šalje ih u školu. Maša nagovara Stevu da se vrati jer više ne može izaći na kraj s djecom, no on odugovlači povratak. Djeca gotovo i ne poznaju oca. Pozavršavala su škole i zaposlila se: jedan sin u Zagrebu, drugi u Zadru, a treći se oženio u Istri i tamo ostao. Stevo dolazi kući samo na "urlap" i za vjerskih praznika. Maša primjećuje da je bolestan i on se uskoro vraća iz Njemačke na bolovanje nakon dvadeset godina gastarbajterskog rada. Na kraju se ustanovi da boluje od raka i umire. Maša ostaje sama u kući koju je gradila gotovo cijeli život:

(*ravnodušno, graniči s najvećim bolom)* "A ča san ja imala od moga Steve, a? Tri sina, jedino to. A ča san ja imala od njega kaj žena? Sramota mi i reć... uč mi je mladost prošla?, jadne li mi mladosti. Ja san kraj živoga čovika živila godinami i godinami kaj udovica, Bože mi prosti. Eto tako... Uč je njegova lipota šla, a? Ostala u Dojčlandu, preljala se u 'vu kućerinu, u 'vu zidinu, prešla u nju. Njegovu lipotu proždrl Dojčland, iščrpil ga, iscical, i kad ga potrošil – umri ti..... (*očajno*) Zač naša dica ćaću nisu imala? Zač? Konda su kopilad... Puno toga ja sebe pitan... Po noći sama pitan pokojnoga Stevu: uč, zač, poč, ča nan je trebal Dojčland, o Steva? Pitan ja, odgovora nema, od zidi se moj glas samo odbija i odzvanja: uč, poč, zač, ča nan je trebal Dojčland?..."

2. LIK – Ljuba. Tvrdoglava 17-godišnja djevojka odlučila je pobjeći u Njemačku. Potajno se dopisuje s mladim Josom koji je već prije otišao na rad u inozemstvo, a bila je u njega ludo zaljubljena. On je zove da dođe za njim. Roditelji joj zabranjuju, strog paze na nju, no ona se jedne noći iskrada kroz prozor i bježi. Joso joj je prethodno poslao novac za put i putovnicu, a u svemu sudjeluje njezina najbolja prijateljica. Naivna djevojka je mislila da u Njemačkoj teče med i mlijeko. Dospjela je u Hamburg, no na željezničkoj stanici nitko je ne dočekuje. Čekala je do kasno u noć. Kad je Joso konačno došao, odveo ju je u stan, i to je bilo novo razočaranje – obična baraka. Živio je u jednoj sobici: željezni krevet (vjerojatno rashodovani bolnički), nekakav ormar, stol i dvije stolice. Nisu imali ni za večeru, a ni na čemu kuhati. Joso nije imao ništa. Sve što bi zaradio, trošio je s društvom po birtijama. Silno razočarana htjela se vratiti kući, no nije se usudila jer bi to bila velika sramota. Malo po malo ona udaljuje Josu od starog društva, uzima njegovu zaradu i njome raspolaže. Uspio joj je

naći i posao u tvornici sukna. Teško se snalazi u tuđem svijetu zbog nepoznavanja jezika pa često dolazi do komičnih situacija u trgovinama kad bi kupovala namirnice jer se nije znala sporazumijevati. U Njemačkoj su se vjenčali. Za idući Uskrs dolazi s Josom kući u posuđenom automobilu. U visokom je stupnju trudnoće, svekar i svekrva je ne trpe. Odlaze k njezinim roditeljima. Vratili su se u Njemačku. Tu je rodila sina. Nakon porodiljskog dopusta kod roditelja ostavlja majci sina na čuvanje i vraća se u Njemačku. Joso se uozbiljio i promijenio posao te su odlučili graditi kuću. Gradili su je odmah pokraj kuće Josinih roditelja, a gradnja je trajala nekoliko godina.. Ona je u međuvremenu rodila drugo dijete i opet ga ostavila svojoj majci na čuvanje. Kad je kuća u potpunosti dovršena i namještena, Josin otac je daje sinu Milanu koji se odmah useljava sa ženom i djecom. Joso nije mogao ništa jer zemljište nije prepisao na sebe. U Hamburgu su kupili stan. Sin završio osnovnu školu, a kći se već počela djevojčiti i baka s njima nije mogla izaći na kraj. Dovode ih k sebi u Njemačku. Sin je tamo postao obiteljski problem, lijenčina i neradnik. Vratili ga natrag u Hrvatsku i zaposlili, ali opet problemi. Na kraju je poslije vojske pobjegao preko granice i više o njemu nisu ništa znali. Kći je na kraju završila fakultet i postala liječnica.

Njih dvoje su ostali sami u njemačkom stanu:

(*bijedno*) "i ja i Joso kad uveče sjedemo pred onaj televizor u Hamburgu, sjedimo ka dva vraga, svako misli svoje misli... Negda nas dvo divanimo el nam to trebalo, bil bilo bolje da se nikuda nismo ni dizali, da smo ostali dolje... Vidim ja one koji se nikud nisu micali, da njima dobro ide, imaju svi napravljene nove kuče, namještene, voze dobre avte, a nisu se potipali, ko nas dvo, po tuđem svjetu. Bili uvje kod kuće, sa svojima, naživali se svoje familije. (*krajnje rezignirano*) Meni je sve to promaklo... promakla mi mladost --- promakla mi djeca, ćaća i mater ostarili – ostavila i' mlade, a sade starčad, uvenulo i sježilo se, usukalo, ednom nogom u grobu --- ma meni konda fale cjeli komadi života, jebem ti život! --- konda me razbilo pa ti Ljubo sastavljaj život od komadića... Nemam ja više snage za to, prepuštila se ja pa nek sve vrag nosi. Sve se raspalo... ošlo kuda ne treba, stranputicom, aha. Ni amo, ni tamo... Njemačka. A-aaaaa! Dojčland, a? Jeba je majku svoju onaj ko se pomamijo za Dojčlandom i koga je Dojčland usrećijo."

3. LIK – Slavujka se hvali svojim vrtom u Njemačkoj. Živi sa suprugom u Nürnbergu, a u blizini stana (desetak minuta vožnje biciklom)

imaju vrt u kojem su sagradili kućicu i uredili iznutra i izvana po svom ukusu, tj. u ličkom stilu: šarenice po zidovima, krpare na podu, biljac, vunene čarapa, luster od prednjeg kotača zaprežnih kola, željezni plug, jaram, vučija... Imaju kuću i u Otočcu u koju su uložili mnogo truda i novaca, ali se ona ne želi tamo vratit, premda je supruga Vilka, koji je iz Đakova, nagovarala da kuću grade u Otočcu a ne u Đakovu. On je još uvijek u dilemi, vuče ga nostalgija.. Ona je kao nepismena djevojka došla u Njemačku sa šesnaest godina i zaposlila se u tvornici žarulja, brzo se adaptirala i opismenila. Uspoređuje Njemačku i Hrvatsku i u njemačkoj je, naravno, sve bolje. Djeca su im u Njemačkoj završila škole i zaposlila se. Dala im je njemačka imena U Hrvatskoj nemaju društva i ne doživljavaju je kao svoju domovinu, a ona u Otočcu poznaje sve manje ljudi i tamo se osjeća kao u stranom gradu. Kći Greta radi u banci i udala se za košarkaša iz Dominikanske Republike. Crnac je. Otac joj je zbog toga dobio šećer, ali ne priznaje da je to zaradio zato što mu se kći udala za crnca. Sin Helmut oženio je Portugalku. Jednom su i posjetili sinovu tazbinu. Helmut i supruga mu Cesaria imaju sina Torstena. Slavujka jako voli svog unuka. Ona i Vilko odgajali su djecu tako da se što bolje uklope u njemačko društvo. Ona se u Njemačkoj osjeća strankinjom, niža i od najsiromašnijeg Nijemca pa nije željela da se i njena djeca sjećaju manje vrijednima. Djeca se ipak nisu potpuno integrirala u njemačko društvo.

Ova drama je neke vrste saga o siromaštvu i upornosti naših ljudi koji žele život dostojan čovjeka. Iz bijede su se uputili u tuđi svijet, tamo materijalno profitirali, zaradili, ali su zapravo puno više izgubili nego što su zaradili. Ova drama u neku ruku predstavlja tri novele pretočene u monodrame. "Upoznajemo tri sudbine, sve su podjednako tragične, sentimentalne i besmislene. Kranjčević ih je maksimalno pojednostavnio tako da se na trenutak čine kao marionete, potpuno bespomoćne... *Dojčlan...Deutschland* je svojevrsna provokacija koja dolazi iz tmine onog našeg neizrecivog, čak i kad je potpuno realna i iskrena. Prava drama je metafizička paradigma jer se događa duboko unutar likova..." (S. Orešković)

Monodrama *Tako i bilo* tragična je priča o sudbini hrabre žene koja se svim silama bori da ne poklekne pod teretom životnih nedaća. Roža je još kao mlada djevojka bila vična i muškim i ženskim poslovima. S ocem je kosila, išla u šumu obarati i dovoziti drva, a razumjela se i u popravke raznih strojeva vezanih uz poljoprivredu, a da se ne govori o tipičnim kućnim poslovima kao što je predenje, tkanje, šivanje, kuhanje... Relativno

mlada udala se za vrijednog, ali inertnog Iliju, mladića iz istog sela. Našla se u prepunoj tijesnoj kući (jedanaestero čeljadi) i sa svojim mužem nije imala gdje spavati nego na tavanu. Svekrva je ne podnosi i jednom je prilikom u nastupu bijesa izlila na Rožu kotlić kipuće vode. Uspjela se nekako izliječiti i više ni pod koju cijenu nije željela ostati u toj kući, a već je imala četvero djece. Svekar im je nekako uspio nabaviti praznu dotrajalu kuću i nešto jalove okućnice za jeftin novac te se ona i Ilija useljavaju. Život s četvero djece težak, gotovo nemoguć, no istrajavaju. Ilija se uspijeva zaposliti u obližnjoj tunelogradnji pa nešto lakše sastavljaju kraj s krajem. Kad je tunel dovršen, Ilija ostaje bez posla i Roža ga nagovori da ode na rad u Njemačku jer su vlasti konačno dopustile da ljudi mogu odlazit i u inozemstvo. I on odlazi te u Njemačkoj ostaje dvadeset godina, a Roža odgaja djecu radeći sve poslove kako one kućne, tako i poljoprivredne. Malo pomalo uspjeli su sagraditi novu kuću novcem što ga je Ilija slao iz Njemačke a i sam je za svaki "urlab" i vjerske praznike dolazio kući te pomagao Roži. Kupili su i nešto zemlje i postali bogatija i uglednija obitelj u selu, dok svekrva i svekar ostali bijeda kakva su i prije bili. Ilija i Roža nisu imali sreće u djeci. Najstariji sin Zvone završio je kožarski zanat i kad je ostao bez posla u Otčcu, otputio se u Kanadu gdje je našao posao u svojoj struci i oženio – Indijanku. Ankica završila frizerski zanat te se zaposlila u Rijeci. Druga kći, Mira, završila trgovačku školu, zaposlila se u Split, udala za bolničara i zajedno su u potrazi za boljim poslom otišli u Novi Zeland, dok je najmlađi sin, Hrvoje, završio automehaničarski zanat, otišao u Švedsku, oženio se i ubrzo rastavio. Kad se Ilija potpuno vratio kući, njih dvoje su ostali sami u novoj, sada prevelikoj kući. Ilija je kao žestoki pušač oboli od raka na plućima i umro. Sad je ostala potpuno sama, no uskoro joj velike glavobolje zadaje unuk, Ankičin sin. Ankica je rodila vanbračno dijete s nekim Bosancem i nagovorila Rožu da joj čuva dijete jer ona nije imala uvjeta. Poslije se udala za tog čovjeka i odvela dijete sobom, no kako se s njim nije slagala, rastali su se i ona se udala za Slovenca te otišla s njim, a Roži opet dala unuka na čuvanje. Kad je mali odrastao, potpuno se izopačio. Neradnik, skitnica, i neprekidno traži novce od nje za svoje provode. Ništa mu nije mogla. Djeca su joj daleko, ni adresa im ne zna, suprug umro i ona se nema kome obratiti za pomoć da unuka dovedu u red. Prijavila ga je policiji zbog nasilnog ponašanja, no on je u policiji rekao da je Roža luda baba. Na kraju ju je istjerao iz kuće i ona se našla

sama na cesti. Očajna, bijesna i ogorčena, iskoristila je priliku kad je unuk bio negdje u skitnji, zapalila je kuću i sve gospodarske zgrade. Uspjela je naći jednu staru dotrajalu kuću u koju se smjestila i tako sama, ostarjela i bolesna željno iščekuje smrt.

*

Od tri drame u ovoj knjizi ova zadnja je najčišća, dramaturški najkorektnija, premda ima mnogo sličnosti s prvom monodramom. Svi likovi u ovim dramama tragični su. Iako su te žene hrabre, uporne, snažne u borbi za život dostojan čovjeka i opsjednute su gradnjom vlastitog doma, život ih na kraju ipak pobijedi i dobiva se dojam da su se uzalud borile, da ih je surova stvarnost pregazila. Na kraju ostaju same, razočarane i ogorčene. To možda najbolje oslikava Rožin monolog na kraju monodrame *Tako i bilo*:

"Eto, sve sam ti rekla, svoj dušu ispraznila... Sade sam prazna ka prazna lata, prazna od života.. Od života sam ja prazna! Mene je život posisa, iscmuljijo sve moje dobro. Nemilice je on to meni napravijo--- Ja i život, nas dvo smo dva različita svjeta, nismo mi isto, ma kakav! Taj život je izaša iz mene, odjelijo se se on o mene, napuštijo me, i ja ostala prazna ka ova prazna napuštena džabela... Osjetila sam ja, počo on curiti iz mene već odavno, malo po malo... kap po kap... --- I nemam ti više što kazati. ---- Ja sam živa, a konda nisam..."

Kranjčević izvrsno poznaje psihologiju seoskog čovjeka, naročito siromašnog seljaka iz okolice Otočca. Ženski su mu likovi snažniji, energičniji, u ovim dramama oni su pokretači radnje. U pravilu se nađu u vrlo teškim životnim uvjetima pa se koprcaju, batrgaju, bore, uspijevaju se izvući iz bijede i stvoriti sebi i obitelji pristojan život, ali to ima svoju cijenu. Jednom se djeca potpuno otuđe od roditeljâ, drugi put se muški potomak pokaže kao pravi izrod: ni sjena od roditeljske marljivosti i upornosti; treći put se potpuno otuđe od svoje matične zemlje, a nova ih "domovina" ne prihvati kao svoje i oni su stranci gdje god se zateknu; a u slučaju Rože, javlja se ono najgore: gaženje ljudskog dostojanstva kad unuk izbacuje baku iz njene kuće radi koje je cijeli život mukotrpno dirinčila i odricala se onoga što život mlade žene čini sretnim i sadržajnim – zajedničke bračne sreće.

Kranjčević je stručnjak za govor stanovnika gackog područja i upravo taj govor daje monodramama dodatnu umjetničku vrijednost. Jednom je to čakavski dijalekt sela iz okolice Otočca, drugi put je dijalektalna štokavica specifična za otočki kraj, a treći put standardni hrvatski jezik pun dijalektalnih natruha, jezik kojim govore neuki ljudi nastojeći se poistovjetiti sa solidno obrazovanim svijetom jer su duže boravili u velikim gradskim sredinama. Snježana Orešković, vrsna poznavateljica Kranjčevićeva književnog opusa, u pogovoru knjizi navodi: "Kranjčević je autor kojemu je jezik istovremeno i cilj i sredstvo. On vrlo dobro osjeća kako je književni izričaj granica između realnosti svijeta i simboličke imaginarnosti jezika, tako da nikada jezik ne instrumentalizira u smjeru koji bi težio izvan područja jezika kao sustava znakova. Raslojavanjem jezika na brojne idiome i čvrsto oblikovane idiolekte autor vješto govorno karakterizira likove i nijansira njihove socijalne, psihološke i biološke individualitete..."

Psihološkoj, socijalnoj i govornoj karakterizaciji likova svakako pridonose rijetke, ali koncizne didaskalije, kojih je nešto više u zadnjoj monodrami.

Jure Karakaš

Stradanje svećenika Janeza Strašeka

Polona Jurinić: Pater Janez Strašek, mučenik, (1906. – 1947.)

Hrvatska Slovenka Polona Jurinić objavila je u vlastitoj nakladi vrlo korisnu knjižicu posvećenu svećeniku Janezu Strašeku, kojega su komunisti 1947. godine na okrutan način ubili. Djelo je objavljeno na hrvatskom i slovenskom jeziku u izdanju Slovenskoga doma iz Zagreba.

Pater Janez Strašek bio je svećenik lazarist i župnik u Sveticama i Ozlju. Nakon što su nacisti okupirali Sloveniju, bio je prisiljen zajedno s 286 biskupijskih svećenika i 81 redovnikom napustiti domovinu. Primila ih je tadašnja Hrvatska. U Zagrebačkoj nadbiskupiji udomljena su 193 svećenika, a 27 u drugim biskupijama. Jedanaest ih je otišlo u Srbiju. Smještaj protjeranih slovenskih svećenika u zagrebačkoj biskupiji može se zahvaliti nadbiskupu dr. Alojziju Stepincu. On je uspio od tadašnjih hrvatskih vlasti dobiti pristanak da slovenski svećenici ostanu u Hrvatskoj

i da slobodno rade u pastoralu na župama. Na žalost, osmorica od njih odvedena su u logor Jasenovac, gdje su i stradala. Unatoč nastojanjima nadbiskupa Stepinca da im se spasi život.

Janez Strašek rodio se 11. prosinca 1906. u zaseoku Slake, nedaleko od Četrtka. Studij teologije završio je u Ljubljani, gdje je i zaređen za svećenika 1933. godine. Kao misionar djelovao je u raznim mjestima. Od 1935. do 1938. bio je kapelan i kateheta u Beogradu, zatim od 1938. do 1941. kapelan, kateheta te župni upravitelj u Kosovskoj Mitrovici. Poslije je opet vraćen u Beograd. Nakon 1942. službovao je u Kragujevcu i u Novom Kneževcu. U Kragujevcu je 1943. bio uhapšen sa studentima i osuđen na smrt. Kako piše autorica, "njemačkom komandantu se prezime Strašek činilo neobično za one krajeve. Otišao je k njemu, te ga upitao tko je. Komandant mu je odgovorio: 'Ti si iz moje domovine', te ga povukao iz reda i predao njemačkoj komandi. Ona ga je namjestila u jednu crkvu u Subotici, gdje je služio misu na mađarskom jeziku."

Dne 8. rujna 1946. premješten je u Svetice, nedaleko od Ozlja. Upravljao je i župom Ozalj.

Dne 30. ožujka 1947. župnika Janeza Strašeka ubili su komunisti. O tome autorica piše: "Na Cvjetnu nedjelju, ujutro, 30. ožujka 1947. Janez Strašek je ustrijeljen. U župi Ozalj je najprije odslužio ranu svetu misu. Nakon toga je morao doći na Svetice, gdje su ga ljudi čekali za podnevnu misu. Budući da u određeno vrijeme nije došao, a bilo je poznato da je vrlo točan, vjernici su počeli moliti krunicu. Potom su ga otišli tražiti, no na putu ga nisu našli. Neki su kazali da su čuli pucnjavu. Zbog izjava da se oko 2 sata popodne iz šume čulo dozivanje u pomoć, pretpostavlja se da je bio još uvijek živ. Sljedeći dan ga je 30 metara od šumskog puta pronašla Dora Lukešić, žena iz Svetica. Bio je prekriven lišćem. Ustrijeljen je u glavu iz lovačke puške. U čahuri je bilo šiljastog mljevenog željeza, koje je kroz očnu ušnu šupljinu prodrlo u mozak, no ipak nije bio odmah mrtav. Kad su ga pronašli, u ruci je držao grančice za koje se očigledno hvatao, možda podsvjesno, kad su ga vukli nizbrdo. Ljudi su istraživali okolinu. Na mjestu gdje je ubijen našli su veliku količinu opušaka. Ubojice su očigledno nervozno pušili, cigaretu za cigaretom, očekujući žrtvu. Čekali su na mjestu gdje su mogli dosta rano uočiti njegov dolazak. Zauvijek će vjerojatno ostati tajna susret ubojica s nevinom žrtvom. Ubili su svećenika, ušutkali su još jedan glas Crkve."

Posebnu vrijednost ove knjižice čini prijepis dokumenta karlovačkog Okružnog Komiteta KPH Zagreb s priznanjem ubojica. Zbog povijesne

važnosti prenosimo ga u cijelosti:

"Karlovački okružni komitet
Komunistička partija Hrvatske
Broj: 867/47
Dana: 9. IV. 1947. god.

Centralnom komitetu KPH Zagreb

Dana 30.03.1947. godine između 10 i 11 sati prijepodne ubijen je pop u Sveticah, STRAŠEK IVAN, sin Ivana, rođen 11.XII. 1906. god. u mjestu Podčetvrtač, Šmanje, Slovenija.

Istoga dana imenovani je pronađen po ženama Donji Gršćaki u jednoj šikari, tj. gustoj šumici zvanoj Bobanovo Brdo, koje je udaljeno od crkve Svetice 700 do 800 metara, i tu je ležao do 31. III. do dolaska komisije. Komisija je ustanovila da je isti ubijen od lovačke puške, jer su u grudima pronađena tri špriha.

Navedeni pop vraćao se u to vrijeme iz Ozlja, gdje je služio misu i povratkom iz Ozlja natrag u Svetice dočekali su ga na putu Žganjer Ivan i Stjepan, obadvojica članovi Partije, a isti su rođena braća, te su ga iz lovačke puške ranili i kolcem dotukli.

Kod istrage je ustanovljeno da su mu skinute cipele i džepni sat, a novčanik u kojem je imao oko šest hiljada dinara, ostavljen je u džepu još sa nekim dokumentima.

Za gore navedeno ubojstvo, navedenom Žganjeru Stjepanu i Ivanu nije nitko rekao, niti dao direktive od partijskog foruma da ubiju popa iz Svetica sa područja kotara Karlovac, već su oni sami donesli odluku da je isti bandit i da ga treba ubiti što se vidi i iz njihove izjave, koju su dali organu UDB-e, koju Vam u istom izvještaju i prepisu šaljemo.

IZJAVA

Koju daje ŽGANJER IVAN, sin Franje, član Partije rodjen 1923.u selu Goršćaki, kot.Karlovac.30.III. između 10 i 11 sati Ja sam sa svojim bratom Stevom dočekao popa iz Svetica, kojega sam ja ubio iz lovačke puške od Lukešić Josipa. Kako nije pop bio odmah mrtav moj brat ga je udario kolcem i tada je bio mrtav kako je bio mrtav mi smo ga odvukli dalje u šikaru i prikrili sa granjem i lišćem. Tada smo otišli od njega, uzeli smo sat i nalivpero, a ostalo je sve od njegovih stvari kod njega. Da je ovo

istina dajem na ovo svoj vlastoručni potpis Žganjer Ivan.

Na postavljeno pitanje organa UDBE Žganjer Ivanu tko mu je dao odobrenje da to učine on je stvar objasnio ovako: Naše ćelijsko Odelenje koje broji četiri člana Partije, već ranije smo razgovarali na Partijskom sastanku o tome kako je pop bandit i kako nam kvari Narodnu Omladinu i opću političku situaciju u našem kraju i tu smo mi govorili o tome da bi tog bandita trebalo nekako ubiti, medjutim preko toga se opet prešlo do sada smo se dogovorili ja i moj brat da ga dočekamo i ubijemo. Nitko od kotarskog komiteta nije nam davao takova ovlaštenja niti bilo tko drugi, da smo mi to učinili nezna nitko osim mene i moga brata, do sada dok nisam pitan od nadležnih organa.

U vezi ubistva navedenog popa kod naroda govori se da su istoga ubili partizani, tj. oni koji su bili u partizanima, zato što je isti u crkvi govorio ono što njima ne odgovara i da su ga sigurno zato ubili. Kod onoga djela naroda iz tih sela, gdje je isti pop bio i kojega je on skupio oko sebe osjeća se da žali za njime, dok sa druge strane oni seljaci koji su bili više vezani uz pokret i manje posječivali crkvu, osjeća se zadovoljstvo što je isti ubijen. Ne mislimo time reči, da je sa time poboljšano političko stanje, već Vama to pišemo tako da se upoznate sa stanjem poslije ubistva.

Isti pop je zaista bio neprijatelj našeg pokreta u crkvi govorio je 06.I.1947. god. da mladići koji se žene, neidu do matičara, da je to divlji brak, te da će zato odgovarati pred bogom. Dalje je govorio da žene koje krste djecu kod matičara da je to pravi divlji krst, sa prodikalnice je grdio narod što neide u crkvu da se moli bogu.

Naš Komitet od 08.IV.1947. god. nije znao da su članovi Partije ubili navedenog popa, te prema tome nije mogao ni poduzeti nikakove mjere za partijsku kaznu drugova koji su sudjelovali kod tog ubistva. Sada kada se je istragom ustanovilo tko je od članova Partije sudjelovao kod ubistva formirali smo komisiju, koja će ispitati i po tome ćemo donijeti odluku o partijskoj kazni.

Drugovi koji su sudjelovali u ubistvu nalaze se na slobodi, tj. nisu u zatvoru pod istragom i od naroda nitko nezna tko je istoga popa ubio te Vas molimo da nam dadete svoje mišljenje o daljnjem postupku sudske kazne.

smrt fašizmu – sloboda narodu
CENTRALNI KOMITET — Za OK KPH Karlovac:
KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE — (potpis nečitak)"
Broj 4/25 dne 10.IV.1947.

Autorica Polona Jurinić nakon citiranja dokumenta zaključuje:

"Iz ovog dokumenta je vidljivo, da nije bilo zapovijedi od strane partijskog vrha, jer im to vjerojatno nije bilo u interesu, budući da se radilo o svećeniku Slovencu, koji za vrijeme NDH nije bio u Hrvatskoj, nego u službi u Srbiji. Iz tog dokumenta isto se vidi kako su članovi Partije mrzili Crkvu i svećenike, nazivali ih banditima, te im zamjerali podjelu sakramenata krštenja i vjenčanja. To pokazuje da CK neizravno snosi krivnju za pojedine članove Partije, jer su i članovi CK svojom mržnjom prema Crkvi i svećenicima, utjecali na članstvo. Pripadnici Partije su smatrali da obavljaju partijsku dužnost ako ubiju 'popa' jer 'pop je bandit'."

Knjižica "Pater Janez Strašek, mučenik (1906. – 1947.)" donosi obilje fotodokumentarne građe te u drugome dijelu osnovne obavijesti o nastanku i povijesti Misijske družbe lazarista, župi Svetice nakon odlaska lazarista, pavlinima, Podčetrteku, Olimju, Groblju, Ozlju, Sveticama, Ivanu Belostencu i samoj autorici. Knjizi je priložen i popis izvora kojima se autorica služila.

Možemo zaključiti da ovo neveliko djelo predstavlja dragocjeni povijesni izvor o stradanju svećenika u Hrvatskoj i okrutnoj anticrkvenoj promidžbi koju je provodila Komunistička partija koja je tada vladala Hrvatskom. Pater Janez Strašek je mučenik kako slovenske tako i Crkve u Hrvata. Premda su poznati njegovi ubojice, nitko od njih nije za svoj krvavi čin sudski bio proganjan. I to je također *signum temporis*.

Krešimir Prevendar

Mladen Jurčić (1951.), književnik i prevoditelj. Rođen je u Zagrebu, gdje je završio Filozofski fakultet, smjer anglistika i filozofija. Piše romane, eseje i poeziju. Objavljeno mu je desetak knjiga. S engleskoga je preveo dvadesetak djela. Član je Društva hrvatskih književnika.

Jure Karakaš rođen je 20. rujna 1941. u selu Podlapcu nedaleko od Udbine (Lika), gdje je završio osnovnu školu. Diplomirao je jugoslavistiku (jugoslavenske jezike i književnost) i komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Objavljivati je počeo u studentskim danima u lokalnim "Ličkim novinama", najprije pjesme, a poslije i vijesti, izvještaje, reportaže... Surađivao je u brojnim dječjim časopisima objavljujući uglavnom pjesme, najčešće u zagrebačkoj "Radosti", potom u "Smibu", riječkom "Galebu", osječkom "Maslačku" i u zagrebačkoj "Modroj lasti", a od novina i časopisa za odrasle pisao je za "Školske novine", "Marulić", "Uspone", "Domete", "Novi list", "Večernji list", "Vjesnik", "Vilu Velebita". U "Vili Velebita" deset je godina bio član uredništva i urednik kulturne rubrike, a uređivao je školske listove "Cankarevac" u Osnovnoj školi Ivana Cankara i "Iskricu" u Osnovnoj školi "Mladost". Prvi roman, "Pobunjenici", objavio je u beogradskom Nolitu 1982. i dobio književnu nagradu "Neven" za tu godinu za najbolje prozno ostvarenje za djecu, ravnopravno je podijelivši s bosanskohercegovačkim piscem Alijom Dubočaninom, nagrađenim za zbirku priča "Brod na vidiku". Sljedeći roman, "Sjeme na vjetru", objavio je 1987. također u Nolitu u istoj dječjoj biblioteci. Godine 1988. u zagrebačkom Izdavačkom poduzeću "August Cesarec" izišla je njegova najpoznatija knjiga, zbirka primijenjenih pjesama "Gramatika u stihu" koja je poslije tiskana još četiri puta kod raznih izdavača. Godine 1990. "Školske novine" izdale su mu zbirku pjesama za djecu "Lovci na dugu", koju su ilustrirali đaci Osnovne škole "Mladost". Sljedeća mu je knjiga povijesni roman Krbavska bitka, koji je objavljen u biblioteci "Hit junior" u zagrebačkom "Znanju" 1994. godine, a prethodno je izlazio u nastavcima u "Vjesniku". Njegovi dječji romani vezani su uz život ličkog sela i naglašeno su socijalne tematike te podosta obojeni lokalnim jezičnim koloritom. U njima, naime, odrasli

govore dijalektom svoga kraja, dok se djeca i učitelji služe književnim jezikom. Knjigu kritika "Književni Velebit" objavilo mu je Senjsko književno ognjište 1996. godine. Objavio je i dvije monografije: knjigu o svom rodnom selu Podlapcu i knjigu "Trideset godina Mladosti" u povodu tridesete obljetnice rada Osnovne škole "Mladost". Obje su tiskane 2001. Izdavačka kuća "Nova knjiga Rast" objavila mu je 2004. godine knjigu eseja, zapravo kratkih biografija poznatih osoba iz naše prošlosti, pod naslovom "Mačevi, topovi, muze i popovi".

Za tisak je priredio knjigu dnevničkih zapisa Vukovarca Dragutina Antunovića, strojarskog inženjera, koji je ostavši sa suprugom u Vukovaru u svojoj kući proživljavao sve strahote bombardiranja, a potom je zarobljen i odveden u zatvor u Srijemskoj Mitrovici. Tu je potajno pisao dnevnik na najrazličitijim komadićima papira, te ih je uspio iznijeti iz zatvora. Potresnu knjigu tih zapisa, pod naslovom "Od kalvarije do pakla – dnevnik jednog Vukovarca", objavio je 1998. godine zagrebački nakladnik AGM. Za lektiru je priredio dvije knjige: "Alkar" Dinka Šimunovića i "Bitka kod Bistrice Lesne" Miroslava Krleže. Izdavač je "Sysprint" iz Zagreba, a objavljene su 1998. U biblioteci "Zlatna lađa" izdavačke kuće "Mozaik knjiga" napisao je predgovore za "Sportski život letećeg Martina" Dubravka Jelačića Bužimskog i "Anku Brazilijanku" Mate Lovraka. S dr. Antom Beženom napisao je čitanku za sedmi razred osnovne škole "Hrvatska čitanka 7"; prvo i drugo izdanje objavljeno je u "Školskim novinama", a ostala u "Školskoj knjizi". Uz čitanku su napisali i priručnik za učitelje, također objavljen u "Školskoj knjizi".

Juraj Kolarić redovni je profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i naš najbolji teološki stručnjak za interkonfesionalne odnose i ekumenizam. Predaje i vodi postdiplomske studije u Njemačkoj, u papinskom zavodu Georgianumu, na Hrvatskim studijima i na Filozofsko-teološkom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Od 1977. do 1991. obavlja dužnost tajnika Vijeća za ekumenizam. Redovni je član Europske akademije znanosti i umjetnosti (Salzburg) od 1991. Od 2000. godine predstojnik je Ureda za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije. Angažirani je katolički intelektualac, sudionik i protagonist burnih vjerskih, crkvenih, društvenih i političkih zbivanja u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji. Autor fundamentalnog djela "Ekumenska trilogija. Istočni kršćani, pravoslavni, protestanti" (Prometej, Zagreb, 2005.).

Ivo Lendić (Janjina na Pelješcu, 4. lipnja 1908. – Iguazu, Argentina, 1. travnja 1982.) veliko je, a gotovo potpuno zaboravljeno ime hrvatske poezije kršćanskog nadahnuća. Bio je djelatan katolički intelektualac, profesor, pjesnik, publicist, novinar, urednik, politički pisac... Djelovao je u duhu učenja i nastojanja blaženog Alojzija Stepinca. Nakon završetka drugog svjetskog rata seli se u Argentinu, gdje nastavlja književni i novinarski rad. Ostvario je poštovanja vrijedan književni i publicistički opus, s obzirom na to da je veći dio života bolovao, a posljednje desetljeće bio u paraliziran.

Djela: "Lirika" (1930.), "Lirika grude" (1934., skupna zbirka), "Angelusi" (1936.), "Psihoanaliza" (1938.), "Pod tuđim nebom" (Buenos Aires, priredio V. Nikolić), "Angelusi" (2000. priredio B. Petrač) "Božji kotači. Otvoreno pismo msgru. Augustinu Juretiću" (2001.), "Katolicizam i kultura", (2008. priredio B. Petrač)

Fabijan Lovrić, rođen u Tuzli 13. rujna 1953. godine. U Ljubačama i Kiseljaku završio osnovnu školu, u Tuzli srednju školu i Višu pedagošku akademiju, nakon čega nastavlja usavršavanje. U Beogradu diplomira novinarstvo, u Zadru završava Visoku učiteljsku školu, a u Zagrebu je odslušao i položio ispite na Poslijediplomskom znanstvenom studiju književnosti, gdje radi doktorsku disertaciju. Učitelj, novinar, urednik i priređivač novih izdanja, kulturni djelatnik, dopisnik i suradnik mnogih listova i časopisa, između ostalih: "The Bridge", "Republika", "Osvit", "Hrvatska misao", "Hercegovina franciscana", "Zadarska smotra", "Dubrovnik", "Riječ", "Književna Rijeka", "Priroda", "Zadarski list", "Zadarski regional", "Hrvatsko slovo", "Školske novine", "Glas Koncila", "Naša ognjišta", "Zvrk", "Cvitak", "Radost", "Modra lasta". Objavljuje znanstvene i stručne radove. Sudjelovao stručnim radom na "Školi učitelja 2005." u Lovranu. Nagrađivan za književni rad te nekoliko puta u najužem izboru za nagradu.

Pjesme su mu zastupljene u antologijama, zbornicima, u petnaest knjiga s više autora, neke su prevedene na slovenski, češki, engleski, talijanski, albanski, makedonski, njemački, kineski jezik. Prvu je pjesmu objavio u "Modroj lasti" (1967.), a časopis za djecu "Zvrk" nekoliko je njegovih pjesama predložio za obradu na satu hrvatskog jezika u osnovnim školama Republike Hrvatske.

Član je Društva hrvatskih književnika, Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, Matice hrvatske, Književnoga kluba „Tin", Hrvat-

skoga književnoga kruga u Zagrebu, Društva hrvatskih haiku pjesnika, Međunarodnog instituta za književnost (International Literary Institute).

Vinicije B. Lupis znanstveni je suradnik Instituta "Ivo Pilar", o relikviologiji, Dubrovačkom moćniku i hrvatskoj baštini.Taj 40-godišnji znanstvenik živi u Kućištu na poluotoku Pelješcu i u Dubrovniku, a diplomirao je tijekom devedesetih u Zadru, najprije povijest i arheologiju, a potom povijest i teoriju umjetnosti. Magistrirao je 1998. s temom "Liturgijsko srebro Stona do 1600. godine", a doktorirao 2004. disertacijom "Moćnik dubrovačke prvostolnice", koja se smatra prvim znanstvenim radom iz relikviologije. Među ostalim, radio je kao konzervator arheolog i konzervator povjesničar umjetnosti. Objavio je stotinjak znanstvenih radova i više knjiga o sakralnoj baštini, povijesti i povijesti umjetnosti dubrovačkoga kraja i Boke kotorske. Autor je pjesničke zbirke "Inkantano vrime".

Vesna Nosić diplomirala je kroatistiku, komparativnu književnost i bibliotekarstvo na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i potom magistrirala komparativnu književnost. Trenutno piše doktorsku disertaciju.

Josip Palada, pjesnik, prozni i dramski pisac, rođen je 17. prosinca 1935. godine u dalmatinskom selu Dogradama, blizu Marine, a nedaleko od Trogira. Rano djetinjstvo provodi u velikoj obiteljskoj zadruzi (16 članova). Doživljava i proživljava strahote Drugog svjetskog rata (paljenje rodne kuće, odvođenje oca u talijanski logor u Zlarin, pa Udine, te povratak bolesnog i logorom uništenog oca). Do kapitulacije Italije proživio je neuspjeli put zbjega u El Shatt, bombardiranje rodnog sela, pogibije dragih i poznatih, osobito djece iz najbliže okolice, a i sam je bio blizu mitraljeskih rafala i velike eksplozije avionske bombe.) Poslije rata, s 11 godina, u travnju 1946. seli se s roditeljima, braćom i sestrama u kolonizacijskoj karavani te se nastanjuje u selu Vučevcima blizu Đakova. Sve vrijeme školovanja živi po đačkim domovima s brojnom djecom bez roditelja. Taj život dodatna je škola nad školama. Školovanje nastavlja u Požarevcu, Rijeci i Zagrebu. Surađuje u raznim novinama objavljujući: reportaže, feljtone, eseje, članke, vijesti. Pripovijetke objavljuje u časopisima, novinama ili na radiju te za njih dobiva i nagrade. Među ostalim dobio je i "Arenino zlatno pero" 1973.

Na radiju surađuje u raznim emisijama, a izvedene su mu i brojne radiodrame i radiokomedije, od kojih su neke i nagrađene. Dobio je preko

deset nagrada za scenske tekstove, no romanom "Miris majke" (1985.) ulazi u red klasika hrvatske književnosti. Objavio je i niz pjesama, eseja, drama i igrokaza. Igrokaze mu izvode kazališta za djecu i mnoge dramske grupe po školama. Djela su mu uvrštena u razne izbore i antologije. Već pet godina Palada uređuje časopis "Tragovi", koji izlazi u nakladi "Hrvatskoga književnoga kruga" u Zagrebu. Član je najmnogoljudnijeg i najznačajnijeg društva s književnim predznakom u Hrvatskoj, Društva hrvatskih književnika.

Spomenka Podboj, spisateljica. Do sada je objavila pet knjiga putopisa i održala više od sto predstavljanja, predavanja, putopisnih tribina i radioemisija. U svojim putopisima posebno se bavi biblijskim temama. Objavila je putopisnu tetralogiju "Zemlje Biblije": "Put u Jeruzalem" 1998., "S puta po Svetoj zemlji" 2000., "Faraonov san" 2004. i "Pustinjska ruža", putopis iz Jordana, 2008. Izvan tetralogije objavila je "Španjolsku rapsodiju", 2001., a za tisak je pripremljen putopis "Kina iza zida". Studirala je književnost i pravne znanosti.

Donedavno, više od 15 godina, bila je voditeljica Kulturnog centra i galerije "Shalom" u Hrvatsko-izraelskom društvu. Kontinuirano surađuje s časopisima.

Igor Šipić (Sinj, 30. srpnja 1950.), znanstvenik, pjesnik, prozaik i esejist. Poslije završene Gimnazije Ćire Gamulina u Splitu završio je Fakultet ekonomskih znanosti, smjer makroekonomija, u Zagrebu te poslijediplomski studij humanističkih znanosti (znansveno polje povijest, znanstvena grana hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest) na Sveučilištu u Zadru. Govori i piše francuskim i talijanskim jezikom, a služi se i engleskim. Član je Društva hrvatskih književnika i hrvatsko-francuske udruge Alliance française de Split. Živi i radi u Splitu.

Pored znanstvenih radova piše i kritičke oglede, predgovore i recenzije na stručna i književna djela objavljujući ih u časopisima za kulturu, književnost i znanost te dnevnim tiskovinama, tjednicima i mjesečnicima ("Dubrovnik", "Kolo", "Klasje naših ravni", "Hrvatsko slovo"...). Pojedinačno i skupno pjesme su mu objavljivane u tematskim zbornicima te u radijskim i televizijskim emisijama. Kao urednik potpisuje znanstveno-zbornička i monografska izdanja.

Dejan Turza rođen je 1975. u Belišću. Završio je elektrotehnički i teološki fakultet. Svećenik je Kotorske biskupije. Župnik u bokotorskome mjestu Lastvi.

Vlado Vladić (Rama, 1967.). Pjesnik, prozni pisac, teolog i filozof. Diplomirao je slavistiku, filozofiju i teologiju, a filozofiju također magistrirao i doktorirao. Objavljuje filozofske članke i književne kritike u raznim časopisima. Preveo je desetak knjiga iz filozofije i teologije, brojne pjesme i pripovijetke. Prevodi s češkog, poljskog, njemačkog, engleskog slovačkog, slovenskog. Priprema knjigu o Karolu Wojtyli, na osnovi njegovih bilježaka iz mladosti.

Adrijan Vuksanović, novinar, rođen 21. 11. 1980. u Kotoru. Osnovnu i Srednju elektrotehničku školu završio u Tivtu. Apsolvent na Elektrotehničkom fakultetu u Podgorici. Trenutačno radi kao novinar Hrvatskoga radija "Dux", prvog elektroničkog medija hrvatske nacionalne manjine u Crnoj Gori. Živi i radi u Tivtu. Pored elektrotehnike bavi se i teologijom, poviješću i književnošću.

Dražen Zetić (1980.) pjesnik, publicist i teolog. Rođen u Gradačcu u Bosanskoj Posavini, odakle je s obitelji pobjegao u Hrvatsku početkom Domovinskog rata. Student KBF-a u Zagrebu. Uređivao reviju "Spectrum". Djela: "Kad zaplaču šargije", Glas Koncila, Zagreb, 2004.; "Čudesni dani (o ljubavi)", Euroknjiga, Zagreb, 2009., i "Pomirenja (iz pera pisca bezemljaša)", Naklada sv. Antuna, Zagreb, 2009.

S A D R Ž A J

POEZIJA

Ivo Lendić
Pismo doma za Božić 5
Vinicije B. Lupis
Volumen legis 7
Dražen Zetić
Pjesme 31
Josip Palada
Javke s križnih putova ili Majke su nas bile oplakale *(poema)* 36

PROZA

Spomenka Podboj
Proljeće u Galileji 66
Zdenko Kremer
Fantazije o onostranom ili Crtice *sub specie aeternitatis* 71
Mladen Jurčić
Leptir *(nastavak)* 90

HRVATI IZVAN HRVATSKE

Dominika Krasan
Mi dijelimo isto nebo 100

ZNANOST

Juraj Kolarić
Anđeli u kršćanskoj ikonografiji 102

Vlado Vladić
Zašto i kako govoriti o katoličkom pjesništvu? 115

Fabijan Lovrić
Ivo Andrić – Genijalnost i tragičnost u recepciji podvojenosti i istine.
Pjesma ranog ciklusa "Ex Ponto" 134

Dejan Turza
Herman Dalmatin – *spiritus movens* europske misli XII. stoljeća 143

KNJIŽEVNI PRIKAZI, OGLEDI I CRTICE

Vlado Vladić
Uspjela pjesnička provokacija
(Frano Vlatković, Noćna prerušavanja, *Altagama, Zagreb, 2010.)* 154

Vlado Vladić
Pjesničke varijacije
(Miljenko Buljac, Njihove navezanosti tebi ne trebaju,
Ogranak Matice Hrvatske, Sinj, 2011.) 156

Vesna Nosić
Promatranje stvarnosti
(Zoran Hrkač, "Kamen u zemlji", "Zbirka mojih pjesmica", "U sjeni misli",
"Kad travke ožive", „Zagledan u nebo") *158*

Jure Karakaš
Kranjčevićeve drame
(Milan Kranjčević, Dojčland... Deutschland,
Katedra čakavskog sabora pokrajine Gacke, Otočac, 2010.) 170

Krešimir Prevendar
Stradanje svećenika Janeza Strašeka
(Polona Jurinić: Pater Janez Strašek, mučenik, 1906. – 1947.) 179

SURADNICI U *MARULIĆU* BR. 6/2011. 185

Autori u ovom broju:

Mladen Jurčić
Jure Karakaš
Juraj Kolarić
Dominika Krasan
Zdenko Kremer
Ivo Lendić
Fabijan Lovrić
Vinicije B. Lupis
Vesna Nosić
Josip Palada
Spomenka Podboj
Krešimir Prevendar
Dejan Turza
Vlado Vladić
Dražen Zetić

ISSN 0350-4220
9 770350 422005